Муһәммәт Йүсүп

Нижатлиқ юлтузи

(зөрүр диний оқушлуқ)

Алмута
2025-жил

******

Бисмиллаһир рәһманир рәһим

Наһайити шәпқәтлик, толиму меһрибан Аллаһнин исми билән башлаймән

Барчә мәдһийә вә әң мукәммәл махташлар аләмләрниң Рәбби вә мөмүнләрниң мәдәткари җанабий Аллаһ тәалаға хастур. Аллаһ тәалаға мәвҗудатниң саничә мәдһийә оқуп, уни махтаймән. Һәқ динни инсанийәткә йәткүзүш арқилиқ уларни купри вә азғунлуқниң қараңғулуқлиридин қутулдуруп, иман, һидайәт вә һәқиқәтниң нуриға йетәклигән, инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси сөйүмлүк пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға, униң аилә-тавабиатлириға вә униң йолини давамлаштуруп бизләргичә йәткүзгән саһабилириға, шундақла та қиямәткичә һәқ йолда җүргән мөмүнләргә аманлиқ тиләймән вә салам йоллаймән.

Пеқир көп вақиттин бери пәрзәнтлиримизгә динимизни әң оңай йол билән үгитидиған, ихчам вә мәзмунлуқ бир әсәр тәйярлашни ойлап кәлгән болсамму пурсәт тапалмай кәлгән едим. Мана әнди җанабий Аллаһниң ярдими билән бу әсәр вуҗутқа чиқти.

Бу әсәрни һазирғичә нәшир қилинған 32 парчә китавимниң қаймиғи яки меғизи дейишкә болиду. Чүнки, бу әсәр һәрбир уйғурниң биливелиши интайин зөрүр болған мәсилиләрни наһайити ихчам вә мәзмунлуқ баян қилип бериду.

Һөрмәтлик китапхан! Қолиңиздики “Ниҗатлиқ юлтузи” намлиқ бу әсәр сизниң әқидидә, ибадәт, әхлақ, қиммәт қараш, қаидә-йосун қатарлиқ мәсилиләрни әң тоғра вә мукәммәл чүшинивелишиңизға ярдәм қилиду.

Гәрчә бу уйғур өсмүрлиригә атап һазирланған болсиму, чоңлар үчүнму аммибап, чүшинишлик һәм ихчам бир оқушлуқтур.

Ата-анилардин бу әсәрни өзлири убдан оқуш билән биллә балиларға пишшиқ оқутушлирини вә уларға көпирәк ярдәмчи болушлирини сораймән.

Бу китап бәш баптин тәркип тапқан болуп, улар:

1.Бизниң иманимиз
2.Бизниң әхлақимиз
3.Бизниң ибадәтлиримиз
4.Бизниң әқидимиз
5.Бизниң қаидә-йосунлиримиз

Бу әсәрниң **көк** рәңлик қилинған җайлири наһайити муһимдур. Шуңа, әшу җайларни убдан оқуп, ядлавелишни сораймән.

Бу әсәрни түрлүк хаталиқ вә сәвәнликләрдин халий дегили болмайду. китапханларниң, алим-өлималиримизниң түзитиш беришини вә тәнқидий пикирлирини айимаслиғини сораймән.

Муһәммәт Йүсүп
һиҗрийә1446-жили җумадийәл ахир,
миладийә 2025-жили 21-январь.

Муқәддимә

Дин уқуми

Дин - инсанлар өз ихтияри билән бойсунидиған қаидә-принципләрдур.

Инсанлар яритилғандин бу ян динсиз яшимиған болуп, мәйли тоғра яки хата бирәр динға бағланған. Дунияда һәрқандақ бир милләтниң дини болған.

Динниң түрлири

Дунияда үч түрлүк дин бар болуп, улар: һәқ дин, өзгәртиветилгән дин вә батил диндур. Һәқ дин исламни, өзгәртилгән дин йәһудий вә христиан динлирини, батил дин будда, һиндий, мәжусий динлирини көрситиду.

Инсанларниң яритилиши билән биллә мәйданға кәлгән вә Адәм әләйһиссаламдин Муһәммәд әләйһиссаламғичә болған пүтүн пәйғәмбәрләргә кәлгән дин әслидә вә маһийитидә бир дин болуп, у ислам еди.

Кейинчә пәйғәмбәрләр аләмдин өткәндин кейин, инсанлар тоғра йолдин езип кетип, у динни өзгәртиветип, униңға йәһудий дини, христиан диний дегәндәк исимларни қоюваліан. Шуңа мундақ динлар "өзгәртиветилгән динлар" дәп атилиду.

Йәнә бәзи инсанлар һәқ диндин пүтүнләй айрилип келип, өзлириниң етиқат еһтияжлирини қамдаш үчүн әсли болмиған динларни пәйда қиливалған. Мундақ динлар "батил динлар" дәп атилиду. Улар будда, һиндий, мәжусий динлиридур.

Ислам дини

Ислам дини - Аллаһ тәаладин кәлгән һәқ дин болуп, у һаятлиқ қанунидур. Аллаһ тәала униңдин башқа динни қобул қилмайду.

Ислам дини та қиямәткичә пүтүн инсанларниң динидур. "...Бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим..." ("Маидә" сүриси, 3-айәтниң бир қисми).

Аллаһ тәала исламдин башқа һечқандақ динни қобул қилмайду. "Һәқиқәтән, Аллаһниң нәзәридә қобул болған дин исламдур..." ("Ал Имран" сүриси, 19-айәтниң бир қисми). "Кимки исламдин башқа бир динни тиләйдекән, у һәргиз қобул қилинмайду, (мундақ адәм) ахирәттә зиян тартқучидур" ("Ал Имран" сүриси, 85-айәт).

Исламға кириш

Кишиләр исламға "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ" лә илаһә иллэллаһу, Муһәммәдур рәсулуллаһ" дегән кәлимә тәййибәниң мәнасини билип, дилида ишинип, тилида ипадилиш билән кириду.

Кәлимә тәййәбәниң мәнаси: Аллаһтин башқа ибадәткә һәқлиқ болған һечқандақ илаһ йоқтур, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң әлчисидур, дегәнликтур. "Лә илаһә иллэллаһу" дегән шаһадәт кәлимиси биздин Аллаһ тәаланиң һәқиқий илаһ екәнлигигә чин етиқат қилған һалда, ибадәт вә дуаларни униңғила қилишни вә униң көрсәткәнлири бойичә һаят кәчүрүшни тәләп қилиду.

"Муһәммәдур рәсулуллаһ" дегән шаһадәт кәлимиси биздин Муһәммәд әләйһиссалам елип кәлгән динға у зат бойсунғандәк бойсунушни, у зат әмәл қилғандәк әмәл қилишни вә әмәл-ибадәтләрни у зат үгәткәндәк ада қилишни тәләп қилиду.

Исламниң мәхсити

Ислам динининң ғайиси инсанларни мәхлуқатқа чоқунушниң харлиғидин қутулдуруп, Аллаһқа итаәт қилишниң әзизлигигә чиқириш вә дунияда һәм ахирәттә бәхитлик һаятқа ериштүрүштур.

Дуния вә ахирәттә бәхитлик һаятқа, толуқ хатирҗәмликкә еришиш вә дунияда өз-өзигә ғоҗа болуп, әркин, азадә һаят кәчүрүш үчүн Аллаһ тәала чүшәргән қанун-принципларға әмәл қилиш шәрттур. “Аллаһ ичиңлардики иман ейтқан вә яхши әмәлләрни қилғанларға, өзлиридин илгирикиләрни йәр йүзидә һөкүмран қилғандәк, уларниму чоқум һөкүмран қилишни, улар үчүн таллиған динини чоқум мустәһкәм қилип беришни вә уларниң қорқунчисини аманлиққа айландуруп беришни вәдә қилди...” (“Нур” сүриси, 55-айәтниң бир қисми).

Ислам немигә буйруйду

Ислам тоғра етиқат, гөзәл әхлақ, халис ибадәт вә дурус муамилигә буйруйду.

Тоғра етиқат

Тоғра етиқат – шерик вә риядин жирақ болған халис имандур.

Аллаһ тәала бизни тоғра етиқатқа буйруп мундақ дегән: “Әй, иман ейтқанлар! Аллаһқа, Аллаһниң пәйғәмбиригә, Аллаһ униңға назил қилған китапқа вә илгири Аллаһ назил қилған китапларға иман кәлтүрүңлар. Кимки Аллаһни, Аллаһниң пәриштилирини, китаплирини, пәйғәмбәрлирини вә ахирәт күнини инкар қилидекән, у қаттиқ азған болиду” (“Ниса” сүриси, 136-айәт).

Иман

Иман - Аллаһ тәаланиң Муһәммәд әләйһиссаламға билдүргәнлиригә ишиништур.

“Силәрниң күнчиқиш вә күнпетиш тәрәпкә йүзлинишиңларниң өзила яхши әмәлгә ятмайду, бәлки Аллаһқа, ахирәт күнигә, пәриштиләргә, (Аллаһ назил қилған) китапқа, пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүштур...” (“Бәқәрә” сүриси, 177-айәтниң бир қисми).

Гөзәл әхлақ

Гөзәл әхлақ – растчилиқ, вәдигә вапа қилиш, кәмтәрлик, мәсъулийәтчанлиқ, ишчанлиқ, рәһимдиллиқ қатарлиқ өзимизгә, аилимизгә, җәмийитимизгә вә пүтүн инсанийәткә пайдилиқ болған яхши ишлардур. Гөзәл әхлақ динимизниң ғайиси вә Аллаһниң муһәббитигә еришишниң йолидур.

Гөзәл әхлақниң тажиси болған растчиллиқ һәққидә Аллаһ тәала мундақ дәп буйруған: “Әй, иман ейтқанлар! Аллаһтин қорқуңлар вә тоғра сөзни қилиңлар” (“Әһзап” сүриси, 70-айәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим” дегән (имам Бухарий ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһ қандақ адәмни һәммидин бәк яхши көриду? дәп соралғанда, “Аллаһ әң әхлақлиқ болған адәмни һәммидин бәк яхши көриду” дәп җавап бәргән (имам Әһмәт ривайити).У гөзәл әхлаққа тәшәббус қилип: “Мән әхлақи әң гөзәл болғанларниң җәннәттики әң жуқури мәртивилик қәсиргә киришигә капаләтлик қилимән” дәп көрсәткән (Әбу Давут ривайити). Гөзәл әхлақ күндилик турмушта четилидиған даирисиниң кәңлиги, умумийлиғи, роли, тәсири тәрбийә җәһәттин мәнивий күчләрниң сәрхили һесаплиниду. Шуңа динимиз бизни гөзәл әхлақлиқ болушқа буйруйду.

Халис ибадәт

Ибадәт – Аллаһ тәалани улуқлап, униң қилиңлар дегәнлирини қилип, қилмаңлар дегәнлирини қилмай, униңға итаәт қилип, буйруғини бойичә һаят кәчүрүштур.

Аллаһ тәала бизни ибадәткә буйруп мундақ дегән:

“Аллаһқа ибадәт қилиңлар, униңға һечнәрсини шерик кәлтүрмәңлар...” (“Ниса” сүриси, 36- айәтниң бир қисми).

Ибадәт - Аллаһ тәала яхши көридиған вә рази болидиған һәрқандақ ашкарә вә йошурун иш-һәрикәт, гәп-сөз вә ой-пикирләрниң һәммисини өз ичигә алған бир исимдур.

Дурус муамилә

Дурус муамилә – аилә әзалиримизға, әтрапимиздики кишиләргә, муһитқа вә жанлиқ-жансиз барлиқ мәвжудатқа сөйгү-муһәббәт, сәмимийәт вә виждан билән муамилә қилиш һәм уларниң һәқ-һоқуқлириға риайә қилиштур.

Аллаһ таала мундақ дегән: “Өз вақтида биз Исраил әвладидин Аллаһтин башқисиға ибадәт қилмаслиққа, ата-аниға, йеқин туққанларға, житимләргә, мискинләргә яхшилиқ қилишқа, кишиләргә яхши сөз қилишқа, намазни мукәммәл ада қилишқа, закат беришкә әһдә алған едуқ...” (“Бәқәрә” сүриси, 83-айәтниң бир қисми).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Аллаһқа вә қиямәт күнигә ишәнгән киши хошнисиға азар бәрмисун; Аллаһқа вә қиямәт күнигә ишәнгән киши меһминиға иззәт-икрам қилсун; Аллаһқа вә қиямәт күнигә ишәнгән киши яхши сөз қилсун яки жим турсун” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Бизниң иманимиз

Иманниң асаслири

1. Аллаһниң барлиғиға вә бирлигигә ишиниш;
2. Аллаһниң пәйғәмбәрлиригә ишиниш;
3. Аллаһниң пәриштилиригә ишиниш;
4. Аллаһниң китаплириға ишиниш;
5. Қиямәт күнигә ишиниш;
6.Яхшилиқ вә яманлиқниң Аллаһниң тәғдири билән болидиғанлиғиға ишиниш.

Иманниң жуқарқи алтә принципиға, униңдин башқа Қуръан кәрим вә һәдисләр арқилиқ иман кәлтүрүшкә буйрулған пүтүн ишларға иман кәлтүргән вә ислам шәриитидә йолға қоюлған барлиқ әһкамларни қобул қилип, әмәл қилған киши һәқиқий мөмүн вә мусулман болалайду.

(1) Аллаһқа ишиниш

Аллаһ әзәлдин бар болған йеганә илаһтур. Униң пүтүн каинатни яритишида, пәрвиш қилишида һечқандақ шериги йоқтур. У барлиқ әйип-нуқсан вә камчилиқлардин пактур.

Аллаһқа иман кәлтүрүш немиләрни тәләп қилиду?

1. Аллаһ тәаланиң мәвҗутлуғиға ишиниш.
2. Аллаһ тәаланиң йәккә-йеганә екәнлигигә ишиниш.

"Силәрниң илаһиңлар бирла илаһтур, униңдин башқа һәқиқий илаһ йоқтур, у наһайити шәпқәтликтур, наһайити меһрибандур" ("Бәқәрә" сүриси: 163-айәт).

3.Аллаһ тәаланиң һәммигә қадир, илминиң чәксиз, һекмитиниң чоңқур екәнлигигә ишиниш. "Әйнә шу Аллаһ силәрниң Рәббиңлардур, Аллаһтин бөләк һәқиқий мәбуд йоқтур, у һәммә нәрсини яратқучидур, униңға ибадәт қилиңлар, у һәр нәрсигә һамийдур" ("Әнъам" сүриси, 102-айәт).

4. Аллаһ тәаланиң исим-сүпәтлиригә ишиниш, йәни Аллаһ тәаланиң “Қуръан кәрим” яки Муһәммәд әләйһиссаламниң һәдислиридә кәлгән исим вә сүпәтлирини өзгәртивәтмәстин, униңға мәнсүп қилиш вә уни шу исим-сүпәтлири билән аташ. “Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу (гөзәл исимлири) билән атаңлар...” (“Әърaф” сүриси, 180-айәтниң бир қисми).

Аллаһ тәаланиң билишимиз зөрүр болған сүпәтлири

Аллаһ тааланиң көплигән исим - сүпәтлири бар болуп, биз һәммисигә ишинишкә буйрулған. Уларниң ичидин биливелишимиз зөрүр болғанлири төвәндикиләрдур:

1. Һәй (һаят болғучи)

Аллаһ тәала әзәлдин тирик болуп, у һәргиз өлмәйду.

“Бир Аллаһтин башқа илаһ йоқтур, у һемишәм тирик-тур, һәммини идарә қилип турғучидур...” (“Бәқәрә” сүриси, 255-айәтниң бир қисми).

2. Алим (билгүчи алим)

Аллаһ тәала һәммини билип турғучидур, каинаттики шәйъиләрниң һечбири униң илминиң сиртида әмәстур.

“...Аллаһ һәммә нәрсини билгүчидур” (“Бәқәрә” сүриси, 29-айәтниң бир қисми).

3. Қадир (һәммигә қадир)

Аллаһ тәала һәммә нәрсигә күчи йәткүчидур. Һечнәр-сидин ажиз кәлмәйду.

”...Аллаһ һәммә нәрсигә күчи йәткүчидур” (“Һәдид” сүриси, 2-айәтниң бир қисми).

4. Мурит (ирадә қилғучи)

Аллаһ тәала ирадә қилғучидур. Һәммә иш униң ира-диси билән болиду, униң ирадиси болмиса һечнәрсә

вужутқа чиқмайду.
“(Аллаһ) халиғинини қилғучидур” (“Буруж” сүриси, 16-айәт).

5. Мукәввин (ижат қилғучи)

Аллаһ тәала пүтүн мәхлуқатниң пәйда қилғучисидур, каинат вә униңдики барлиқ шәйъиләр Аллаһ тәаланиң яритиши вә ижат қилиши билән пәйда болғандур.
“Аллаһ һәммә нәрсиниң яратқучисидур...” (“Зумәр” сүриси, 62-айәтниң бир қисми)

6. Мутәкәллим (сөзлигүчи)

Аллаһ тәала сөзлигүчидур. У өзигә лайиқ сүпити билән сөзлигүчидур.
“...Аллаһ Мусаға сөз қилди” (“Ниса” сүриси, 164-айәтниң бир қисми).

7. Сәми (аңлиғучи)

Аллаһ тәала һәрқандақ авазларни, дуаларни вә мунажатларни аңлиғучидур. У өзигә лайиқ сүпити билән аңлиғичидур.
“...Аллаһ һәммини аңлап турғучидур вә һәммини билип турғучидур” (“Маидә” сүриси, 76-айәтниң бир қисми).

8. Бәсир (көргүчи)

Аллаһ тәала һәммини көрүп турғучидур, һәтта қараңғу кечидә қара таш үстидики қара чүмүлиләрниң һәрикәтлириниму еник көрүп турғучидур. У өзигә лайиқ сүпити билән көрүп турғичидур.
“...Аллаһ бәндилирини (вә уларниң һәммә ишлирини) көрүп турғучидур” (“Ал Имран” сүриси, 15-айәтниң бир қисми).

Аллаһ тәаланиң исим-сүпәтлирини толуқ билмәкчи болсиңиз авторниң “Аллаһниң гөзәл исимлири” намлиқ китавиға муражиәт қилсиңиз болиду.

(2) Пәриштиләргә ишиниш

Аллаһ тәаланиң пәриштә дәп атилидиған мәхлуқатлири (яритилишлири) бар болуп, улар Аллаһ тәаланиң буйруқлирини ижра қилидиған, таәт-ибадәт билән болидиған, немигә буйрулса, шуни қилидиған, гуна қилмайдиған бәндиләрдур.

Пәриштиләрниң барлиғи

Аллаһ тәаланиң пәриштилири һемишәм униңға таәт-ибадәт қилиш билән болидиған һөрмәтлик, итаәтчан вә гунадин пак мәхлуқатлардур. Улар әр яки аял дәп айрилмайду, йемәйду, ичмәйду вә ухлимайду.

“...(пәриштиләр Аллаһниң) һөрмәтлик мәхлуқатлиридур. Улар (Аллаһтин әмр болмастин) сөз қилмайду, бәлки униң әмри бойичә иш қилиду” (“Әнбия” сүриси, 26-айәтниң ахири вә 27-айәт).

Пәриштиләргә ишиниш немиләрни тәләп қилиду?

Пәриштиләргә ишиниш төвәндики төрт мәсилигә ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду:

1. Уларниң барлиғиға ишиниш. Чүнки, пәриштиләрниң бар екәнлигигә ишиниш ислам дининиң асаслиқ әқидилиридин санилиду.

2. Жибриил, Исрапил, Микаил вә өлүм пәриштиси (Әзраил) қатарлиқларға охшаш биз исимлирини билидиған пәриштиләргә тәпсилий, исимлири бизләргә мәлум болмиған барлиқ пәриштиләргә ижмалий (умумий) иман кәлтүрүш.

3. Жибриилға охшаш бизгә сүпәтлири мәлум болған пәриштиләрниң сүпәтлиригә иман кәлтүрүш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә Жибриилни әсли сүритидә (600 қанити билән упуқни йөгигән һалитидә) көргәнлигини баян қилған; пәриштиләр гайида адәм сүритидиму көрүниду. Һәзрити Мәрийәмниң йениға келип, униңға Әйса

әләйһиссаламниң туғулидиғанлиғидин бешарәт бәргән пәриштиму, әр кишиниң сүритидә кәлгән. Пәйғәмбәр әләйһиссаламғиму Жибриил әр кишиниң сүритидә бирқанчә қетим көрүнгән.

4. Пәриштиләрниң Аллаһ тәала тәрипидин тапшурувалған вәзипилири вә әмәллиридин бизгә мәлум болғанлириға ишиниш; мәсилән: Жибриилниң вәзиписи Аллаһ тәала билән униң пәйғәмбәрлири оттурисида әлчилик қилиш; өлүм пәриштисиниң вәзиписи әжили тошқанларниң жанлирини елиш. Микаилниң вәзиписи, Аллаһ тәаланиң әмри билән шамалларни қозғаш арқилиқ булутларни һәрикәтләндүрүп, зиминниң Аллаһ тәала халиған жайлириға ямғурларни яғдуруш. Исрапилниң вәзиписи қиямәт қайим болуш алдида, биринчи қетимлиқ сурға пүвдәш арқилиқ бу дуния һаятиниң ахирлашқанлиғини вә ахирәт алими башланған күнидә, иккинчи қетимлиқ сурға пүвдәш билән инсанлар тирилдүрүлүшкә башлиғанлиғини елан қилиштур.

(3) Аллаһ тәаланиң китаплириға ишиниш

Аллаһ тәала инсанларни тоғра йолға башлаш үчүн пәйғәмбәрләргә китапларни чүшәргән. У китапларда инсанларни дуния вә ахирәттә бәхитлик һаят кәчүрүшкә елип баридиған көрсәтмиләр бардур.

“Қуръан кәрим”дә бизгә билдүрүлгән китаплар:

1. “Тәврат” – Муса әләйһиссаламға чүшүрүлгән. “Биз, һәқиқәтән, һидайәт вә нурни өз ичигә алған “Тәврат”ни чүшәрдуқ...” (“Маидә” сүриси, 44-айәтниң бир қисми).
2. “Зәбур” – Давуд әләйһиссаламға чүшүрүлгән. “...Давутқа Зәбурни әта қилдуқ” (“Ниса” сүриси, 163-айәтниң бир қисми).
3. “Инжил” – Әйса әләйһиссаламға чүшүрүлгән. “...арқидин Мәрийәм оғли Әйсани әвәттуқ, униңға “Инжил”ни әта қилдуқ.” (“Һәдид” сүриси, 27-айәтниң бир қисми).

4. “Қуръан кәрим” – Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүрүлгән. “Шүбһисизки, силәрни чүшәнсун дәп, уни әрәпчә “Қуръан” қилип чүшәрдуқ” (“Йүсүф” сүриси, 2-айәтниң бир қисми).

Бу китапларниң ичидә әң улуқ вә мәңгүлүк күчкә егә китап “Қуръан кәрим” болуп, у инсанийәт үчүн мәшъәлдур. “(Бу “Қуръан”) Рәббиниң изни билән инсанларни қараңғулуқтин йоруқлуққа чиқиришиң, йәни ғалип вә мәдһийәгә лайиқ болған Аллаһниң йолиға башлишиң үчүн саңа биз чүшәргән китаптур” (“Ибраһим” сүриси, 1-айәт).

Аллаһ тәаланиң китаплириға ишиниш немиләрни тәләп қилиду?

1. Пәйғәмбәрләргә кәлгән китапларниң растинла Аллаһ тәала тәрипидин чүшүрүлгәнлигигә ишиниш.

2. “Қуръан”, “Тәврат”, “Инжил” вә “Зәбур” қатарлиқ исимлири бизгә билдүрүлгән вә билдүрүлмигән барлиқ самавий китапларға ишиниш.

3. “Қуръан кәрим”ниң пүтүн хәвәрлиригә, буйруған вә чәклигәнлиригә ишиниш.

4. “Қуръан кәрим”ниң мәнасини билип әмәл қилиш.

Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға чүшүрүлгән “Қуръан кәрим” та қияմәткичә сақлинидиған, һеч өзгәртилмәйдиған, инсанларни тоғра йолға йетәкләйдиған, мәнаси вә мәтини Аллаһ тәалаға мәнсүп болған улуқ китаптур.

(1) Пәйғәмбәрләргә ишиниш

Пәйғәмбәрләр Аллаһ тәаланиң инсанларға әвәткән әлчилиридур. Улар инсанларни тоғра йолға башлаш үчүн кәлгән болуп, улар Аллаһ тәаладин елишта, инсанларға йәткүзүштә вә әмәл қилишта қилчә хаталашмиған, барчә әйип - нуқсан вә камчилиқлардин пак затлардур. Уларниң иш - излири инсанийәт үчүн үлгидур.

Пәйғәмбәрләрниң сүпәтлири

Пәйғәмбәрләр әң есил сүпәтләргә вә гөзәл әхлаққа егә затлар болуп, һәрқандақ пәйғәмбәрдә болидиған есил сүпәтләрниң бешида растчиллиқ, ишәнчилик вә һошиярлиқ келиду. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам балилиқ чағлиридила "Муһәммәдул әмин" **(ишәшлик Муһәммәд)** дәп нам алған заттур.

Пәйғәмбәрләрниң сани

Аллаһ тәала дуния яритилғандин бери нурғун пәйғәмбәрләрни әвәткән болсиму, "Қуръан кәрим"дә пәқәт 25 пәйғәмбәрниң исимлири баян қилинған. Улар: Адәм, Идрис, Нуһ, Һуд, Салиһ, Ибраһим, Лут, Исмаил, Исһақ, Яқуп, Йүсүф, Әйюб, Шуәйиб, Муса, Һарун, Давуд, Сулайман, Юнус, Ильяс, Илйәсәъ, Зулкифл, Зәкәрийя, Йәһъя, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссаламлардур.

Биз "Қуръан кәрим"дә исимлири кәлгән 25 пәйғәмбәргә вә исимлири кәлмигән барлиқ пәйғәмбәрләргә ишинишкә буйрулған. "Биз сәндин илгириму пәйғәмбәрләрни әвәткән едуқ, уларниң арисида саңа баян қилип бәргәнлиримизму, баян қилип бәрмигәнлиримизму бар..." ("Ғафир" сүриси, 78-айәтниң бир қисми).

Пәйғәмбәрләрниң дәлиллири

Пәйғәмбәрләрниң растинла Аллаһ тәаланиң әлчилири екәнликлирини испатлайдиған дәлиллири мөҗүзиләрдур. Чүнки Аллаһ тәала һәрқандақ пәйғәмбәргә мөҗүзиләрни яритип бәргән. "Биз, һәқиқәтән, пәйғәмбәрлиримизни оп-очуқ мөҗүзиләр билән әвәттуқ..." ("Һәдид" сүриси, 25-айәтниң бир қисми).

Мөҗүзә

Мөҗүзә – охшишини иҗат қилиш инсанниң қолидин кәлмәйдиған бирдинбир адәттин ташқири иштур.

Мөҗүзини Аллаһ тәала өзи яритиду вә пәйғәмбәрниң қолида вужутқа чиқириду.

Пәйғәмбәрләргә ишиниш өз ичигә алған ишлар

Пәйғәмбәрләргә ишиниш төвәндики төрт мәсилигә ишинишни өз ичигә алиду.

1. Пәйғәмбәрләрниң һәммисигә ишиниш. Чүнки уларниң бирәрсини инкар қилғанлиқ һәммисигә инкар қилғанлиқ болуп санилиду. Шуңа христианларниң Муһәммәд әләйһиссаламни инкар қилиши өзлириниң пәйғәмбири Әйса әләйһиссаламғиму инкар қилғанлиғи болуп һесаплиниду.
2. "Қуръан кәрим"дә исимлири кәлгән вә кәлмигән пүтүн пәйғәмбәрләргә ишиниш.
3. Пәйғәмбәрләрниң дегәнлиги яки қилғанлиғи испатланған сөз-һәрикәтлиригә, хусусән, ахирқи пәйғәмбәр Муһәммәд әләйһиссаламниң қияматқә қәдәр пүтүн инсанийәтни нижат йолиға башлайдиған пәйғәмбәр екәнлигигә ишиниш вә әгишиш.
4. Бизгә әвәтилгән пәйғәмбәр Муһәммәд әләйһиссаламниң диниға әмәл қилиш. "Рәббиңниң нами билән қәсәмки, улар өз арисидики талаш-тартишқа сени һөкүм чиқиришқа тәклип қилмиғичә, андин сениң чиқарған һөкүмүңгә уларниң диллиридики қилчә ғәм болсиму йоқалмиғичә вә улар пүтүнләй бойсунмиғичә иман ейтқан болмайду" (Ниса сүриси: 65-айәт).

Қаза вә қәдәргә ишиниш

Қәдәр – Аллаһ тәаланиң каинатта болидиған һәрқандақ вақиә вә һадисиләрни, инсанлар қилидиған яхши - яман барлиқ ишларни алдин бәлгүлиши дегәнлиқтур.

"Қуръан кәрим"дики: "Биз, һәқиқәтән, һәммә нәрсини өлчәмлик яраттуқ" ("Қәмәр" сүриси, 49-айәт), "...Асман вә зиминдики зәррә чағлиқ нәрсә вә униңдин кичик яки чоң

нәрсә болсун, һечқайсиси Аллаһ тәаланиң билишидин чәтнәп қалмайду, уларниң һәммиси “ләвһулмәһпуз”да хатириләнгән” (“Юнус” сүриси, 61-айәтниң бир қисми) дегән айәтләр бу мәнини ипадилийду.

Қаза – Аллаһ тәаланиң алдин бәлгүлигәнлирини вужутқа чиқириши дегәнликтур.

Аллаһ тәала қаза тоғрилиқ мундақ дегән: “...Аллаһ бирәр ишни яритишни ирадә қилса, униңға пәқәт «бол!» дәйду-дә, у болиду” (“Бәқәрә” сүриси, 117-айәтниң бир қисми).

Қаза вә қәдәр чүшәнчиси

1. Инсан өзиниң қачан, нәдә вә қайси аилидә туғулидиғанлиғини, жинсийитиниң вә чирай шәклиниң қандақ болидиғанлиғини, нәдә вә қачан өлидиғанлиғини билмисиму, униң қайси шәһәрдә олтурақлишиши, қандақ ишларни қилиши, ким билән өй-очақлиқ болуши, кимләр билән дост болуши өзиниң таллиши билән болиду. Лекин тәғдирдә у таллиған вә таллимиған ишларниң һәммисиниң нәтижилири еник йезилған болиду. Уни таллиған болса, нәтижә мундақ болатти, буни таллиған болса, нәтижә мундақ болатти, амма буни таллиди, униң нәтижиси мундақ болиду, дәп йезилғанға охшаш. Мана бу “Аллаһ тәаланиң тәғдиридин ташқири қил тәвримәйду” дегән сөзниң мәнасидур.

2. Бәзи кишиләр чүшәнгәндәк, тәғдир Аллаһ тәаланиң өзи бәлгүлигән ишқа бәндиләрни мәжбурлиғанлиғи әмәс, бәлки униң әксичә, инсан халиған ишни қилиш яки қилмаслиқта мутләқ әркиндур. Аллаһ шуңа инсанға һәрқандақ ишларни қилиш яки қилмаслиқта ихтияр бәргән.Аллаһ тәаланиң бәндиләрниң қилидиған ишлирини алдин-ала билип уни шундақ бәлгүлигәнлиги вә әмәлийәттә бу ишларниң Аллаһ тәаланиң билгини вә бәлгүлигини бойичә вужутқа чиқип әмәлгә ашқанлиғи шу бәндиләрниң ихтияри билән әмәлгә ашқан болиду.

3. Аллаһ тәала инсанларниң яхши иш қилишини яқтуриду, яман иш қилишини яқтурмайду. Амма инсан яман иш қилишқа бәл бағлиғанда, Аллаһ тәала униңға йол қойиду. Бу Аллаһ тәаланиң яман ишқа рази болғанлиғидин әмәс, бәлки шу инсанниң шу яманлиқни қилиш ихтиярининиң болғанлиғи үчүндур. “...Аллаһ халиғандила, андин силәр халайсиләр” (“Тәквир” сүриси, 29-айәт) дегән айәт буни билдүриду. “Әгәр капир болсаңлар, Аллаһ силәрдин беһаҗәттур. Аллаһ бәндилириниң капир болушиға рази болмайду. Әгәр шүкүр қилсаңлар, Аллаһ силәрдин рази болиду...” (“Зумәр” сүриси, 7-айәтниң бир қисми) .

Қаза вә қәдәргә ишиниш немиләрни тәләп қилиду?

1. Һәммә иш Аллаһниң тәғдири билән болиду. Чүнки, Аллаһ шундақ йезиватқән. “Йәр йүзидики пүтүн һадисиләр вә өзәңлар учриған мусибәтләр биз уларни яритиштин бурун китапқа (ләвһулмәһпузға) йезилған, чүнки бу Аллаһқа асандур” (“Һәдид” сүриси, 22-айәт).

2. Һәрқандақ яхшилиқ вә яманлиқ Аллаһтин келиду. “Әгәр Аллаһ саңа бирәр күлпәт йәткүзсә, уни Аллаһтин башқа һечким көтириветәлмәйду. Әгәр Аллаһ саңа бирәр яхшилиқ йәткүзсә (у чағда униңға һечким арилишалмайду), чүнки Аллаһ һәрнәрсигә қадирдур” (“Әнъам” сүриси, 17-айәт).

3. Инсанларниң ризқини Аллаһ бәлгүлигән вә уларға ишләш йолини көрсәткән. “Аллаһ силәргә зиминни меңишқа асан қилди, зиминниң әтрапида меңиңлар. Аллаһниң (бәргән) ризқидин йәңлар, силәр тирилгәндин кейин Аллаһниң дәргаһиға қайтурулисиләр” (“Мулк” сүриси: 15-айәт).

4. Инсанларниң қилидиған ишлирини Аллаһ яратқан, лекин бу ишларниң қайсисини қилиш яки қилмаслиқ инсанларниң ихтиярдики иштур.

Қиямәт күнигә ишиниш

Қиямәт күни – дуния һаяти ахирлишип, ахирәт исимлик йеңи бир һаят башлинидиған күндур. Ахирәттики һаят мәң-гүлүктур, ахирәткә барғанлар өлмәйду.

Һәқиқий һаят ахирәт һаятидур

Ахирәт һаятиға ишиниш Аллаһ тәаланиң барлиғиға ишиништин айрилалмайду; чүнки Аллаһ тәаланиң барлиғиға, бирлигигә вә униң қудритигә ишәнгән адәм униң өлүкләрни тирилдүрүшигиму, әлвәттә, ишиниду. Бир дехан териған йерини түптүз қиливәткәндин кейин, уни йәнә қайта теришқа, бир бенакар өзи салған бенани жиқитип түптүз қиливетип, уни йәнә қайтидин селишқа қадир болған йәрдә, Аллаһ тәала өзи яратқан мәхлуқатлирини һалак қилип болғандин кейин, уларни қайтидин йәнә пәйда қилишқа қадир әмәсму?! "Қуръан кәрим" өлгәндин кейинки тирилишни еһтималдин жирақ саниғучиларға өз вақтида йетәрлик рәддийәләрни бәргән. "Капирлар: ‹‹Биз қуруқ сүйәк вә чирип топа болуп кәткәндин кейин чоқум қайта тирилип йеңидин адәм боламдуқ?›› - дейишиду. Силәр таш яки төмүр, яки һаятлиқни тәсәввур қилиш техиму қийин болған бирнәрсә болуп кәтсәңларму (Аллаһ силәрни тирилдүриду). Улар: ‹‹Бизни ким тирилдүриду?» - дәйду, уларға: «Силәрни дәсләптә йоқтин бар қилған зат тирилдүриду» дегин..." ("Исра" сүриси, 49-51-айәтләр).

Қәбирдики раһәт вә азап

Қәбирдики раһәт иман ейтқан вә яхши әмәлләрни қилған мөмүнләргә болиду. Азап капирларға, мунапиқларға вә мусулманлардин болған гунакарларниң бәзисигә болиду.

Мейит дәпнә қилинип болғандин кейин Аллаһ тәала тәрипидин әвәтилгән икки пәриштә қәбирдә мейитниң

йениға һазир болуп, уни ятқан йеридин турғузиду вә униңдин “Рәббиң ким? Диниң немә? Пәйғәмбириң ким?” дегән соалларни сорайду; мейит әгәр мусулман болса, жуқарқи соалларға **“Рәббим Аллаһ, диним Ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләйһиссалам”** дәп жавап берәләйду, андин униңға дозақтин бир көрүнүш көрситип, сениң орнуң - әгәр иман ейтип мусулман болмиған болсаң - бу еди. Аллаһ сениң иманиңниң сәвәви билән орнуңни жәннәткә бәлгүлиди, дәп жәннәттин бир көрүнүш көрситиду вә үзини шу тәрәпкә қаритип қойиду. Мейит әгәр мусулман болмиса жуқарқи соалларға жавап берәлмәйду, униңға жәннәттин бир көрүнүш көрситип, әгәр сән иман ейтип мусулман болған болсаң орнуң мошу еди, әнди сениң орнуң дозақ болиду, дәп үзини дозаққа қаритип қойиду.

Бәрзәх аләми

Бәрзәх - өлүм билән қайта тирилиш оттурисидики басқучтур. Өлүкләр қиямәт қайим болғанға қәдәр бәрзәх алимидә болиду; уларниң тәнлири чирип кәтсиму, роһи Аллаһ тәала орунлаштурған жайда болиду.

Бәрзәх – икки нәрсиниң оттурисини айрип туридиған тосақ дегәнлик болуп, бу дунйядин айрилип, ахирәткә барғичилик болған арилиқтики аләмдур. “...Уларниң арқисида улар тирилдүрүлидиған күнгә қәдәр бир тосақ болиду” (“Муъминун” сүриси, 100-айәтниң бир қисми).

Қиямәтниң вақти

Қиямәтниң қачан болидиғанлиғини Аллаһ тәаладин башқа һечким билмәйду. қиямәт туюқсиз йүз бериду.

“Улар сәндин қиямәтниң қачан болидиғанлиғини сорайду, ейтқинки, “Униң қачан болидиғанлиғини пәқәт Рәббим билиду, уни пәқәт Өзи бәлгүлигән вақитта мәйданға чиқириду, (униң иши) асманларниң вә зиминниң (әһлигә) еғир кәлгәндур, у силәргә пәқәт туюқсизла келиду...” (“Әърaф” сүриси, 187-айәтниң бир қисми).

Қиямәт йеқинлашқанлиғининң аламәтлири

Бизгә қиямәтнинң вақти билдүрүлмигән болсиму, қиямәт қайим болуштин илгири көрүлидиған бәзи аламәтләр билдүрүлгән.

Қиямәтнинң аламәтлири кичик аламәтләр вә чоң аламәтләр дәп иккигә бөлүниду:

Қиямәтнинң кичик аламәтлири

Қиямәтнинң кичик аламәтлири: илим - мәрипәтнинң йоқилиши, жаһаләт, зина вә һарақнинң көпийиши, йәһудийларнинң йоқитилиши, лаяқәтсиз кишиләрнинң иш башқуруши, ялаңтөшләрнинң есил қәсирләргә егә болуши, аялларнинң көпийип кетиши вә башқилар. Пәйғәмбәр әләйһиссалам қиямәтнинң кичик аламәтлири тоғрилиқ мундақ дегән: “Алимларнинң түгәп кетиши, жаһаләтнинң көпийиши, әрләрнинң азлап кетиши, һәтта һәрбир әркишигә 50тин аялнинң тоғра келиши қиямәтнинң аламәтлиридиндур” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: “Мусулманлар билән йәһудийлар урушмиғичә қиямәт болмайду. Йәһудийларни мусулманлар тармар қилиду, һәтта бирәр йәһудий (қачқили йәр тапалмай) чоң ташлар вә дәрәкләрнинң арқисиға йошурунувалса, таш вә дәрәкләрдин аваз келип “Әй, мусулман! Арқамда йәһудий бар, кәл уни өлтәр” дәйду вә өлтүриду. Пәқәт “ғәрдлиқ” намлиқ йәһудий дәриғидинла аваз кәлмәйду” (имам Муслим вә Тирмизи ривайити).

Әбу Һурәйрә рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: “Бирси пәйғәмбәр әләйһиссаламдин қиямәт қачан болидиғанлиғини сориғинида, пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ жавап бәргән ‹Аманәт йоқалғанда қиямәтни күтсәң болиду› у, аманәт қандақ йоқилиду дәп соралғинида: ‹Лаяқәтсиз кишиләр иш башқурғанда› дәп жавап бәргән” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Қиямәтниң чоң аламәтлири

1. Дәжҗалниң чиқиши

Дәжҗал чиққандин кейин, у худалиқ дәваси қилип көп кишиләрни өзигә ишәндүрүп кетиду. Дәжҗалниң сөзлиригә ишәнгән киши имандин айрилип қалиду, шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам бизләргә Аллаһ тәалаға сиғинип дәжҗалниң шәрридин пана тиләшни тәвсийә қилған.

2. Әйса әләйһиссаламниң асмандин чүшүши

Әйса әләйһиссалам қиямәт йеқинлашқанда асмандин чүшүп, дәжҗални йоқитиду вә Аллаһ тәаланиң әмри билән йәр йүзидә ислам динини қайтидин гүллиндүриду.

3. Қуяшниң күнпетиштин чиқиши

Қуяшниң күнпетиштин чиқиши билән иман вә тәвбиниң вақти түгигән болиду, йәни бу вақитта ейтқан иман вә қилған тәвбиниң пайдиси болмайду. Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дәйду: “Улар пәқәт өзлиригә пәриштиләрниң келишини яки Рәббиңниң келишини яки Рәббиңниң (қиямәтниң йеқинлашқанлиғини көрситидиған) бәзи аламәтлириниң келишинила күтиду. Рәббиңниң бәзи аламәтлири кәлгән күндә илгири иман ейтмиғанларниң яки иман ейтип яхши иш қилмиғанларниң ейтқан имани пайдисиз болиду...” (“Әнъам” сүриси, 158-айәтниң бир қисми).

Қиямәтниң башлиниши

Қиямәт чоң бир өзгириш билән башлиниду. Чүнки, у күндә Исрапил әләйһиссалам сурға пүвдигәндин кейин, Аллаһ тәаладин башқа һәммә өлиду, асман йерилиду, юлтузлар вә башқа планетилар бир-биригә орулуп йоқилиду, зимин тәврәп, парчә-парчә болуп кетиду, тағлар кукум талқан болуп, бир дога қумға айлиниду. Аллаһ тәала қиямәтниң башлиниш һәққидә мундақ дәйду: “У күндә зиминму башқа бир зиминға, асманларму башқа бир асманларға айлиниду, улар чәксиз қудрәтлик, йеганә Аллаһниң алдиға чиқирилиду” (“Ибраһим” сүриси, 48-айәт).

Қиямәт күнидә болидиған ишлар

Исрапил әләйһиссалам иккинчи қетимлиқ сурға пүвдигәндин кейин пүтүн халайиқ тирилип, һесап мәйданиға бариду, андин һәрбир бәндә Аллаһ тәаланиң һузурида өзиниң дунияда қилған яхши-яман әмәллиридин толуқ һесап бериду. Һесаптин кейин җәннәткә лайиқ болғанлар җәннәткә, дозаққа тегишлик болғанлар дозаққа орунлаштурулиду.

Җәннәт – мөмүнләрниң мәңгүлүк макани болуп, улар есил қәсирләр, гөзәл бағчилар арисида һузур сүриду. “Тәқвадарлар, һәқиқәтән, бехәтәр жайда болиду. Бағларда, булақларниң арисида болиду. Улар қелин, непиз ипәк кийимләрни кийип бир-биригә қарап олтурушиду. Әнә шундақ, шәһла көзлүк һөрләрни уларға җүп қилимиз. Улар у йәрдә хатирҗәмлик ичидә, (көңли тартқан) һәммә мевиләрни тәләп қилиду. Улар илгири тетиған өлүмдин башқа һечқандақ бир өлүмни тетимайду. (Аллаһ) уларни дозақ азавидин сақлайду. (Булар) Рәббиңдин бир мәрһәмәт болуп (берилиду), бу зор утуқтур” (“Духан” сүриси, 51-57-айәтләр).

Дозақ – дәһшәтлик от қайними болуп, у капирлар, мунапиқлар вә мусулманлардин болған гунакарниң бир қисми баридиған жайдур. “Әй, иман ейтқанлар! Өзәңларни вә бала-чақаңларни йеқилғуси инсан вә таш болған, рәһим қилмайдиған қаттиқ қол пәриштиләр муәккәл болған дозақтин сақлаңлар!...” (“Тәһрим” сүриси, 6-айәтниң бир қисми).

Иманға зит келидиған ишлар

Иманға зит келидиған вә адәмни имандин чиқиридиған ишлар: купри, нифақ, шерик вә муртәдликтур.

Купри

Купри – Аллаһ тәаланиң яки пәйғәмбәрләрдин бирәрсини яки "Қуръан кәрим"ниң Аллаһ тәаланиң сөзи екәнлигини яки алтә иманниң бирәрсини инкар қилиш дегәнликтур. Капирлар иман ейтмиғичә җәннәткә кирәлмәйду.

Куприниң түрлири

Купри икки түрлүк болуп, уларниң бири етиқаттики куприлиқ, йәнә бири әмәлдики куприлиқтур. Етиқаттики куприлиқ садир қилғучисини имандин чиқириду, амма әмәлдики куприлиқ имандин чиқармисиму гунаға патуриду.

Етиқаттики куприлик

1. Купри инкар

Купри инкар — алтә иманниң бирәрсини яки "Қуръан кәрим"ни, яки униңда бәкитилгән бәш вақ намаз, роза, закат қатарлиқ пәризләрниң яки әһкамларниң бирәрсини инкар қилиш дәмәктур. "Аллаһқа ялғанни чаплиған яки һәқ кәлгәндә уни инкар қилған адәмдинму залим адәм барму? Җәһәннәмдә капирларға жай йоқмиду? (Әлвәттә, бар)" ("Әнкәбут" сүриси, 68-айәт).

2. Купри тәкәббур

Купри тәкәббур – чоңчилиқ қилип динниң буйруқлирини қобул қилмаслиқ. Бу хилдики купри Иблисниң капирлиғиға охшаш купридур. Чүнки Иблис чоңчилиқ қилип һәқиқәтни қобул қилиштин баш тартқан. "Өз вақтида пәриштиләргә «Адәмгә сәждә қилиңлар!» - дедуқ, Иблистин башқа һәммиси сәждә қилди, Иблис (сәждә қилиштин) баш тартти, тәкәббурлуқ қилди, у капирлардин болуп кәтти" ("Бәқәрә" сүриси, 34-айәт).

3. Купри шәк

Купри шәк — ислам динининң асасий әқидилири болған алтә иманниң қайси биригә шәк кәлтүрүш демәктур. “(Капир адәм мундақ деди): қиямәт болмайду дәп ойлаймән. Әгәр мән пәрвәрдигаримға қайтурулғандиму (йәни қиямәт болғандиму), әлвәттә, бу бағдин яхширақ жайни тапимән. Униңға (мөмүн) бурадири муназириләшкән һалда: “Сени (әслидә) тупрақтин, андин абимәнидин яритип, андин сени раврус инсан қилған затни инкар қиламсән?” - деди” (“Кәһф” сүриси: 36-37-айәтләр). Чүнки Аллаһ тәалаға ишинип қоюп, ахирәткә ишәнмигән адәм капирдур.

4. Купри иърaз

Купри иърaз — ислам динида буйрулған әмәллардин үз өрүш демәктур. “...Капир болғанлар агаһландурулған нәрсиләрдин үз өргүчиләрдур” (“Әһқаф” сүриси, 3-айәтниң бир қисми).

5. Купри нифақ

Купри нифақ — тилида өзини мусулман дәп қоюп, дилида ишәнмәслик демәктур. “Кишиләр арисида Аллаһ тәалаға вә ахирәт күнигә ишәндуқ дегүчиләр бар, һәқиқәттә улар ишәнмәйду” (“Бәқәрә” сүриси, 8-айәт).

Әмәлдики куприлик

1. Купри немәт

Купри немәт — Аллаһ тәаланиң бәргән немәтлиригә шүкүр ада қилмаслиқ яки у немәтләрни яман йолларға ишлитиш дегәнликтур: “...Шүкүр қилсаңлар, (уни) техиму зиядә қилимән, әгәр куприлик қилсаңлар, мениң азавим, әлвәттә, бәкму қаттиқ болиду...” (“Ибраһим” сүриси, 7-айәтниң бир қисми).

2. Купри мәсийәт

Купри мәсийәт — ислам динида куприлик билән сүпәтләнгән гуна-мәсийәтләрни садир қилиш дегәнликтур, мәсилән:

(1) мусулманни наһәқ өлтүрүш. “Мусулманни һақарәтләш еғир гунадур, уни наһәқ өлтүрүш куприлиқтур” (имам Бухарий ривайити).
(2) һарақ ичиш, оғрилиқ қилиш вә зина қилиш. “Зина қилғучи мөмүнлик һалитидә зина қилмайду, оғри мөмүнлик һалитидә оғрилиқ қилмайду вә һарақ ичкүчи мөмүнлик һалитидә һарақ ичмәйду” (Муслим ривайити).
(3) намаз, роза, закат қатарлиқ пәриз әмәлләрни тәрк етиш. “Капирлар билән бизниң аримиздики пәриқ намаздур; намазни тәрк қилған киши капир болған болиду” (Әһмәд ривайити). Бу һәдистики капирлиқ имандин чиқиридиған дәрижидики етиқадий капирлиқ әмәс, бәлки әмәлдики капирлиқтур.

Нифақ

Нифақ – дили билән тили охшаш болмаслиқ дегәнлик болуп, мундақ адәм “мунапиқ” дейилиду. Аллаһ тәала муна-пиқларни яхши көрмәйду. Чүнки, уларниң зийини вә хәтири капирларниңкидин чоңдур. Шуңа мунапиқларниң ахирәттә тартидиған жазасиму еғир болиду.
Нифақ икки түрлүк болиду:
1. Етиқаттики нифақ
Етиқаттики нифақ – тилида мусулманлиқни сөзләп қоюп, дилида куприлиқни йошуруш демәктур. Мунапиқлиқ мөмүнлүкниң зитидур; мунапиқлар капирлардин ямандур. Чүнки улар йошурун дүшмәндур; шуңа уларниң жазаси еғир болиду. “Мунапиқлар чоқум дозақниң әң астинқи қәвитигә ташлиниду, уларға һәргизму (азаптин қутқазғучи) мәдәткар тапалмайсән” (“Ниса” сүриси, 145-айәт).
2. Әмәлдики нифақ
Әмәлдики нифақ – өзи мусулман болсиму, мунапиқларниң қилиғини қилиш дегәнлик болуп, әмәлдики нифақни садир

қилғучиларниң мунапиқлиғи уларниң мусулманлиғини бесип кәтмигәнла болса, улар мусулманлардин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Аманәткә хиянәт қилиш, ялған сөзләш, вәдигә хилаплиқ қилиш, жедәллишкәндә еғизини бузуш қатарлиқ төрт илләт кимдә болса, у һәқиқий мәнадики мунапиқ болиду, бу төрт илләттин бирәрсини өзигә өзләштүргән адәм уни ташлимиғичә, мунапиқлиқ аламитини өзидә сақлиған болиду” (имам Бухарий ривайити).

Шерик

Шерик – етиқат яки әмәл - ибадәт қатариға киридиған һәрқандақ ишни Аллаһ тәала билән башқа биригиму қилиш дегәнликтур. Шерик иманға зит кәлгәнлиги үчүн, әмәл-ибадәтниң совавини бекар қиливетиду, униңдин това қилмай өлгән адәм жәннәткә кирәлмәйду.

Шерикниң түрлири

1. Дунияни вә дуниядики ишларни башқурушта Аллаһ тәаладин башқиму башқурғучилар бар, дәп етиқат қилиш, мәсилән: аталмиш әвлияларни, қутупларни каинатниң бәзи ишлирини башқуриду, дәп етиқат қилғанға охшаш. Бу хил шерик мәхлуқатни Аллаһ тәаланиң иш-паалийитигә шерик қилип, қошувалғанлиқтур.

2. Мәхлуқатни яки уларниң сүпәтлирини Аллаһ тәалаға вә униң сүпәтлиригә охшитиш, мәсилән: аталмиш әвлиялар, қутуплар, палчилар вә рәмчиләр, сеһиргәрләр Аллаһ тәаладин башқа һечким билмәйдиған ишларни билиду, дәп етиқат қилғанға охшаш. Бу хил шерик Аллаһ тәаланиң камалий сүпәтлиригә башқиларни шерик қиливалғанлиқтур.

3. Өлүкләрни – мәйли улар пәйғәмбәр болуп кәтсун, кишиләргә пайда-зиян йәткүзәләйду, һажәтләрни рава қилалайду, дәп етиқат қилиш, мәсилән: мазардики аталмиш

әвлиялар һаҗәтләрни рава қилиду, дәп етиқат қилғанға охшаш. Бу хил шерик Аллаһ тәаланиң ишиға башқиларни шерик қиливалғанлиқтур.

4. Дәл-дәрәқләрдин, мазарлардин вә мазарларға есилған туғ-әләмләрдин мәдәт тиләш вә улардин кесәлләргә шипалиқ сораш, пәрзәнт вә бәрикәт тиләш. Бу хил шерик ибадәттә мәхлуқатни Аллаһ таалаға шерик қиливалғанлиқтур.

5. Ибадәтни Аллаһ тәаладин башқа бирсини рази қилиш үчүн қурбанлиқ қилиш, мәсилән: аталмиш әвлияларниң, пирләрниң вә һаят болған бәзи инсанларниң қоллишиға еришиш нийити билән ибадәт қилғанға вә уларға атап қурбанлиқ қилғанға охшаш.

6. Сеһиргәрлик қилиш, чүнки сеһиргәрлик әң чоң гуналардин болуп, сеһиргәрлик қилғучилар шәксиз капирлардур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам “Йәттә һалакәттин кечиңлар: Аллаһқа шерик кәлтүрүш, сеһир қилиш...” дегән (имам Муслим ривайити).

7. Аллаһ тәаладин башқисиниң намини атап қәсәм қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Кимки, Аллаһ тәаладин башқисиниң нами билән қәсәм қилидекән, у Аллаһқа шерик кәлтүргән болиду” дегән (имам Әһмәдривайити).

Қәсәм (Вәллаһи), (Тәллаһи) вә (Биллаһи) дегән ләвзиләрдин бирәрси билән қилиниду; шуңа кишиләрниң “Мени нан урсун”, “Ундақ болуп кетәй, мундақ болуп кетәй” дегәнгә охшаш сөзлири қәсәм һесапланмайду.

8. Рия, йәни әмәл-ибадәтләрни Аллаһ тәала үчүн әмәс, башқиларға көрситиш үчүн қилиш. Чүнки бәндиләрниң әмәл-ибадәтлирини күзитиш, уларға совап бериш Аллаһ тәалаға хас иш болуп, әмәл-ибадәтләрни башқиларға көрситиш үчүн қилиш Аллаһ тәаланиң әмәлләргә совап бериш вә уларни күзитиш сүпитигә башқиларни шерик қилип қошувалғанлиқ болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Мениң силәр үчүн әң қорқидиғиним, Аллаһқа әң кичик шерикниму

кәлтүрүп қоюшуңлардур, у болсиму, риядур” дегән (имам Әһмәд ривайити).

Дәм селиш вә тумар есиш

Кесәлләргә, һәтта сақ кишиләргиму “Қуръан кәрим” айәтлирини яки Аллаһ тәаланиң исим - сүпәтлирини оқуп дәм селиш жаиздур.

Әвф ибни Малик рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: “Биз жаһилийәттә дәм салаттуқ. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: “Я, рәсулуллаһ! Дәм селишқа немә дәйсиз? - дәп сориведим, у - авал қандақ дәм салидиғанлиғиңларни маңа көрситиңлар, дәм селиш Аллаһқа шерик кәлтүргәнлик даирисигә киридиған нәрсиләрдин халий болсила жаиз болиду”, деди” (имам Муслим ривайити).

Дәм селиш усули

Дәм селиш усули – “Қуръан кәрим” айәтлиридин яки Аллаһ тәаланиң исим - сүпәтлиридин халиғанлирини оқуп сүфләш яки суға оқуп ичкүзүш яки ичиштур. Айшә рәзийәллаһу әнһа йәнә мундақ дегән: “Пәйғәмбәр әләйһиссалам, бәдинидә бирәр раһәтсизлик һис қилғинида, “Ихлас”, “Фәләқ” вә “Нас” сүрилирини оқуп, бәдининиң қоли йәткән һәммила йерини силап чиқиш билән дәм салатти; ағриғи қаттиқ болған чағларда, мәзкүр сүриләрни мән оқуп, униң мубарәк қоли билән (йәни қолини тутқан һалда, өз қоли билән) бәдининиң һәммә йерини силап чиқаттим” (имам Бухарий ривайити).

Амма пәйғәмбәрләрниң, пәриштиләрниң, әвлияларниң яки жинларниң исимлирини атап яки тилсимларни (мәниси чүшиниксиз нәрсиләрни) оқуп дәм селишқа болмайду. Чүнки, у Аллаһ тәалаға шерик кәлтүргәнлик даирисигә кириду.

Тумар есиш

Тумар есиш, уни йезиш яки яздуруш, униңға тәшәббус қилиш Аллаһ тәалаға шерик кәлтүргәнликтур. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Кимки тумар есивалидекән, у Аллаһқа шерик кәлтүргән болиду” **дегән** (имам Әһмәд ривайити).

Қәбирләрни зиярәт қилиш

Қәбирләрни зиярәт қилиш рухсәт қилинған иштур. У “Ахирәтни әслитиду” (имам Әһмәд ривайити).
Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Силәрни бурун қәбирләрни зиярәт қилиштин тосиған едим, қәбирләрни зиярәт қилиңлар” дегән (имам Муслим ривайити).

Қәбирләрни зиярәт қилиш усули

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көрсәтмиси бойичә, қәбирләрни зиярәт қилғанда өлүкләргә Аллаһ тәаладин мәғпирәт тиләш лазим, амма өлүкләрдин бирнәрсә тиләшкә болмайду; зиярәттә: “Бу диярда йетиватқан мөмүн, мусулманлар! Силәргә Аллаһниң салими болсун, бизләрму Аллаһ халиған вақитта силәргә йетишимиз. бизгә вә силәргә Аллаһтин аманлиқ тиләймән” (имам Муслим ривайити) дегән дуани оқуш сүннәттур.

Муртәдлик

Муртәд – мусулманлиқтин йенивелип капир болған адәмдур. Мундақ адәмниң бурун қилған яхши әмәллири бекар болуп кетиду, ахирәттә дозаққа кириду.
Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дәйду: “...Кимки өз динидин йенивелип, капир пети өлсә, униң әмәллири дуния вә ахирәттә бекар болуп кетиду. Мундақ адәмләр әһли дозақтур, улар дозақта мәңгү қалиду” (“Бәқәрә” сүриси, 218-айәтниң бир қисми).

Муртәд болушқа елип баридиған ишлар

1. Гәп–сөз, мәсилән: өзиниң мусулманлиқтин йенивалғанлиғини очуқ сөзләш, Аллаһни яки пәйғәмбәрләрдин бирәрсини яки “Қуръан кәрим”ни сөкүш, өлүкләрдин мәдәт тиләш, ислам қанунлирини һазирқи әсиргә яримайду дәп очуқ сөзләш вә шәриәт әһкамлирини камситқанға охшаш.

2. Иш–һәрикәт, мәсилән: сеһиргәрлик қилиш, бутларға вә һәрқандақ бир мәхлуқатқа чоқунғанға охшаш.

3. Етиқат, мәсилән: Аллаһни яки униң пәйғәмбәрлирини, “Қуръан кәрим”ни, яки динимизда иман кәлтүрүш тоғра болған мәсилиләрдин бирәрсини инкар қилиш.

4. Шәк, мәсилән: Аллаһниң барлиғиға яки Муһәммәд әләйһиссаламниң раст пәйғәмбәр екәнлигигә яки “Қуръан кәрим”ниң Аллаһниң сөзи екәнлигигә шәк қилғанға охшаш.

Муртәд болғанларға муамилә қилиш усули

1. Мусулман қизлар һечбир һаләттә муртәдләргә ятлиқ қилинмайду; әрниң муртәдлигини билмәстин ятлиқ болған әһвалда, уларниң арисини дәрһал айриветиш лазим келиду. Муртәд болған аялниму мусулман әрниң елиши һалал болмайду.

2. Әр-аяллардин қайсибири муртәд болса, уларниң оттурисидики нека бузулған болиду. Балилириниң етиқадини сақлап қелиш йүзисидин балилири муртәд болмиғининиң йенида қалиду.

3. Муртәд болғанлар мусулманлар җамаити тәрипидин житим қалдурилиду. Бу башқиларға ибрәт болуши вә мусулманларни униң иғвасидин (питнә-пасат) қоғдап қелиш үчүндур.

4. Муртәд болғанлар өлгәндә, жуюп таримастин, намизи оқулмастин, мусулманларниң қәбирстанлиғидин башқа қәбирстанлиқларға дәпнә қилиниду.

Бидъәт

Бидъәт – динимизда асаси болмиған ишларни ибадәт қатаридин санаш дегәнликтур. Чүнки, дин өз вақтидила толуқлинип болғанлиғи үчүн, у өзгәртишни яки зиядә қилишни қобул қилмайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам "Кимки бизниң динимизға униңда болмиған нәрсиләрни пәйда қиливалидекән, у қәтъий рәт қилиниду" дәп көрсәткән (имам Бухарий ривайити).

Бидъәтниң түрлири

1. Әсли буйрулған мәлум бир ибадәткә, шәриәттин дәлилсиз һалда, йеңи ибадәт шәкиллирини бәлгүләвелиш.
2. Буйрулған әсли ибадәтләргә бирнәрсиләрни зиядә қилип қошувелиш.
3. Әмәл-ибадәтләрни шәриәттә буйрулған шәкил вә қаидә-системиси бойичә ада қилмастин, йеңичә шәкил вә қаидә-тәртипләрни бәлгүләвелиш.
4. Буйрулған әсли ибадәтләргә шәриәттин дәлилсиз һалда, вақит, кәйпият бәлгүләвелиш.

Бидъәт садир қилиш чәклиниду. уни садир қилғучилар гунакар болиду.

Бизниң әхлақимиз

Гөзәл әхлақ динимизниң ғайисидур

Гөзәл әхлақ динимизниң ғайиси, иманниң дәлили, иба-дәтләрниң мевиси вә җәннәтниң капалитидур. Аллаһ тәалаға әң йеқимлиқ әмәл гөзәл әхлақтур.

Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң әң асаслиқ вәзиписи ислам әхлақини үгитиш болған. Шуңа у: “Мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим” дегән (имам Бухрий ривайити).

Бир адәмниң әхлақиға қарап, униң иманиға баһа бәргили болиду. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам “Аманәтни сақлимиған адәмниң имани йоқ, вәдисидә турмиған адәмниң дини йоқ” дәп көрсәткән (имам Әһмәд ривайити). Гөзәл әхлақ әң соваплиқ әмәлдур. “Қиямәт күнидә мусулман кишиниң яхшилиқ мизанида гөзәл әхлақтин салмағирақ келидиған һечнәрсә йоқтур” дәп көрсәткән (имам Тирмизи ривайити).

Гөзәл әхлақта ибадәтниң совави бар, чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: “Бирсигә очуқ чирай ечишиңда сәдиқиниң совави бар” дегән (Тирмизи ривайти).

Бир адәмниң гөзәл әхлақи униң иманиниң камиллиғини көрситиду. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам “Имани әң камил мөмүн әң әхлақлиқ кишидур” дәп көрсәткән (имам Бухарий ривайити).

Әхлақ тәрбийисиниң муһимлиғи

Динимиз әхлақ тәрбийисигә зор әһмийәт бәргән; әхлақ тәрбийиси иман тәрбийиси билән бир орунда туриду. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дәвитиниң көп қисми иман вә әхлаққа мәркәзләшкән.

Гөзәл әхлақни йетилдүрүш чарилири

Гөзәл әхлақни йетилдүрүшниң чарилири: әмәлий мәшиқ, яхши муһит, яхши үлгә, үлгилик җәмийәтниң иҗтимаий бесими қатарлиқлардур.

Бизниң әхлақий борчимиз

Бизниң әхлақий борчимиз алтә түрлүк болуп, улар төвәндикичә* (“Temel Din bilgisi” намлиқ әсәрдин қисқартип елинди):

1. Динимизға карита борчимиз.
2. Өзимизгә карита борчимиз.
3. Аилимизгә карита борчимиз.
4. Вәтән вә хәлқимизгә карита борчимиз.
5. Инсанийәткә карита борчимиз.
6. Тәбиәт дуниясиға карита борчимиз.

Динимизға карита борчимиз

Динимизға карита әхлақий борчимиз төрт болуп, улар:

(1) Диний принципларға карита борчимиз.
(2) Аллаһқа карита борчимиз.
(3) Пәйғәмбиримизгә карита борчимиз.
(4) “Қуръан кәрим”гә карита борчимиз.

Бизниң диний принципларға карита борчимиз:

Динимизни тоғра үгинип, Аллаһниң буйруған вә тосиғанлириға әмәл қилиш арқилиқ үлгилик бир мусулман болуштур.

Бизниң Аллаһқа карита борчимиз

Аллаһни яхши көрүш, униңға ибадәт қилиш, у рази болидиған ишларни қилип, тосиған ишлардин сақлиниш, бизгә бәргән немәтлиригә шүкүр қилип, униң яхши бәндиси болуштин ибарәттур.

Бизниң пәйғәмбиримизгә карита борчимиз

Пәйғәмбиримизни яхши көрүш, униң йолида меңиш, уни өзимизгә үлгә қилиш, әхлақини үгиниш арқилиқ униңға яхши үммәт болуштин ибарәттур.

“Қуръан кәрим”гә карита борчимиз

“Қуръан кәрим”ниң Аллаһниң сөзи екәнлигини унту-маслиқ билән биллә униңға әдәп билән муамилә қилиш, мәнасини үгинип, көрсәтмилиригә әмәл қилиш, әмирлиригә бойсунуп, тосиғанлиридин сақлиниш, нәсиһәтлиригә қулақ селип, қиссилиридин ибрәт елиштин ибарәттур.

Өзимизгә карита борчимиз

Өзимизгә карита борчимиз тенимизгә карита борчимиз вә роһимизға карита борчимиз, дәп иккигә бөлүниду:

Тенимизгә карита борчимиз

Бәдинимизни пакиз тутуш, җисмимизни пак вә һалал нәрсиләр билән озуқландуруш, ибадәтләрни толуқ орунлаш, тән сақлиғимизға әһмийәт бериш, һәрбир әзайимизни яхши ишларға ишлитиштин ибарәттур.

Роһимизға карита борчимиз

Роһимизни тоғра етиқат, гөзәл әхлақ вә яхши туйғулар билән озуқландуруш, начар әхлақ вә яман туйғуларниң роһимизда орун елишиға йол қоймаслиқтин ибарәттур.

Аилә әзалиримизға карита борчимиз

Ата-анини һөрмәтләш, уларға әдәплик болуш, уларни рәнҗитип қойидиған һәрқандақ иш-һәрикәтләрдин сақ-линиш, уларға камалий меһрибанлиқ билән хизмитини қилиш вә “Аллаһниң разилиғи атиниң разилиғида” (Тирмизий ривайити), “Җәннәт аниларниң айиғи астида” (Ибни Әди ривайити) **екәнлигини унтумаслиқтин ибарәттур.**

Әр-аялларниң бир-бирини һөрмәтләш, пәрзәнтләрни яхши тәрбийиләш мәҗбурийити бар. Аилидә чоңларни һөрмәтләш, кичикләрни асираш динимиз буйруған гөзәл

әхлақтур. Әр-аял вә аилиниң башқа әзалири арисида сөйгү билән һөрмәтни һәр нәрсидин үстүн тутуш, аилиниң еһтияжлирини һалал кәсип вә тоғра йоллар билән тәмин етиш, балиларға пүтүн ишларда яхши үлгә болуп, уларни исламий гөзәл әхлақ билән тәрбийиләш, балилар оттурисида айримчилиқ қилмастин, һәммигә охшаш, яхши муамилә қилиштин ибарәттур.

Вәтәнгә вә хәлқимизгә қарита борчимиз

Өз вәтинини вә өз хәлқини сөйүш һәрбир мусулманниң мәҗбурийити болуп, бизниң борчимиз вәтинимизни вә хәлқимизни сөйүш вә уларни жан тикип қоғдаштин ибарәттур.

Һәрқандақ хәлиқниң вәтини униң әң қиммәтлик нәрсиси болуп, пул-мелини, җенини вә қиммәтлик һәрнәрсисини пида қилишқа әрзийду. Бир мусулманниң вәтини вә хәлқигә қарита әң әқәллий борчи вәтини билән хәлқини дүшмәнлириниң суйиқәстлиридин жан тикип қоғдиши, вәтинигә вә хәлқигә хиянәт қилмаслиғи вә бу иккисини өзиниң аилисидикилирини қоғдиғандәк қоғдишидин ибарәттур.

Пүтүн инсанийәткә қарита борчимиз

Биз пүтүн инсанларни уларниң тил, рәң, ирқ, дин вә Вәтән пәриқлиригә қarimай һөрмәтләймиз, уларға адил боли-миз, яхши муамилә қилимиз, ярдәм қилимиз вә яхшилиқ қилимиз. амма мусулманларға яманлиқ қилған яки вәтинини бесивалған залим-басқунчиларға қарши туримиз, уларни яман көримиз, шуниңдәк, динимизни, “Қуръан кәрим”ни, пәйғәмбиримизни мәсхирә қилғанларға қарши туруш вә уларни Аллаһниң дүшмәнлири дәп билиш иманимизниң тәқәззасидур.

Уйғур тилини үгинишниң зөрүрлиги

Бизгә имандин қалса, үгиниш әң зөрүр болған нәрсә ана тилимиздур. Уйғур тилини үгиниш наһайити зөрүрдур.

Чүнки һәрбир тил Аллаһ тәаланиң қудритиниң аламәтлиридин бир аламәттур. “Аллаһниң асманларни, зиминни яратқанлиғи, тилиңларниң, рәңгиңларниң хилмухил болуши униң (қудритиниң) аламәтлиридиндур. Буниңда һәрбир илим егиси үчүн, һәқиқәтән, нурғун ибрәтләр бар” (“Рум” сүриси, 22-айәт).

Уйғурлар нәдила болмисун, уйғур болуп яшиши вә әждатлириниң ирадисигә варислиқ қилиши үчүн өзлириниң диний етиқади билән ана тилини сақлап қелиши интайин зөрүрдур.

Тилимиз бизни вә динимизни қоғдайду

Бир милләтниң тили шу милләтниң йәр шарида мәвжут болуп турушиниң капалитидур. Биз уйғурларға нисбәтән, ана тилимизни сақлап қалғанлиқ һәм миллитимизни, һәм динимизни қоғдап қалғанлиқтур.

Һәрқандақ милләт өзиниң тили билән тонулиду вә өз мәвҗудийитини сақлап қалалайду; шуниңдәк тил һәрқандақ бир милләтниң ронақ тепишиға яки әксинчә дуния йүзидин ғайип болуп кетишигә сәвәп болидиған амилдур.

Көп тил билиш кишиниң билим-сәвийәсиниң жуқури болушиға түрткә болидиғанлиғида шәк йоқ. Әлвәттә, уни алқишлашқа әрзийду; лекин башқа тилниң һориға бағлинип, өз ана тилини унтуп кетиш яки уни үгәнмәслик миллитиниң намиға ишләнгән кәчүрүлмәс җинайәттур. Бизниң уйғур тилимиз толиму қиммәтлик вә қәдирлик бир тилдур. Чүнки у бизниң анимизниң тили, шуңа уни “Ана тил” дәймиз. Бизниң уйғур тилимиз дуниядики һөрмәтлик тилларға охшашла һөрмәтлик тилдур; бизниң уйғур тилимиз дуниядики тиллардин һәргиз қелишмайду.

Тәбиәт дуниясиға қарита борчимиз

Тәбиәт - Аллаһ тәаланиң сәнъити вә немити болуп, уни инсанларниң мәнпәити үчүн яратқан. Һәрқандақ бир мусулманниң тәбиәт дуниясиға қарита мәжбурийити униңдин йоллуқ пайдилиниш, муһитни, һавани, суни булғиништин қоғдаштур.

Аллаһ яратқан җанлиқ-җансиз һәрқандақ нәрсә биз инсанлар үчүн пайдилиқтур. чүнки, Аллаһ һечқандақ нәрсини мәхсәтсиз яратмиған. Шуңа мәвҗудатлардики гөзәлликләрни вә яритилишидики һекмәтләрни билишкә вә пайдилинишқа тиришишимиз, уларниң пайдисини көргинимиздә Аллаһқа шүкүр қилишимиз лазим.

Гөзәл әхлақлиқ мусулманниң сүпити

Гөзәл әхлақлиқ мусулман төвәндикидәк болиду:

1. Динимизниң асаслиқ әқидилири болған алтә иманға чин ишиниду.

2. Барчә ибадәтләрни вақтида вә толуқ орунлайду.

3. Һәрбир ишни Аллаһ разилиғи үчүн қилиду, вақтини, өмрини қәдирләйду.

4. Аллаһ мәнъий қилған ишлардин жирақ туриду.

5. Һәркимгә гөзәл әхлақ билән муамилә қилиду, вәдисигә вапа қилиду.

6. Пәйғәмбиримизни сөйиду, уни өзигә үлгә қилиду.

7. Қуръан оқушқа, униң мәнасини билишкә әһмийәт бериду вә униң көрсәтмиси бойичә әмәл қилиду.

8. Бәдинини пакиз вә һалал нәрсиләр билән озуқландуриду; йемәк-ичмәклиридә һарам вә зиянлиқ нәрсиләрдин сақлиниду.

9. Роһини гөзәл туйғулар билән толдуриду, қәлбидин бузуқ хиял вә яман ойларға орун бәрмәйду.

10. Ата-анисиға әң алий еһтирам билән яхши муамилә қилиду, уларни рәнҗитип қоюштин сақлиниду.

11. Аилә чоңлирини, уруқ-туққанлирини, хошнилирини

вә достлирини һөрмәтләйду, кичикләрни асрайду.
12. Балилириға вә жорисиға үлгилик муамилә қилиду, уларниң ғемини йәйду, уларниң саадити үчүн тиришиду, балилириниң яман адәтләргә көнүп келишиниң алдини алиду.
13. Мусулманларни өз қериндашлиридәк сөйиду вә улар билән яхши өтиду, житимларниң бешини силайду, ажизларға ярдәм қилиду.
14. Хәлқиниң вә вәтининиң мәнпәитини өз мәнпәитидин әла билиду.
15. Өз етиқадида вә мәйданида мустәһкәм туриду, башқа дин әһлигә вә уларниң етиқадиға һөрмәт қилиду.
16. Пүтүн инсанийәткә вә һәрқандақ бир жан егисигә меһри-шәпқәтлик болиду.
17. Тәбиәтни асрайду, муһит тазилиғиға әһмийәт бериду.
18. Дуния вә ахирәт үчүн пайдилиқ болған илимләрни үгиништин тохтап қалмайду.
19. Һәр ишта раст сөзлүк, сәмимий, вападар, вижданлиқ вә ғурурлуқ болиду.
20. Дуния вә ахирәтлик ишларда тәңпуңлуқни сақлайду, аилисиниң еһтияжлирини қамдаш йолида һеч өлмәйдиғандәк ишләйду, ахирәт үчүнму әтә өлидиғандәк ибадәт қилиду. Аллаһ тәалани қәтъий есидин чиқармайду, униң көрсәткән дағдам йолида изчил маңиду.

Гөзәл әхлақлиқ мусулман қилмайдиған ишлар

Гөзәл әхлақлиқ бир мусулман төвәндикиләрни һәргиз қилмайду:
1. Ислам етиқадиға зит келидиған пикир-еқимларни қәтъий қобул қилмайду.
2. Әмәл-ибадәтләрни тәрк әтмәйду, кечиктүрмәйду, гуна-мәсийәт өткүзмәйду.
3. Әхлақсиз кишиләргә әгәшмәйду, уларға нәсиһәт қилишниму унтумайду.

4. Ялған сөзлимәйду, сахтипәзлик қилмайду, ғевәт, төһмәт қилмайду.

5. Һарақ ичмәйду, тамака чәкмәйду, өсүм билән муамилә қилмайду, бирсиниң һәққини йемәйду.

6. Бирәр мусулманға өчмәнлик, дүшмәнлик, көрәлмәслик қилмайду, кишиләрни мәсхирә қилмайду.

7. Ата-анисини қахшатмайду, аилисидикиләргә қаттиқ қоллуқ қилмайду.

8. Һорун, тәйяртап, бехил, намәрт, уятсиз болмайду, тузкор болмайду.

9. Пурсәтпәрәс, һийлигәр, алдамчи, отқуйруқ, чеқимчи болмайду.

10. Вәтинигә, хәлқигә вә қовум қериндашлириға хиянәт қилмайду.

Гөзәл әхлақтин бәзи нәмуниләр

Растчиллиқ

Растчиллиқ – тоғрини, һәқни сөзләш вә тоғра, һәққаний иш қилиш дегәнликтур; растчиллиқниң экси ялғанчилиқтур. Аллаһ тәала растчил кишиләрни яхши көриду, ялғанчиларни яман көриду растчиллиқ гөзәл әхлақниң тажисидур.

Дунияда растчиллиқни вә растчил кишиләрни сөймәйдиған бирәр милләт яки қанун, яки дин йоқ. Әксичә, ялғанчилар һәммила йәрдә кишиләрниң нәпритигә учрайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Растчиллиқ яхшилиққа башлайду, яхшилиқ җәннәткә башлайду, раст сөзләп, һемишәм растчиллиқ билән иш көргән адәм Аллаһ тәаланиң нәзәридә ‹растчил бәндә› дәп йезилиду. Ялғанчилиқ гунаға башлайду, гуна дозаққа башлайду, ялған ейтидиған адәм Аллаһ тәаланиң нәзәридә ‹ялғанчи› дәп йезилиду” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Жуқарқи һәдистики “растчиллиқ яхшилиққа башлайду” дегән сөз билән “ялғанчилиқ гунаға башлайду” дегән сөзгә диққитимизни ағдурғинимизда, пүтүн яхшилиқларниң бешида растчиллиқниң барлиғини байқаймиз. Гояки растчиллиқ яхшилиқниң муқәддимиси яки унвани орнида туриду.

Буниң экси, һәрқандақ бир яманлиқниң арқисида чоқум ялғанчилиқ болиду; алдамчилиқ, хаинлиқ, сатқунлуқ, оғрилиқ, қатиллиқ, қара чаплаш, ғевәт-шикайәт... вә һақазаларниң муқәддимисидә чоқум ялғанчилиқ болиду. Яман ишларни қилидиған биригә, “Ялған ейтма, амма халиған яманлиқлириңни қилғин” десиңиз, уни қилаламду? Һәргиз қилалмайду. Шуңа өлималар “Ялған ейтишни адәт қиливалған адәм әң чоң гуналарни иккиләнмәстин қилидиған болуп кетиду” дегән нәтижини чиқарған.

Растчиллиқ пәйғәмбәрләрниң, мөмүнләрниң вә яхшиларниң адити болғандәк, ялғанчилиқ мунапиқларниң адитидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мунапиқларниң сүпәтлирини баян қилип мундақ дегән: “Мунапиқниң аламити үчтур: сөзлисә ялған сөзләйду, вәдә қилса униңға хилаплиқ қилиду, аманәт қоюлса хиянәт қилиду” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Растчиллиқ жәннәткә киришниң капалити

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Силәр маңа алтә ишта капаләт бериңлар, мән силәргә жәннәткә киришиңларға капаләт қилимән: сөзлигәндә раст сөзләңлар, вәдә қилсаңлар униңға вапа қилиңлар, аманәт тутсаңлар уни вақтида ада қилиңлар, әвритиңларни зинадин сақлаңлар, көзүңларни һарамдин сақлаңлар, қолуңларни яман ишлардин вә һарамдин жиғиңлар” (имам Әһмәд ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: “Растчиллиқ – хатиржәмлик, ялғанчилиқ – тәшвиштур” (имам Тирмизи, имам Әһмәд ривайити). Чүнки инсан раст сөзлигәндә хатиржәмлик вә бирхил раһәт һис қилиду, тәшвишләнмәйду һәмдә раст сөзләштә һечқанчә тәслик яки оңайсизлиқ һис қилмайду, иккилинмәйду, дудуқлимайду. Амма инсан ялған сөзләштә қийинчилиқ тартиду, һәтта бәзи шараитларда чекисидин тәр ақиду, чирай ипадиси тәбиий болмайду, сөзлири анчә қамлашмайду, ялғанчилиғи ашкарә болуп қелишидин тәшвишлиниду. Һәрқанчә сөзгә уста вә ялғанни қамлаштурушқа маһир каззапларму бәри бир билинип қалиду вә бир күни рәсва болмай қалмайду. “Ялғанчиниң қуйруғи бир тутам” дегән сөзму бекарға ейтилмиған болса керәк.

Адаләт

Адаләт - һәрбир ишни жайида қилиш вә һәқ егисиниң һәққини бериштур. Адаләтни бәрпа қилиш һәрбир мусулман үчүн диний вә әхлақий мәжбурийәттур.

Адаләтни бәрпа қилиш һәқиқәтни сөйгәнликниң ипадилиридин биридур. Чүнки адаләтниң принциплири вә уни әмәлийләштүрүш әйни вақитта һәқиқәт тәқәзза

қилған нәрсини жүргүзүштур. Адаләт билән һәқиқәтниң өз ара бағлиниши интайин зич бағлиниш болуп, "Қуръан кәрим"диму иккисиниң билләә бағлинип кәлгәнлигини көримиз: "Китапни вә адаләтни һәқ болған һалда чүшәргән зат Аллаһтур..." ("Шура" сүриси, 17-айәтниң бир қисми). "Биз, һәқиқәтән, пәйғәмбәрлиримизни рошән мөҗүзиләр билән әвәттуқ вә улар билән биллә, инсанлар адаләтни бәрпа қилсун дәп, китапни, қанунни чүшәрдуқ..." ("Һәдид" сүриси, 25-айәтниң бир қисми). "Әй, иман ейтқанлар! Аллаһниң разилиғи үчүн һәқиқәттә чиң туруңлар вә адиллиқ билән гувалиқ беридиған болуңлар. бирәр қовумға болған өчмәнлигиңлар (уларға) адил болмаслиғиңларға сәвәп болмисун, адил болуңлар, мундақ қилишиңлар тәқвадарлиққа әң йеқиндур, Аллаһтин қорқуңлар. Шәксиз-ки, Аллаһ қиливатқан ишиңлардин хәвәрдардур" ("Маидә" сүриси, 8-айәт).

Ишләш

Һалал ризқ тепиш үчүн ишләш ибадәттур. Дунияда вә ахирәттә яхши турмушқа егә болуш үчүн ишләш шәрттур. Чүнки, Аллаһ тәала: "Инсан пәқәт өзиниң ишлигән ишиниң нәтижисини көриду" **("Нәжм" сүриси, 39-айәт) дәп көрсиәткән. Әждатлиримиз "ишлигән чишләйду" дегән һекмәтни қалдурған.**

Лоқман һәким балсиға мундақ дәп нәсиһәт қилған екән: "Әй, балам! Һалал кәсип арқилиқ йоқсуллуқтин сақлан, чүнки қандақла бир адәм йоқсул болидекән, у адәм мону үч хил илләткә муптила болиду: бири, динда турақсизлиқ, чүнки кәмбәғәллик диянәт җәһәттә суслуққа елип бариду; иккинчиси, әқлий аҗизлиқ, чүнки йоқсул адәмдә ғәм тола болиду, ғәм тола болса, униң әқлини қараңғулуқ басиду-дә, тәпәккүр үзүлиду; үчинчиси, адәмгәрчиликниң кемийиши болуп, адәмгәрчилик йоқ адәмдә диянәт болмайду. Динимизда тени дурус, сағлам, иш-һәрикәт қилалайдиған

адәмниң башқиларниң сәдиқисигә тайинип жан бекиш койиға киривелиши һарам дәп қарилиду.

Әмгәк инсанниң шәрипидур

Зиминдики мәвҗутлуқ инсан арқилиқ мукәммәллишиду, инсанзиминдикибарлиқшәйъийләрниңилмийһекмәтлирини егиләп, униңдин мәнпәәтлинип, зиминни гүлләндүрүшкә қадир мәвҗудаттур. Шуңа Аллаһ уни йәр йүзиниң ғоҗайини қилип яратқан вә алаһидә иқтидар әта қилған. “Қуръан кәрим”дики 70 тин көп айәттә әмәл билән иманни биллә тилға елиш арқилиқ инсанларни яхши әмәлләрни қилишқа, ишләшкә, әмгәк қилишқа риғбәтләндүргән. Әрәп тилидики “әмәл” сөзи ишләш, әмгәк қилиш, әмәл қилиш дегән мәнани ипадиләйду. “Қуръан кәрим”дә кәлгән “әмәл” сөзи кәң мәнадики бир сөз болуп, дуния вә ахирәтлик үчүн, инсанийәт үчүн, җәмийәт үчүн роһий һаятлиқ вә маддий һаятлиқ үчүн қилишқа тегишликләрни җайида вә вақтида қилишни, шундақла һәммә ишта дурус вә һәққаний болушни өз ичигә алиду. Мусулман адәм яхши нийити арқисида пүтүн ишлирини, һәтта өзиниң вә аилисиниң еһтияҗи үчүн қилғанлириниму ибадәт қатариға өткүзәләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Әмәлләрниң қобул болуши нийәтләргә бағлиқтур” дәп көрсәткән (имам Бухарий ривайити). Буниңға асасән, бир адәм ибадәт дәп бәлгүләнмигән, амма һаятлиққа алақидар ишларни қилғанда, мән мошу ишим арқилиқ турмушумни қамдап, Аллаһни рази қилишқа шараит яритимән, дегән нийәттә болса, қилған иши гәрчә ибадәт болмисиму шу яхши нийити билән Аллаһниң дәргаһида ибадәт һесаплинип, совапқа еришиду. Һәтта шундақ нийәт билән йегән таамлириғиму әҗир-совап әта қилиниду.

Ризқ ишлимәстин қолға кәлмәйду

Иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттаб бир күни бир топ кишиләрниң мечит түврүгигә йөлинип дүгдийип

олтарғанлиғини көрүп, улардин: "Силәр немә қилидиған адәмләр?" - дәп сориғанда, улар: "Биз Аллаһқа тәвәккәл қилғучилармиз" дәп жавап бәргән. Һәзрити Өмәр уларға: "Силәр тәвәккәлчиләр әмәс, бәлки тәйяртаплар, ишлимәстин, Аллаһ маңа ризқ бәргин, дәп олтурушуңлар тоғра әмәс" дәп кайип, уларни мечиттин қоғлап чиқарған екән.

Ата-анини қәдирләш

Ата-анининң қиммитини билиш вә уларға кетирқинип хизмәт қилиш гөзәл әхлақлиқ, вападар вә әқиллиқ кишиләрниң хислитидур. Чүнки ата-анини қәдирлиш һәм ибадәт һәм мәжбурийәттур. Ата-анисини қахшатқан адәм бу дуниядиму, ахирәттиму яхши күн көрмәйду. Чүнки, ата-анининң һәққи Аллаһ тәаланиң һәққидин қалса әң чоң вә муһим һәқ болуп, уни қайтуруш пәриздур.

Бизни беқип, тәрбийиләп мошу һалға кәлтүрүш йолида нурғунлиған жапа-мәшәққәтләрни чәккән кишилиримиз пәқәтла ата-анилардур. Биз кичик бир балиниң әһвалиға нәзәр селип, униң туғулуп чоң болғичә болған арилиқтики умумий һалитини тәсәввур қилип баққинимизда, шу һаман "Қуръан кәрим"дики: "..Әй, рәббим! Сән ата-анам иккиси мени кичигимдә тәрбийилигинидәк уларға рәһмәт қилғин" ("Исра" сүриси. 24-айәтниң бир қисми) дегән дуани оқуғимиз келиду. Қени ойлап беқиң! Сизниң аниңиз күнсири ажизлап туридиған тоққуз ай ичидә сизни миң жапа билән қосиғида көтәрди, йәнә шу ажизлиқ һалитидә сизни туғди, сизниң қосақ ичидики күнсайин чоңийишиңиз, еғирлишиңиз аниңизға күнсайин еғирлиқ-ажизлиқларни елип кәлди. Бу иш һәтта сизни туғуш алдида башқа бир дунияға берип қайтқандәк, дунияниң һәммисини қараңғулуқ бесип кәткәндәк, худди өлүмни өз көзи билән көргәндәк болди. Лекин сиз туғулғандин кейин сизниң меһри иссиқ аниңиз көзини ечип, сизниң йенида ятқанлиғиңизни көргән һаман барлиқ дәрт-әләмлирини, дунияни зилзилигә кәлтүргән

толғақ ағриқлирини пүтүнләй унтуп кетиду, барлиқ үмүт йоллирини сизгә бағлайду, сиздә гөзәл турмушниң хошаллиқлирини, бәхит-саадәтлирини көриду. Шуниң билән у кечә-күндүзләп сиз үчүн ишләйду, сизгә хизмәт қилиду, сизниң күндилик озуғиңиз униң қиммәтлик һалал сүти болиду, сизниң туридиған җайиңиз униң иссиқ бағри болиду, сизниң олтуридиған, минидиған нәрсиңиз униң икки қоли, дүмбиси болиду, у пүтүн вуҗуди билән сизниң һалиңиздин хәвәр алиду, у сизни тойғузуш бәдилигә өзи ач қалиду, сизни арам алдуруш, ухлитиш үчүн өзи түнәйду, ана сизниң дуч кәлгән, қорқунуч һис қилған ишлириңизда қойниға өзиңизни ташлап жиғлайдиған, дәрт ейтидиған, дәрдиңизгә йетидиған, бешиңизни силайдиған бирдинбир шәпқәтчиңиз. Чүнки сиз әшу чағларда аниңизниң қучиғини өзиңизниң пана җайидәк, униң иссиқ бағрини өзиңизниң арзу-истәклириңиз билән толған кәң бир дуниядәк һиссиятларда болисиз. Һәмдә өзиңизни униң қучиғиға ташлиған һаман барлиқ қорқунучлардин халий болимән дәп қарайсиз.

Атиниң әҗриму анининңкидин қелишмайду

Әнди атиңизға келәйли, атиңиз кечә күндүзләп сизни ойлайду, сиз үчүн җан көйдүрүп ишләйду, йол җүриду, сәпәр қилиду, тағ-даванларни кезиду, сизниң кийим-кечәк, йемәк-ичмигиңизни қолға кәлтүрүш үчүн нурғун дәрт-әләм, җапа-мәшәққәтни тартиду, көплигән хәтәрләргә йолуқиду, у мошундақ сәргүзәштиләрни, турмуш җәриянлирини, хилму-хил кәчүрмишләрни баштин өткүзүп сизни тәрбийиләйду, сизниң һалиңиздин хәвәр алиду, сиз атиңизниң йениға кирсиңиз сиздин хошаллиниду, көңли ечилиду, һәм сиздин пәхирлиниду, у сизгә нурғунлиған үмүт нәзәрлири билән қарайду. Яхши өсүп йетилип кәлгүсидә ярамлиқ адәм болушиңизни Аллаһтин тиләйду; атиңиз сиртқа чиқиш үчүн сиздин айрилишқа тәмшәлгинидә, сиз уни қучақлавалисиз, униң пешигә есиливалисиз, у худди иккинчи қайтип

кәлмәйдиғандәк баравазиңиз билән яш төкүп жиғлиғиниңизда меһри-шәпкәтлик қоллири билән баш-көзиңизни силап сизгә тәсәлли бериду. Атиңиз қайтип кәлгәндә, хошаллиғиңиздин өзиңизни униң бағриға ташлайсиз, яйрап кетисиз. Әйнә әшу икки киши сизниң ата-аниңиздур. Әйнә әшу вақитлар сизниң ажиз, гөдәк, өсмүр чағлириңиз. Уларниң бу яхшилиқлирини қайтуруш сизниң борчиңиздур.

Хуласә қилип ейтқанда, ата-аниниң һәқлири бәкму көп, уларниң балилар үчүн қилған яхшилиқлири төләп болғусиз. Шундақтиму биз көз алдимиздики бәзи мәжбурийәтләрни иқтидаримизниң йетишичә орунлап турушимиз лазим. Мәсилән: уларни әң камалий еһтирам билән һөрмәтләш, қәдирләш, хизмәтлирини қилиш, һәрхил васитиләр билән уларға илликлиқ йәткүзүш қатарлиқ ишлар билән уларниң разилиғини вә дуасини елиш, уларниң арзу-истәклирини әмәлгә ашуруш йолида һечнәрсимизни айимаслиғимиз лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам атам мениң пул-мелимни сораватиду дәп кәлгән бир адәмгә: “Сән вә сениң мал-дунияриң атаңға тәвә”дәп жавап бәргән. Бу һәдис бала вә балиниң қолидики барлиқ нәрсә-керәк, пул-мал атиға тәвә екәнлигини, ата у нәрсиләрни халиғанчә ишлитишкә һоқуқлуқ екәнлигини ипадиләйду.

Шүкүр

Шүкүр – яхшилиқ қилғанниң яхшилиғини етирап қилиш вә униң яхшилиғини охшиши билән яки “рәхмәт” сөзи билән қайтуруш, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүп, уни тил, дил вә әмәлдә ипадиләш дегәнлиқтур.

Шүкүр иманниң йерими болуп, йәнә бир йерими сәвирчанлиқтур. Иман бу иккиси билән такамуллишиду. Бу сәвәптин шүкүр әң жуқури мәртивилик ибадәт санилиду.

Шүкүрниң түрлири

Шүкүр тил, дил вә иш-һәрикәт билән ада қилиниду.

1. Тил билән ада қилинидиған шүкүр – немәт бәргүчиниң немәтлирини вә әта- еһсанлирини тил арқилиқ сөзләш билән болиду. “Аллаһ тәала саңа әта қилған немәтләрни башқилар кәң сөз қилиду вә миннәтдарлиғиңни сөздә вә әмәлдә көрсәткин” дәп тәлим бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани техиму изаһлап чүшәндүрүп: “Өзигә әта қилинған немәтни кишиләргә сөзләш шүкүр қилғанлиқ, уни йошуруш тузкорлуқ қилғанлиқтур” дегән (имам Әһмәд ривайити).

2. Дил билән ада қилинидиған шүкүр – немәт бәргүчиниң немәтлирини вә әта- еһсанлирини етирап қилиш, униңға миннәтдар болуш вә уни сөйүш билән ипадилиниду.

3. Иш-һәрикәт билән ада қилинидиған шүкүр – немәт бәргүчиниң немәтлирини вә әта-еһсанлирини гуна-мәсийәтләргә, Аллаһ тәалаға асийлиқ болидиған ишларға, шундақла һәрқандақ бир яман ишқа сәрип қилмай Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлирини орунлашқа вә яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш билән болиду; мәсилән: тән сақлиқтин ибарәт бу катта немәтни алайлуқ, уни оюн-тамашә вә һарам көңүл ечишларға ишлитип түгәтмәстин, Аллаһ тәалаға ибадәт қилиш, үстимиздики пәриз, важипларни орунлаш вә инсанийәт үчүн пайдилиқ болған ишларни қилиш билән өткүзүш бу немәтни әта қилғучиға шүкүр ада қилғанлиқ болиду. Әксичә қилиш, немәт бәргүчигә тузкорлуқ қилғанлиқ болиду.

Шәрм-һая

Шәрм-һая – рәзил вә қәбиһ ишларни қилиштин тартиниш вә униңдин өзини қачуруш дегәнлиқтур. Һаялиқ адәм баһалиқ адәмдур; мундақ адәм яман қилиқларни қилип, Аллаһ тәаланиң, инсанларниң вә вижданиниң алдида өзини төвән орунға чүширип қоюшни халимайду.

Шәрм-һая гөзәл әхлақларниң әң есили вә әң әһмийәтлиги болуп, һазирқи заман инсанлири әң зор еһтияжлиқ болған

нәрсидур. Шәрм-һая худди мевиниң постиға, адәмниң кийимигә охшайду, пости союветилгән мевә тезла бузулғандәк, кийимсиз қалған адәмниң уятлиқ җайлири ечилип қалғандәк, шәрм-һаядин айрилип қалған адәм ички дуниясидин бузулиду, у түрлүк яманлиқларниң патқиғиға патиду.

Шәрм-һая вә номусчанлиқ гөзәл әхлақтур

Шәрм-һая яман ишлардин сақлинишқа, һәрқандақ һәқ егисиниң һәққини толуқ ада қилишқа түрткә болидиған бирхил гөзәл әхлақ. Һая кишидә дуния вә ахирәттә рәсва болуп қалармәнму дегән ғәм-әндишә қорқунчисини пәйда қилиду. Шуниң билән киши начар ишлардин сақлиниду, яхши ишларни қилиду.

Шәрм-һая вә номус инсан әқлиниң һул теми. Қисқиси иманниң пости шәрм-һая вә номустур; пости союветилгән дәрәқ қуруп кәткәндәк, шәрм-һая вә номустин айрилған инсанму имани хисләттин айрилип қалиду; виждан болса ички номустур. Шәрм-һая билән номусчанлиқ һәрқандақ инсанниң инсаний қәдир-қиммитини бейитип, һөрмитини ашуридиған йошурун гөзәлликтур.

Һаяниң йоқулуши пүтүн палакәтләрниң башлинишидур

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Аллаһ тәала бирәр бәндисини һалак қилмақчи болса, униңдин һаяни суғуруп алиду, униңдин һая суғуруп елинғандин кейин, у һәркимниң нәпритигә вә ғәзивигә лайиқ бири болуп қалиду, униңдин кейин, униңдин аманәт йоқилиду, униңдин аманәт йоқалғандин кейин, у һемишәм хиянәт қилидиған хаинға айлинип қалиду, у хаинға айланғандин кейин, униңдин рәһим-шәпқәт йоқилиду, униңдин рәһим-шәпқәт йоқалғандин кейин, у ләнәткарға айлиниду, у ләнәткар болғандин кейин, иман униңдин чиқип кетиду” (Ибни Маҗә ривайити). Бу һәдис қәлбтики кесәлликләр вә униң тәрәққият басқучлирини,

бу басқучларниң барғансири жуқурилап маңидиғанлиғини бизгә инчикиләп баян қилип бериду; кишиниң һая чүмбили (пәрдиси) жиртилса, у қилған ишлирида әйиплинишләрдин тәптартип қалмайду. Мундақлар кишиләргә азар қилиду, қол астидикиләрни езиду, пәрзәнтлиригә вә хошнилириға жириклик қилиду. Мундақ адәмни һечким яқтурмайду, әксичә кишиләрниң қәлблиригә өчмәнлик уруғини салиду. Бу дәрижигә йетип қалған адәмгә һечким ишәш қилалмайду вә униң билән муамилә қилиштин хатиржәм болалмайду. Чүнки кишиләрниң пул-мелини йәвелиш яки абройини төкүштин хижил болуп қалмайдиған, вәдигә хилаплиқ қилишни көңлигә елип кәтмәйдиған яки мәҗбурийәткә сәл қарайдиған, яки содида һийлә ишлитидиған адәмгә қандақму ишәш қилғили болсун?!

Һая – һаятлиқтур

Әрәп тилидики һая сөзи һаят сөзидин кәлгән болуп, һаялиқ адәмниң мәнивийити һаят, йәни тирик болиду. Һая қилған адәмниң һаяси ички һаят қайнимидин чиққан бирхил күч болуп, бу күч уни рәзилликләргә чүшүп келиштин сақлап қалиду. Һаялиқ адәмниң қәлби тирик, һаясиз адәмниң қәлби өлүк болиду; қәлбниң ойғақлиғи ашқансири униң һаяси ашиду; қәлби өлгән адәмдә һаяни қозғайдиған һиссиятму өлгәнликтин, мундақ адәм рәзилликләрни рәзиллик дәп билмәйдиған вә һис қилалмайдиған болуп қалиду. Шуңа униңда шәрм-һаяниң йоқилиши барлиқ рәзиллик вә яманлиқларниң башлиниш нуқтиси болуп қалиду. Һаясиз адәмдин һәммә яманлиқларни күтүшкә болиду.

Һая билән хижилликниң пәрқи

Хижил болушни нурғун кишиләр һая қилиш билән бир мәнада дәп чүшиниду, амма әмәлийәттә һая билән хижиллиқ оттурисида наһайити чоң пәриқләр бар. Психология алимлири хижилликни мәлум шараитларда инсанда пәйда

болидиған бирхил әндикиш дәп тәрипләйду. Бу худди муәллимниң соалиға қорқунучтин жавап берәлмигән оқуғучиниң әһвалиға охшайду; хижиллиқ қорқунчақлиқтин келидиған нәрсә. Хижаләтчан инсан ирадиси ажиз инсандур. Амма шәрм-һая буниң әкси болуп, ирадиси күчлүк, өзиниң қиммитини билидиған адәмдә болиду, чүнки мундақ адәм рәзилликләргә чүшүп қелиштин өзини үстүн тутиду. Хижаләт сәвәвидин өзиниң йоллуқ һәққини тәләп қилиштин ваз кәчкән адәм һаялиқ саналмайду, чүнки һаялиқ адәм езилишкә, бозәк қилинишқа рази болуп туралмайду.

Һая билән иман қошгезәктур

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Һая билән иман иккиси қошгезәкләр болуп, бири йоқалса, иккинчисиму йоқилиду” дәп көрсәткән (Һаким ривайити). Биздики “Һаясизда иман йоқ” дегән сөз бу һәдискә асасән ейтилған болуши еһтимал. Йәнә бир мәшһур һәдистә: “Иман йәтмиш нәччә шахчә болуп, униң бир шахчиси һаядур” дәп кәлгән (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Сәвирчанлиқ

Сәвир – гунадин яки бирсигә яманлиқ қилиштин өзини тутувелиш, ибадәттә вә яхши ишни давамлаштурушта чидамчан болуш, Аллаһ тәаланиң тәғдиригә рази болуш дегәнлик болуп, сәвир иманниң йеримидур; мөмүн адәм хошаллиққа еришсә шүкүр қилиду, көңүлсизлик йәтсә сәвир қилиду.

Сәвирниң түрлири

1. Өзини тутувелиш мәнасидики сәвир

Өзини тутувелиш мәнасидики сәвир – көңүл һавайи-һәвәсни вә гуна ишларни қилишни тәләп қилип турсиму, Аллаһ тәаланиң әмригә вә әқиллиқниң нидасиға қулақ салған һалда, Аллаһниң разилиғини үмүт қилип, яман ишлардин,

гуна-мәсийәтләрдин өзини тартиш, нәпсини башқуруш дегәнлик болуп, мундақ сәвирниң мукапити алаһидә чоң болиду. Бу худди рамизанда роза тутқан мусулман адәм күнниң оттәк иссиғи вә узун күнлиридә көңли муздәк суни қаттиқ иштиһа қилип турсиму, нәпсини жиғип, өзини тутувелип, көз алдидики муздәк суни ичип раһәтлиништин ваз кәчкинигә, бирсиниң нәпсий гуна-мәсийәт ишләшни тәләп қилип турсиму, нәпсини әқлигә бойсундуруп, яман иштин сақланғиниға охшаш иштур. Аллаһ тәала мундақ сәвир қилғучилар тоғрилиқ қиямәт күнидә дәйдуки, “Бүгүн мән уларға сәвир қилғанлиқлириниң мукапитини бәрдим, улар, һәқиқәтән, мәхсәткә еришкәнләрдур” (“Мөъминун” сүриси, 111-айәт).

2. Чидам көрситиш мәнасидики сәвир

Чидам көрситиш мәнасидики сәвир – мәшәққәтләргә, оңушсизлиқларға бой әгмәстин, мәхсәткә йетиш үчүн һармай тиришчанлиқ көрситиш, чидамлиқ болуш, арқиға қайтмаслиқ, ирадилик болуш дегәнлик болуп, бу хилдики сәвиргә егә болған адәм һаятида учриған чоң синақлар алдида тит-тит болмайду, гаңгирап қалмайду, тәғдирдин ағринмайду, әксичә уни Аллаһниң синиғи дәп чүшинип, қийинчилиқни йеңиш вә синақтин өтүш үчүн күч сәрип қилиду.

3. Қайтуруп елиш мүмкин болмайдиған қолдин беришләрни унтуш мәнасидики сәвир.

Қайтуруп елиш мүмкин болмайдиған қолдин беришләрни унтуп кетиш мәнасидики сәвир – өлүм-житимға, балаю-апәткә охшиған тәғдиргә тән бәрмәстин башқа чариси болмиған мусибәтләр үчүн аһ уруп өзини түгәштүрмәстин, уни унтуп кетиш арқилиқ һаятини давам қилдуруш, һәсрәт вә надамәтсиз давам қилдуруш дегәнликтур. Шундақла һаятлиқ мусаписидики күлпәтләргә, оңушсизлиқларға,

кесәлликләргә, намратлиққа чидашлиқ берип, өзини йоқатмаслиқму бу түрдики сәвирниң қатариға кириду. Аллаһ тәала мундақ қилғучиларни махтап мундақ дегән: “Сәвир қилғучиларға (җәннәт билән) хуш хәвәр бәргин. Уларға бирәр мусибәт кәлгән чағда, улар: “Биз, әлвәттә, Аллаһниң егидарчилиғидимиз, чоқум униң дәргаһиға қайтимиз” дәйду. Әйнә шулар Рәббиниң мәғпирити вә рәһмитигә еришкүчиләрдур, әйнә шулар һидайәт тапқучилардур” (“Бәқәрә” сүриси, 155-157-айәтләр).

Сақлаш вә күтүшму сәвирдур

Сақлаш вә күтүш мәнасидики сәвир – бирәр ишниң нәтиҗисини тезла көрүшкә алдирап, у ишни бузуп қоймаслиқ вә һәрнәрсиниң қанунийитигә бойсунуп иш көрүш дегәнликтур. Чүнки сақлаш вә күтүшләр дуния қанунийити вә рәт тәртивидур. Мәсилән: йәргә уруқ селип болғучила үнмәйду, үнсиму һаман һосул бәрмәйду, бәлки үнүп, өсүп йетилип пишқичә күтүшкә тоғра келиду; төрәлмиму толуқ инсан болуши үчүн анининң қосиғида бирқанчә ай туриду, вақит дуниядики һәрбир һәрикәт вә җимҗитлиқниң кийими. Әгәр биз вақиттин алқип чидамсизлиқ қилсақ, чидимаслиқниң отида азапланғандин башқа қанунийәт бойичә һәрикәт қилидиған шәйъийләрниң маһийитидин һечнәрсини өзгәртәлмәймиз.

Аманәт

Аманәт – мәйли пул-малға охшаш маддий нәрсә болсун яки гәп-сөзгә охшаш мәнивий нәрсә болсун, өзигә тапшурулған нәрсини сақлаш дегәнликтур; аманәтниң зити хиянәт болуп, Аллаһ тәала аманәтни сақлайдиған кишиләрни яхши көриду, хиянәтчиләрни яман көриду.

Аманәт ислам әхлақиниң әң есили санилиду; аманәтниң немә екәнлигини һәммә адәм яхши билиду, амма бәзи кишиләр аманәт өз ичигә алидиған мәналарниң һәммисини

толуқ билмигәнликтин яки униңға әһмийәт бәрмигәнликтин, аманәткә ниспий муамилә қилиду. Мәсилән: бирси "Мән аманәткә һәргиз хиянәт қилмаймән, маңа қоюлған аманәтни егисигә вақтида тапшуримән" дәйду. Бу наһайити яхши, амма бу аманәтниң һәммиси әмәс, бәлки аманәтниң муамилә ишлиридики бир түри бәс. Аманәт сөзи аманәт қоюлған пул-мал вә товарға охшаш маддий нәрсиләрни ипадилигәндин башқа, мәнивий қиммәтләрни, шундақла нурғунлиған чоң мәналарни ипадиләйду. Аллаһ тәала "Қуръан кәрим"дә: "Әй, иман ейтқанлар! Аллаһқа, пәйғәмбәргә хиянәт қилмаңлар, силәргә қоюлған аманәтләргә билип туруп хиянәт қилмаңлар" дәп көрсәткән ("Әнфал" сүриси, 27-айәт).

Аллаһқа хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Аллаһқа хиянәт қилиш – Аллаһниң әмирлиригә бойсунмаслиқ, буйруғанлирини ада қилмаслиқ вә тосиғанлирини тәрк әтмәсликтур. Аллаһниң әмирлири гәрдинимиздики әң чоң вә еғир аманәтләрдур.

Пәйғәмбәргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Пәйғәмбәргә хиянәт қилиш – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға әгәшмәслик вә сүннәтлирини ижра қилмаслиқтур. Чүнки пәйғәмбәрниң сүннитини ижра қилиш өзини Муһәммәд әләйһиссаламниң үммитидин саниған һәрбир мусулманниң үстидики аманәттур.

Қоюлған аманәтләргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?

Қоюлған аманәтләргә хиянәт қилиш – өзигә тапшурулған маддий вә мәнивий аманәтләрни сақлимаслиқ вә уни өз егисигә қайтурмаслиқтур.

Әпучанлиқ

Һәрқандақ инсан хаталишиду, хаталиқ өткүзгәнләрни әпу қилиш яхшиларниң адити вә күчлүкләрниң

хислитидур. Аллаһ тәала әпу қилғучиларни яхши көриду, шуңа биз Аллаһ тәаладин гуналиримизни мәғпирәт қилишини тиләй-дикәнмиз, униң бәндилирини кәчүрүшниму билишимиз лазим. Чүнки биз кәчүрсәк, Аллаһ тәаламу бизни кәчүриду.

Әпучанлиқ мундақ үч түрлүк болиду: биринчиси, сөкүлидиған түрдики әпу қилиш; иккинчиси, махтилидиған түрдики әпу қилиш; үчинчиси, рәһим-шәпқәт қилғанлиқтин әпу қилиш болуп, буларниң тәпсилати төвәндикичә:

1. Сөкүлидиған түрдики әпу қилиш

Сөкүлидиған түрдики әпу қилиш – һәқсизликкә, зулумға бой егип, залимларниң қилмишлириға рази болуш, қаршилиқ билдүрмәй эксичә уларни әпу қилиштур; ислам дини бу хилдики тәслимийәтчиликни қаттиқ сөкиду. Чүнки ислам дини һөрмәт вә иззәт дини болғанлиқтин, мусулманларниң вә барлиқ инсан балисиниң хорлуқ көрүшини, езилишини, бозәк қилинишини қәтъий яқтурмайду. Зулумға вә һәқсизликкә қарши турушни, шундақла залим һөкүмдарлар алдида һәқ сөзни дадил қилишни әң улуқ мәртивилик жиһат қатаридин санайду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам “Әң әвзәл жиһат залим һөкүмдарниң алдида һәқ сөзни қилиштур” дәп көрсәткән (имам Тирмизи ривайити).

Бирси өзидин күчлүк бириниң һәқсизлигигә учрап, униңға күчи йәтмигәнлик сәвәптин униңдин һәққини тәләп қилиштин ваз кәчсә, униң бу қилғини әпу қилғанлиқ саналмайду, бәлки һәқсизликни қобул қилғанлиқ вә тәслимийәтчилик санилип сөкүлүшкә йүз тутиду. Әгәр у күчи йәтмигәнликтин һәққини тәләп қилиштин ваз кечип, бу қилғанлиғини әпу қилғанлиқ дәп дәва қилса, у растинла ялғанчидур. Чүнки у әпу қилғанлиқ әмәс, бәлки ажизлиқ қилғанлиқ, өзиниң һөр инсанлиқ хислитигә лайиқ иш қилмиғанлиқ вә наһәқчиликкә көз жумуш арқилиқ башқиларниңму шундақ һәқсизликкә учришиға йол ачқанлиқ, залимларниң һәқсизлигини, жәбир-зулумлирини қоллиғанлиқ вә уларни шундақ қилишқа

тәшәббус қилғанлиқ болуп һесаплиниду.

Һәқиқий мусулман адәм башқиларға һәқсизлик қилмайду вә башқиларниң һәқсизлигиниму қобул қилмайду, һәқсизликкә вә зулумға қарши чиқиду, адаләтни жарий қилдуриду, зулумға учриғанларни йөләйду вә уларға һисдашлиқ қилиду; мусулманниң әзизлиғи, карамити вә қәдир-қиммити мана бу йәрдә!

2. Махтилидиған түрдики әпу қилиш

Махтилидиған түрдики әпу қилиш – һәқсизлик қилғучиға күчи йетидиған туруп кәчүриветиштур. Мана бу һәқиқий әпу вә һәқиқий кәчүрүмдур, бу пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам ижра қилған әпу қилиштур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам билән униң саһабилириға инсан чидап туралмайдиған еғир зулумларни салған, уларни әң вәһший қийин-қистақларға алған, һәтта уларни өз жутлиридин қоғлап чиқарған, буни аз дәп уларниң мал-мүлүклирини халиғанчә талан-тараж қилған, өйлирини көйдүрүп ташлиған Қурәйш қәбилиси башчилиғидики мәккилик әрәпләр Мәккә азат болған күни бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламниң уларни қандақ еғир жазаларға тартидиғанлиғини күтсә, йәнә бир тәрәптин меһри-шәпқити һәммигә умум болған бу улуқ затниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунуч билән биллә үмүт ичидә турушқанда, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң уларни: “Тарқилиңлар, азатсиләр!” - дегәнлиги, Мәккиниң уруш җинайәтчилиридин бири болған, Муһәммәд әләйһиссаламға вә ислам диниға қаттиқ өчмәнлик билән тонулған вә барчә еғир җинайәтләрниң һәммисини қилғанниң сиртида, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қизи Зәйнәп рәзийәллаһу әнһани уруп, қосиғидики бовиғини чүшириватқән Һибар ибни Әсвәд дегән адәмни кәчүрүвәткәнлиги инсанийәт тарихида мисли көрүлмигән бир кәчүрүм болғанлиқтин, униң кәң қосақлиғи

вә есил пәзиләтлиридин тәсирләгәнликтин әрәпләр топ-топ болуп өз ихтияри билән ислам диниға киришкә башлиған вә әрәп йерим арили қисқа муддәт ичидә ислам дияриға айланған.

3. Рәһим-шәпқәт қилғанлиқтин әпу қилиш

Рәһим-шәпқәт қилғанлиқтин яки ич ағритқанлиқтин әпу қилиш – өзидин аҗиз яки қол астида ишләйдиған бириниң хаталиғини, тәнтәклигини әпу қилип, җазалаштин ваз кечиш дегәнликтур. Бу пәқәт қәлби иман билән толған, рәһим-шәпқәтлик болушни адәт қилған, һәр заман вә һәркимгә юмшақ муамилидә болидиған, өзидин төвән туридиғанларниң һалиға йетидиған, есил әхлақлиқ мусулманниңла қолидин келиду.

Аилиниң һузури вә тиничлиғи бир-бириниң хаталиғини вә камчилиқлирини әпу қилиш билән давамлишиду. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам бу мавзудиму инсанийәткә үлгә еди. У аилисидикиләргә әң яхши муамилә қилидиған, әң үлгилик әр, әң шәпқәтлик ата вә интайин мәсъулийәтчан бир аилә башлиғи еди; имам Муслим ривайәт қилған һәдистә, саһабиларниң: “Аялларға меһрибанлиқ қилишта пәйғәмбәр әләйһиссаламдин артуқ бирсини көрмидуқ” дегәнлиги қәйт қилинған (имам Муслим ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам башқиларниму бу яхши әхлаққа чақирип: “Силәрниң әң яхшилириңлар, өз әһлигә әң яхши муамилә қилидиғанлардур, мән өз әһлигә әң меһрибан кишиңлармән” дегән (Ибни Маҗә ривайити).

Вақитни қәдирләш

Инсанниң илкидики әң қиммәтлик нәрсә вақиттур. Әқил егиси болған һәрбир инсан вақитниң қәдригә йетиши, уни беһудә өткүзмәс болиду, уни өзиниң вә инсанийәтниң пайдиси үчүн ишлитиши зөрүр. Пәйғәмбәр

әләйһиссалам “Нурғун кишиләр қәдрини билəлмəйдиған икки немəт бар, униң бири тəн сақлиғи, йəнə бири вақиттур” **дəп көрсəткəн** (имам Бухарий ривайити).

Әқиллиқ кишиләр вақитни қәдирләйду

Өзиниң пайда-зийинини билидиған, әқиллиқ кишиләр чоқум вақитни қәдирләйду, чүнки вақит униң һаяти. Әгәр у вақтиниң қолдин кетишигә йол қойса, уни әрзимәс ишлар билән беһудә өткүзүвәрсә, наданлиқ билән өзини өлтүрүвалғанға охшаш билиду. Инсан тинимсиз һалда алдиға илгириләп меңиватиду; пәләкниң һәрбир айлиниши узун йолдики басқучларниң бири һесаплинидиған йеңи бир таңдин дерәк бериду. Инсанниң мана бу һәқиқәтни чүшинип, уни көз алдида аян болуватқандәк сезиши, илгири болған вә кейин болидиған ишлар һәққидә мулаһизә жүргүзүши ақиланилик әмәсму?!

Вақит сақлап турмайду

Кишиниң вақит меңиватқан болсиму, өзини тохтап турғандәк һис қилиши униң алданғанлиғидур. Бу худди поезда олтарған йолувчиниң өзини жим турғандәк, пәқәт сирттики шәйъийләрла меңиватқандәк сәзгинигә охшайду. Әмәлийәттә вақит инсан халисун яки халимисун, уни мәжбурий һалда һаман көзлигән нишанға апирип ташлайду. Мусулманлар вақитниң қәдрини яхши билиши вә “Вақит қиличқа охшайду, сән кәсмисәң, сени у кесиду” дегән һәқиқәтни яхши билиши лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Қиямәт мәйданиға бәндиниң қәдими қоюлған һаман төрт нәрсидин сорилиду: өмрини немә билән түгәткәнлигидин, яшлиғини немә билән өткүзгәнлигидин, пул-мални нәдин тепип, нәгә ишләткәнлигидин, үгәнгән билими билән қандақ ишларни қилғанлиғидин” (имам Тирмизи ривайити).

Демәк, бу һаятлиқ мусаписи узун мусабиқиләргә тәйярланған мәйдан болуп, вақитни қәдирләшни билгәнләр

вә уни чиң тутуп, қилишқа тегишликлирини жайида қилиш арқилиқ Аллаһни вә хәлқини мәмнун қилалайдиғанлар утуп чиқидиған мусабиқидур.

Кәмтәрлик

Кәмтәрлик – һәқиқәт кимдә болса қобул қилиш вә өзини төвән тутуш, һәрқандақ адәмгә меһир-муһәббәт билән муамилә қилиштур. Кәмтәрликниң әкси мутәкәббирлик (өзини чоң тутуш) болуп, Аллаһ тәала кәмтәр кишиләрни яхши көриду, мутәкәббирләрни яқтурмайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Кибир – һәқни қобул қилмаслиқ вә кишиләрни көзгә илмаслиқтур” (имам Муслим ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу икки жүмлилик ихчам сөз билән интайин чоңқур вә кәң мәнини айдиңлаштурған.

Һәқиқәтни қобул қилмаслиқ дегәнниң мәнаси: өзиниң нәзәридә, үз-абройда яки байлиқта, яки мәнсәптә, яки һөрмәттә, яки нәсәптә төвән саналған, яки өзи яқтурмайдиған бириниң һәқ сөзини, яки униңдики һәққаний тәрәпләрни қобул қилмаслиқ дегәнликтур. Кишиләрни көзгә илмаслиқ дегәнниң мәнаси: пекирларниң, адәттики кишиләрниң йениға кәлгинидә, өзини уларға тәң қилмиғанлиқтин ғадийип, өзини чоң тутуш, уларға сөз қилиштин қисилиш, уларниң сөзлирини хуш яқмиған қияпәттә аңлаш вә көргәнла мусулманға салам қилмаслиқ қатарлиқларни ипадиләйду. Мундақ қилиш инсанларниң һөрмәттин ибарәт Аллаһ тәала әта қилған тәбиий һәққини дәпсәндә қилғанлиқ, уларни азарлиғанлиқ вә өзини Аллаһ тәаланиң жазасиға тутқанлиқтур.

Һечким инкар қилалмайдиған, һәтта динсизларму рәт қилалмайдиған һәқиқәт шуки, өзини чоң тутидиған, кишиләрни көзгә илмайдиған адәм сөйүлүшкә һәқлиқ болмайду, һаман бир күни у чоқум хар болмай қалмайду!

Аллаһ тәала өзини чоң тутқучиларни һәр заман чөктүрүп, кәмтәрлик қилғучиларниң шәнини жуқури көтирип кәлди. Өзини йәр йүзиниң илаһи дәп елан қилған Пиръәвн, байлиғиға ишинип һәқиқәтни қобул қилиштин баш тартқан Қарун, мәнсивигә ишинип һәқиқәткә қарши чиққан Әбу Жәһил қатарлиқ залимларниң ибрәтлик ақивәтлири буниң типик мисалидур. Чүнки чоңлуқ вә каттилиқ пәқәт Аллаһ тәалағила хас болған һоқуқтур. Аллаһ тәаладин уни талашқанлар әң ечинишлиқ азаплар билән җазалинип кәлмәктә.

Бизниң ибадәтлиримиз

Иман билән ибадәтниң мунасивити

Иман ибадәтниң қобул болуши үчүн шәрттур. Шуңа има-ни йоқ кишиниң қилған ибадәтлирини Аллаһ тәала қобул қилмайду; ибадәт иманниң ипадисидур.

Динимизниң асаслиқ ибадәтлири

Динимизниң асасини тәшкил қилидиған ибадәтләр бәш болуп, улар:

1. Аллаһ тәаладин башқа ибадәт қилинишқа лайиқ һечқандақ шәхс яки нәрсә йоқлуғиға, Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһ тәаланиң әлчиси екәнлигигә гувалиқ бериш (йәни көзи билән көргәндәк билгәнлигини елан қилиш).
2. Һәр күни бәш вақ намазни динимизда көрситилгән бойичә ада қилиш.
3. Мал-мүлки закат бериш миқдариға йәтсә, һәр жили бир қетим закат айрииш.
4. Һәр жили бир ай рамизан розисини тутуш.
5. Ихтисади йетәрлик болуп, қудрити йәткән кишиниң һаятида бир қетим бәйтуллаһни һәж қилиши.

Мәлумки жуқарқилар асаслиқ мәшһур ибадәтләр болуп, ибадәтләр булар биләнла чәклинип қалмайду; ибадәтниң түрлири көптур.

Әмәл-ибадәт қилиштин мәхсәт немә?

Әмәл-ибадәт қилиштин мәхсәт Аллаһ тәалаға қарита бән-дичилик вәзиписини ада қилиш арқилиқ униң разилиғиға еришип, җәннәткә лайиқ болуштур.

Ибадәт қилишниң принципи немә?

Ибадәтни Аллаһ буйруғандәк вә Муһәммәд әләйһиссалам үгәткәндәк қилиштур.

Муһәммәд әләйһиссалам барлиқ ибадәтләрни өзи қилип көрсәткән болуп, һәммә ишта униңға әгишиш тәләп қилиниду. “Әй, иман ейтқанлар! Аллаһқа итаәт қилиңлар, пәй-

ғәмбәргә итаәт қилиңлар, әмәлиңларни (купри, нифақ вә рия билән) бекар қиливәтмәңлар” (“Муһәммәд” сүриси, 33-айәт). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Кимки әмәлини бизниң динимизда көрситилгән бойичә қилмайдекән, униң қилған әмәллири бекардур” (имам Бухари вә Муслим ривайити).

Ибадәтниң қобул болуш шәртлири

Һәрқандақ бир ибадәтниң қобул болуши үчүн икки шәрт бар болуп, улар:

1. Ихлас йәни ибадәтни Аллаһ тәала үчүнла қилиш. Навада ибадәт башқа мәхсәт билән қилинса қобул қилинмайду.

2. Итаәт йәни ибадәтни Аллаһ вә униң пәйғәмбири көрсәткән бойичә қилиш. Шуңа Қуръан вә һәдисләрдә үгитилгән усул бойичә қилинмиған әмәл-ибадәт қобул қилинмайду.

Ибадәтни қандақ қилиш ?

Ибадәтни яхши нийәт, ихлас вә еһсан билән қилиш керәк.

Нийәт дегән немә?

Нийәт – дилдики мәхсәт дегәнлик болуп, әмәл-ибадәтниң қобул болуши үчүн шәрттур.

Шуңа, ибадәттә Аллаһ разилиғини нийәт қилиш керәк. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Әмәлләрниң қобул болуши пәқәт нийәтләргә бағлиқтур. Һәрқандақ киши өзиниң нийәт қилған нәрсисигә еришиду” дегән (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Ихлас дегән немә?

Ихлас – һәрқандақ бир әмәл-ибадәтни кишиләргә көрситиш үчүн әмәс, пәқәт Аллаһ үчүнла қилиш дегәнликтур.

“Сахта пул банкида өтмигәндәк, ихлассиз әмәл - ибадәтләрму Аллаһ тәаланиң дәргаһида қобул болмайду” (мәрһум устаз

Муһәммәд Ғәззалийниң “Мусулманниң әқидиси” намлиқ әсиридин).

Еһсан дегән немә?

Еһсан – һәрқандақ бир ишни берилип, кетирқинип орун-лаш дегәнлик болуп, әмәл-ибадәтләрдики еһсан Аллаһни көрүп турғандәк һис-туйғу билән турууштур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Еһсан – худди сән Аллаһни көрүп турғандәк ибадәт қилишиңдур, гәрчә сән Аллаһни кормисәңму, Аллаһ сени көрүп туриду” (имам Муслим ривайити).

Ибадәт қатариға киридиған ишлар

Аллаһ тәала яхши көридиған вә рази болидиған ишларниң һәммиси ибадәт қатариға кириду. Дин вә дунялиқ һәрқандақ бир ишни Аллаһ рази болидиған рәвиштә тоғра вә дурус шәкилдә қилған адәм ибадәт ичидә болған болиду.

Қуръан вә сүннәттә буйрулған ишларни қилиш, чәкләнгән ишлардин сақлиниш ибадәттур; мәсилән: намаз оқуш, закат бериш, роза тутуш, һәж-өмрә қилиш, әдәп-әхлақлиқ болуш, тоғра вә раст сөзләш, аманәтни ада қилиш, илим үгиниш, ата-аниға яхшилиқ қилиш, уруқ-туққанларға силә-рәһим қилиш, вәдигә вапа қилиш, башқиларни яхшилиқларға буйруш, яманлиқлардин тосаш, һалал ризқ үчүн ишләш, пәрзәнтлирини яхши тәрбийиләш, Аллаһ йолида жиһат қилиш, хошниларға, пеқирларға, житимларға, мусапирларға яхшилиқ қилиш, һайванларға рәһим қилиш, Қуръан оқуш, Аллаһқа дуа қилиш, зикир ейтиш, Аллаһ тәалаға вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт, ихлас қилиш, Аллаһ тәаланиң азавидин қорқуш, рәһмитидин үмүт күтүш, униңға тәвәккәл қилип йөлиниш, униңдин ярдәм сораш, бала-қазаларға сәвир қилиш, униң немәтлиригә шүкүр қилиш вә башқилардур.

Қисқиси, мусулман адәмниң нийити дурус вә қилған иши йоллуқ болсила, униң адәттики дунялиқ ишлириму ибадәт қатариға кириведиу.

Ибадәтниң түрлири

Ибадәт икки түрлүк болуп, бири муамиливий ибадәт, йәнә бири символлуқ ибадәттур.

Муамиливий ибадәт

Муамиливий ибадәт – дуруслуқ вә һәққанийлиқ дегәнлик болуп, у муамилә билән әхлаққа мәркәзлишиду, йәни “Қуръан кәрим”ниң вә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әхлақи билән әхлақлинип, Аллаһ тәалаға вә мәхлуқатқа дурус вә сәмимий болуштур. Муамиливий ибадәтниң бәлгүләнгән вақти йоқ, шуңа уни орунлаш һәр вақит пәриздур.

Аллаһ тәаланиң “Мән жинларни вә инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилсун дәпла яраттим” (“Зарият” сүриси, 56-айәт) дегән сөзидә көздә тутулған ибадәт мана мошу муамиливий ибадәттур; ислам динимизниң ғайиси муамиливий ибадәтләрдә экс әткән. Һәбәшистан (һазирқи Эфиопия) падишаси Нәжаший паналиниш үчүн Һәбәшистанға кәлгән мусулманлардин “Диниңларни маңа чүшәндүрүңлар” дегәндә, Җәъфәр ибни Әбу Талиб рәзийәллаһу әнһу мундақ дегән: “Әй, падиша! Биз бутларға чоқунидиған, зина-паһишә қилидиған, урук-туққанчилиққа риайә қилмайдиған, һәр кишиләрни қул қилидиған, һарамни йәйдиған, күчлүклиримиз аҗизлиримизни бозәк қилидиған бир қалақ қовум едуқ. Аллаһ бизгә биз нәсибини, растчиллиғини, иппитини вә әминлигини яхши билидиған бир кишини пәйғәмбәр қилип әвәтти. У пәйғәмбәр бизни бутларға чоқунуштин үз өрүп, Аллаһқа ибадәт қилишқа, раст сөзләшкә, аманәткә ишәнчилик болушқа, урук-туққанларға яхшилиқ қилишқа, хошнилар билән яхши өтәшкә, һарамдин

жирақ турушқа, кишиләргә яхши муамилә қилишқа буйруди. Бизни зина-паһишидин, ялған гувалиқ бериштин, житимларниң мал-мүлкини йәвелиштин, иппәтлик аялларға қара чаплаштин вә барлиқ яманлиқлардин мәнъий қилди".

Символлуқ ибадәт

Символлуқ ибадәт – намаз оқуш, закат бериш, роза тутуш, һәж қилиш, Қуръан оқуш, зикир вә дуа қилиш қатарлиқ пәриз, важип әмәлләргә мәркәзлишиду; символлуқ ибадәтләрниң мәлум вақти, муәййән шәртлири бардур; символлуқ ибадәтләр муамиливий ибадәтләрни рояпқа чиқириш үчүн хизмәт қилиду.

Муамиливий ибадәт биздин раст гәп қилишни, вәдигә вапа қилишни, һәр ишта дурус вә тоғра болушни тәләп қилиду. Символлуқ ибадәт биздин намаз оқушни, роза тутушни, закат бериш қатарлиқ пәризләрни тәләп қилиду. Муамиливий ибадәт ғайә, символлуқ ибадәт васитидур. Буниң мәнаси символлуқ ибадәтләр муамиливий ибадәтләр үчүн хизмәт қилиду, мәсилән: намаз яман ишлардин тосулушқа түрткә болғанға охшаш. "...Намаз, һәқиқәтән, қәбиһ ишлардин вә гуналардин тосайду..." ("Әнкәбут" сүриси, 45-айәтниң бир қисми); роза тәқвалиққа ериштүргәнгә охшаш. "Әй, иман ейтқанлар! Тәқвалиққа еришишиңлар үчүн, силәрдин илгәркиләргә роза пәриз қилинғандәк, силәргиму роза пәриз қилинди" ("Бәқәрә" сүриси, 183-айәт). Закат гунадин пақлиғанға охшаш. "Әй, пәйғәмбәр! Сән уларниң пул-маллириниң бир қисмини сәдиқә (закат) һесавида алғинки, униң билән уларни (гуналиридин) пақлиғайсән вә (яхшилиқлирини) көпәйткәйсән..." ("Тәвбә" сүриси, 103-айәтниң бир қисми); муамиливий ибадәт жайида орунланмиса, символлуқ ибадәтниң пайдисини көргили болмайду, ахирәттиму символлуқ ибадәтләр муамиливий ибадәтләрдики нуқсанларни толдуралмайду вә кишини дозақтин сақлап қалалмайду.

Муамиливий ибадәт муамилиниң дурус болушини шәрт қилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқиқәтни чүшәндүрүш үчүн саһабилиридин: “Кимниң қуруқ қол қалғучи екәнлигини билимсиләр?” дәп сориғанда, саһабилар: “Һечқандақ мал-мүлки болмиған кишини қуруқ қол қалғучи дәймиз” дәйду. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Қиямәт күни бирси намаз, закат вә роза билән келиду, амма у бирини тиллиған, биригә төһмәт чаплиған, бириниң пул-мелини йәвалған, бириниң қенини төккән, бирини урған болуп, бу сәвәптин униң яхши әмәллири шуларға елип берилиду. Униң яхши әмәли түгисә, уларниң гуналири униңға артилиду, андин у дозаққа ташлиниду. Мана бу, мениң үммитимниң қуруқ қол қалғучисидур” дегән (имам Муслим ривайити).

Ибадәт қилишниң йоллири

Ибадәт қилишниң йоллири интайин көп вә кәңдур. уларниң бәзиси төвәндикичә:

1. Тәпәккүр билән ибадәт қилиш

Аллаһниң асман вә зиминдики мәхлуқатлири, инсанниң өз затидики Аллаһниң чәксиз қудритини вә гөзәл сәнъәтлирини көрситидиған аламәтләр үстидә пикир жүргүзүп мулаһизә қилиш тәпәккүр билән ибадәт қилғанлиқтур.

“Қуръан кәрим”дә тәпәккүр қилиш вә әқилни ишлитишкә чақирған айәтләр интайин көп. “Зиминда вә өзәңларда Аллаһқа чин етиқат қилидиғанлар үчүн (Аллаһниң бирлиги вә қудритини көрситидиған) нурғун аламәтләр бар (буни) көрмәмсиләр?” (“Зарият” сүриси, 20,21-айәтләр).

2. Дил билән ибадәт қилиш

Қәлб билән ибадәт қилиш һиссият вә туйғулар билән болиду. Аллаһ вә униң пәйғәмбирини сөйүш, тәқвалиқ қилиш, ихлас қилиш, Аллаһниң рәһмитидин үмүт күтүш, ғәзивигә учраштин һәзәр әйләш қатарлиқлардур.

Аллаһниң һөкүмигә вә тәхсиматиға рази болуш, немәтлиригә шүкүр қилиш, униңға тәвәккәл қилиш, бала-қазаға сәвир қилиш қатарлиқларму қәлбниң ибадәтлиридиндур.

3. Тил билән ибадәт қилиш

Тил билән ибадәт қилиш – Қуръан оқуш, Аллаһни мәд-һнийиләш, зикир-тәсбиһ (Аллаһниң нуқсанлардин пак екән-лиги) ейтиш, дуа қилиш, тәкбир (Аллаһниң улуқлиғини сөзләш), тәһлил (Аллаһтин башқа илаһ йоқ екәнлигини жакалаш) билән болиду.

Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дәйду: "Әй, мөмүнләр! Аллаһни көп яд қилиңлар. Униңға этигән-ахшамда тәсбиһ ейтиңлар..." ("Әһзаб" сүриси, 41,42-айәтниң бир қисми).

4. Тән билән ибадәт қилиш

Бәдән билән ибадәт қилиш – бәдәнниң һәрикити билән яки нәпсиниң ләззәтлиридин ваз кечиш билән болиду. Мәсилән: рамизанда роза тутқанда нәпсиниң һәвәслиридин ваз кәчкәнгә, намаз оқуғанда пүтүн бәдәнниң иштирак қилғиниға вә һәж қилғанда тәнниң йол азави вә иссиқ азавиға бәрдашлиқ бәргинигә охшаш ибадәтләрдур.

5. Пул-мал билән ибадәт қилиш

Пул-мал билән ибадәт қилиш – закат вә сәдиқә бериш, һажәтмәнләргә хәйир-еһсан қилиш, илим тәһсил қилиш вә һәж-өмрә үчүн пул-мал сәрип қилиш билән болидиған ибадәттур.

Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дәйду: "Әй, иман ейтқанлар! Силәр (һалал кәсип билән) қолға кәлтүргән вә биз силәргә зиминдин чиқирип бәргән нәрсиләрниң яхшилиридин сәдиқә қилиңлар..." дәп буйруған ("Бәқәрә" сүриси, 267-айәтниң бир қисми).

6. Жанни пида қилиш билән ибадәт қилиш

Жанни пида қилиш билән ибадәт қилиш – Аллаһ йолида жиһат қилиш, ислам дәвитини тәшвиқ қилиш вә һәқиқәтни қоғдаш йолида жанни пида қилиш билән болиду.

Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дәйду: “Шүбһисизки, һәқиқий мөмүнләр Аллаһқа вә униң пәйғәмбиригә иман кәлтүргән, андин (иманида) шәк кәлтүрмигән, маллири билән, жанлири билән Аллаһниң йолида жиһат қилғанлардур. Әйнә шулар (иман дәвасида) растчиллардур” (“Һужурат” сүриси, 15-айәт).

7. Вәтәндин айрилиш билән ибадәт қилиш

Вәтәндин айрилиш билән ибадәт қилиш – илим тәһсил қилиш, һижрәт вә һәж-өмрә қилиш үчүн вәтәндин айрилиш билән болиду.
Аллаһ тәаланиң: “...Уларниң (йәни мусулманларниң) ичидики һәрбир жамаәдин йәнә бир түркүми диний алим болуп, улар қовминиң қешиға қайтқандин кейин, қовминиң Аллаһниң тәқва бәндилиридин болуши үчүн, уларни агаһландуруш мәхситидә немишкә (илим тәһсил қилишқа) чиқмиди” (“Тәвбә” сүриси, 122-айәтниң бир қисми) дегән сөзи бу мәнани ипадиләйду.

Ибадәтләрни орунлашқа салаһийәт болуш

Ибадәтләрни орунлашқа салаһийәт болушниң шәрти үч болуп, улар:
1. Мусулман болуш.
2. Әқли жайида болуш.
3. Балағәткә йәткән болуш.

Балиларниң балағәткә йетиши вә униң аламәтлири

Оғуллар еһтилам болуш билән, қизлар адәт көрүш билән балағәткә йетиду; қиз-оғулларда бу икки ишниң һечбири

болмай, улар 15 яшқа кирип қалса, улар балағәткә йәткән болиду. Шу күндин башлап уларниң ибадәтләрни орунлаш мәсъулийити башлиниду вә қилған яхши вә яман ишлири үчүн совап вә гуналар йезилишқа башлайду. Әгәр улар 15 яшқа тошқандин кейинму уларда балағәткә йәткәнликниң аламәтлиридин һечбири көрүлмисә, улар 15 яшқа тошқан күнидин башлапла балағәткә йәткән болуп һесаплиниду. Қизларниң балағәткә йәткәнлигиниң аламити улардин нормал аялларға охшаш айлиқ адәтниң келишкә башлиши (һәйз көрүши), оғулларниң еһтилам болуши (сперминиң шәһвәт билән етилип чиқиши)дур.

Бизниң әқидимиз

Бизниң “Қуръан кәрим” һәққидики ақидимиз

“Қуръан кәрим” Аллаһ тәаланиң сөзи, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси, мусулман-ларниң әң асаслиқ дәстүри вә ислам қанунининиң биринчи мәнбәсидур. У Аллаһ тәаладин пәйғәмбиримиз һәзрити Му-һәммәд әләйһиссаламға пәриштә Җибриил арқилиқ назил болған ахирқи китаптур, Қуръан оқуш саваплиқ әмәлдур, мәнасини билип, һаятимизға тәтбиқләш пәриздур.

Бизниң һәдис һәққидики ақидимиз

Һәдис “Қуръан кәрим”дин қалса иккинчи чоң мәнбә болуп, Муһәммәд әләйһиссаламниң ейтқанлиғи яки қилғанлиғи муһәддисләр (һәдисшунас алимлар) тәрипидин ениқланған сәһиһ (ишәшлик) һәдисләргә әмәл қилиш пәриздур.

Бизниң тәвһид һәққидики ақидимиз

Аллаһ тәала әзәлдин бирдур, униң һечбир шериги яки охшиши йоқтур; ибадәт вә дуа пәқәт Аллаһқила қилиниду, Аллаһ билән бәндилири оттурисида васитичи йоқтур.

Бизниң Аллаһ тәалани көрүш һәққидики ақидимиз

Аллаһ тәалани бу дунияда көргили болмайду; ахирәттә мөмүнләр көриду. Аллаһни көрүш мукапатларниң әң кат-тисидур.

Бизниң ғайип һәққидики ақидимиз

Ғайип – сәзгү әзалар билән билгили болмайдиған ишлар болуп, уни Аллаһ тәаладин башқа һечким билмәйду.

Аллаһ тәала мәлум диний еһтияҗ йүзисидин бәзи пәй-ғәмбәрләргә бәзи ғайипларни билдүргән. “...Улар Аллаһниң

мәлуматидин өзи билдүрүшни халиғанлиридин башқа һечнәрсини билмәйду...” дегән айәт буни испатлайду (“Бәқәрә” сүриси, 255-айәтниң бир қисми).

Бизниң шәриәт һәққидики әқидимиз

Шәриәт – Аллаһ тәала бәлгүләп бәргән қанун-түзүм болуп, униңға әмәл қилиш пәриздур.

Шәриәт қануни әң адаләтлик вә әң тоғра қанундур, униңға әмәл қилған адәм бу дуниядиму, ахирәттиму бәхитлик болиду.

Бизниң хәлипә яки имамлиқ һәққидики әқидимиз

Ислам дөлитини мусулманлар аммиси рази болған вә мәхсус шура һәйъити сайлап чиққан хәлипә башқуриду. Хәлипә болуп сайлиниш үчүн әқил, илим, тәқвалиқ, ишәнч вә мәсъулийәтни орунлашқа салаһийәтлик болуш шәрт қилиниду.

Хәлипә яки имам Қуръан вә сүннәт йолида маңған болса, униңға итаәт қилиш барлиқ мусулманлар үчүн пәриздур. Хәлипә яки имамға нәсиһәт қилиш, хата кәткән йәрлиригә агаһландуруш бериш һәрбир өлиманиң мәҗбурийити вә һәрбир мусулманниң һәққидур.

Бизниң мәзһәп һәққидики әқидимиз

Бизниң мәзһипимиз әһли сүннәттур. Әһли сүннәт – пәй-ғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға толуқ әгәшкән әң тоғра мәзһәптур.

Дуния мусулманлириниң мутләқ көп санлиғи бу мәзһәпкә әгишиду. Чүнки, әһли сүннәт мәзһипиниң әқидиси дурустур, чүнки, әқидидә дурус вә сағлам болмиса, әмәл–ибадәтләр қобул болмайду.

Бизниң фиқһий мәсилиләр һәққидики әқидимиз

Ислам фиқһиниң мәнбәлири Қуръан, сүннәт, иҗма вә қиястур. “Қуръан кәрим” билән сүннәт әң асаслиқ мәнбә болуп, бу икки мәнбә билән бәкитилгән шәриәт әһкамлирини һечкимниң өзгәртиш яки әмәлдин қалдуруш һәққи йоқтур.

Саһабә вә табиин өлималириниң қилғанлири мусулманлар үчүн үлгидур; иҗма билән қиясниң йоли та қиямәткичә очуқтур.

Бизниң дост-дүшмән һәққидики әқидимиз

Мөмүнләрниң достлири пәқәтла мөмүнләрдур. Шуңа, мөмүнни қоғдаш, униңға ярдәм қилиш, уни дост тутуш мөмүнниң борчидур; мөмүн адәм бирсини дост тутса, пәқәт Аллаһ үчун дост тутиду, бирсини яман көрсиму, пәқәт Аллаһ үчүн яман көриду. Мөмүн кишиләрни яхши көрүш, капирларни яман көрүш иманниң тәливидур.

Бирәр мөмүн адәмниң азғунлуғини яки залимлиғини, яки пасиқлиғини яман көргән тәғдирдиму, униң өзини яман көрүшкә вә уни дүшмән тутушқа болмайду. Чүнки “Мөмүнләр, һәқиқәтән, қериндашлар” (“Һуҗурат” сүриси, 10-айәтниң бир қисми) дегән айәт буни тәқәззa қилиду. “Қуръан кәрим” мусулманлардин бир-бири билән уруш қилған кишиләрниму мөмүнликтин чиқиривәтмигән вә мундақ дегән: “Әгәр мөмүнләрдин икки гуруһ урушуп қалса, уларниң арисини түзәп қоюңлар...” (“Һуҗурат” сүриси, 9-айәтниң бир қисми).

Бизниң мөмүнләр һәққидики әқидимиз

Бир мөмүндә яхшилиқ-яманлиқ, тәқвалиқ-пасиқлиқ, итаәтчанлиқ-асийлиқ қатарлиқ бир-биригә зит әһваллар тепилғанда, униң яхшилиқ, тәқвалиқ, итаәтчанлиқ тәрәп-лирини дост тутуп, яманлиқ, пасиқлиқ вә асийлиқ тәрәплирини яман көрүш иманниң тәливидур.

Бир адәм әйни вақитта һәм ғәмхорлуққа, һәм жазаға лайиқ болуши мүмкин, мәсилән: оғрилиқ қилған бири йоқсуллуғи йүзисидин ярдәмгә тегишлик болса, оғрилиғи түпәйлидин жазаға тегишлик болғиниға охшаш. Униң яманлиғи яхшилиғини йоққа чиқиривәтмәйду. Шуңа у яхшилиғи үчүн савапқа, яманлиғи үчүн жазаға лайиқ болиду.

Муһәммәд әләйһиссалам

Муһәммәд әләйһиссалам бизниң пәйғәмбиримиз, барлиқ пәйғәмбәрләрниң ахирқиси вә әвзили, инсанларға Аллаһ тәала тәрипидин ислам динини елип келип, самавий динларни толуқлиған вә бу динларниң ғайисини әмәлгә ашурған улуқ пәйғәмбәрдур. Уни сөйүш иманниң бир парчисидур, униң йолиға әгишиш пәриздур.

Аллаһ тәала тәрипидин кәлгән һәрбир пәйғәмбәр бир мәхсус милләт арисиға әвәтилгән болса, пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам пүтүн инсанийәткә қарита умумйүзлүк борчини зиммисигә алған һалда пүтүн аләмгә пәйғәмбәр болуп әвәтилгән. Муһәммәд әләйһиссалам мошундақ алаһидә пәйғәмбәр болғанлиғи үчүн, униң пәвқуладдә роли арқисида, мусулманларниң Муһәммәд әләйһиссаламға һөрмәт қилиши барлиқ пәйғәмбәрләргә һөрмәт қилғанлиқ билән баравәр болиду дәйдиған орунға көтирилгән.

Муһәммәд әләйһиссалам миладиниң 571-жили 20-апрель, пил жили “рәбиул әввәл” айниң 9- күни (йәнә бир ривайәткә көрә, 12-күни) дүшәнбә күнлүктә, һазирқи Сәудия Әрәпстанниң Мәккә шәһиридики Қурәйш қәбилисиниң әң мөтивәр аилиси болған Бәни Һашим аилисидә дунияға кәлгән. Муһәммәд әләйһиссаламниң нәсәби Ибраһим әләйһиссаламниң оғли Исмаил әләйһиссаламға тутишиду. Бу һәқтә Муһәммәд әләйһиссалам мундақ дәйду: “Аллаһ Исмаил оғуллиридин Кәнанә қәбилисини таллиди, Кәнанә қәбилисидин Қурәйшни, қурәйштин Һашим оғуллирини, Һашим оғуллиридин мени таллиди” (имам Муслим ривайити).

Муһәммәд әләйһиссалам кичигидинла өзиниң гөзәл әхлақи вә алийжанап пәзилити билән хәлиқ арисида алаһидә тонулған, һәтта у, кишиләр тәрипидин “ишәшлик Муһәммәд”, “растчил Муһәммәд” дегәнгә охшаш есил атақларға еришкән.

Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәр болуши

Муһәммәд әләйһиссалам қирик яшқа киргәндә Аллаһ Жибриил исимлик пәриштини әвәтиш арқилиқ, униңға пәйғәмбәрлик вәзиписини тапшурған. Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болғандин кейин Мәккидә авал үч жил йошурун, кейин 10 жил ашкарә, жәми 13 жил ислам дәвитини тәшвиқ қилиш билән болиду. Кейин Мәккә мушриклириниң һәддидин ашқан жәбир-зулумлири түпәйлидин Аллаһ тәаланиң буйруғи билән Мәккини тәрк етип, Мәдинигә һижрәт қилиду. У Мәдинигә кәлгәндин кейин, күндин-күнгә мусулманлар саниниң көпийиши вә ислам дининиң қудрәт тепиши нәтижисидә, Мәдинидә тунжа Ислам дөлитини қуриду. Муһәммәд әләйһиссалам униңға йетәкчи болиду-дә Мәдинидә тәшкилләнгән он миң кишилик ислам қошуни һижрийәниң 8-жили Мәккә шәһирини мушрик күчлириниң қолидин азат қилип, уни Мәдинә Ислам дөлитиниң тәркивигә киргүзиду.

Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң пәйғәмбәрлик вәзиписини толуқ орунлиғандин кейин, миладийәниң 632-жили, һижрийәниң 11-жили “рәбиул әввәл” айниң 12-күни дүшәнбә күнлүктә 63 йешида аләмдин өткән.

Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ һаяти

Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ һаяти униң һәқ пәйғәмбәр екәнлигигә гувадур.

Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ һаяти, гөзәл әхлақи вә башқа тәрәплири униң, һәқиқәтән, Аллаһ тәаланиң һәқ әлчиси екәнлигини испатлайду. Төвәндә әһмийәтлигирәк дәп қаралған үч мәсилә үстидә тохтилимиз:

1. Растчиллиқ

Муһәммәд әләйһиссаламниң растчиллиғиға, һаятида бирәр қетимму ялған сөзләп бақмиғанлиғиға униң қовми һәммә бирдәк гувалиқ бәргән. Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуштин бурун қовми ичидә “растчил Муһәммәд” вә “ишәшлик Муһәммәд” дегәнгә охшаш есил атақлар билән тонулған еди.

Муһәммәд әләйһиссалам елип кәлгән динға җени билән қаршилиқ көрсәткән вә Муһәммәд әләйһиссаламниң әшәддий дүшминигә айланған Әбу Җәһл (әсли исми Әбу Ләһәб) Муһәммәд әләйһиссаламға мундақ дегән: “Биз сениң растчиллиғиңға инкар қилғинимиз йоқ, пәқәт сән елип кәлгән йеңи диниңға инкар қиливатимиз” (Тирмизи ривайәт қилған).

Шу вақитта Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилип мону айәтни чүшәргән: “...Шәксизки, улар сени ялғанчи демәйду, пәқәт бу залимлар Аллаһниң айәтлирини инкар қиливатиду” (“Әнъам” сүриси, 33-айәтниң бир қисми).

Муһәммәд әләйһиссаламниң растчиллиғи униң пүткүл һаятиға әкс әткән болуп, мусулман, капир һечкимниң уни ялғанчилиқ билән әйиплигәнлиги мәлум әмәс. 40 яшқа кәлгичилик болған арилиқта кишиләр пишшиқ билидиған Муһәммәд әләйһиссалам сәясәтчиму, дин тәрғибатчисиму яки натиқму әмәс еди. Кишиләр униң метафизика, әдәп-әхлақ тәлимати, қануншунаслиқ, сәясәтшунаслиқ, ихтисатшунаслиқ яки җәмийәтшунаслиқ қатарлиқ мәсилиләрдин бирәр мәсилә үстидә сөз ечип бақҡинини зади көрүп бақмиған еди. Униң әхлақи һәм пәзилити интайин мукәммәл, жүрүш-турушлири җәлип қиларлиқ, тәрбийилинишиму интайин алийжанап еди. Лекин униң

кишиләрни пәвқуладдә һәйран қалдурғидәк алаһидилигиму йоқ еди. Кишиләрму униң кәлгүсидә улуқ инқилабий ишларни вужудқа кәлтүрәлишидин үмүтму күтмәтти.

Лекин у Һира ғаридин Аллаһ тәаланиң вәһийсини елип чиққандин кейин, пүтүнләй башқичә адәм болуп қалди.

Қени ойлап бақайли, мошундақ алийжанап хисләтлик бир адәм туюқсиздин 180 градус өзгирип "ялғанчи" болуп кетип, өзини ялғандин Аллаһ тәаланиң пәйғәмбири дәп атап кишиләрниң өзигә карита ғәзивини қозғитиветиши мүмкинму?

2. Интизамчанлиқ

Муһәммәд әләйһиссалам кишиләрни чақирған ишқа алди билән өзи толуқ әмәл қилатти, уларни тосиған ишни өзи қәтъий қилматти, вәдисигә вапа қилатти, вақитқа риайә қилатти.

Муһәммәд әләйһиссаламниң әһвалиға нәзәр салидиған болсақ, униң кишиләрниң әң тәқваси, әң әхлақлиғи, ибадәтләрни орунлашта әң алдинқиси екәнлигини байқаймиз. У рамизандин башқа вақитлардиму көп роза тутатти, кечилири ухлимай намазда турғанлиқтин путлири ишшип кетәтти. Һәтта Айшә рәзийәллаһу әнһа униңға: "Я, рәсулуллаһ! Неманчә өзиңизни қийнайсиз, сизниң илгирики вә кейинки барлиқ гуналириңиз мәғпирәт қилинған турса" дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам интайин кәмтәрлик билән: "Аллаһниң шүкүр қилғучи бәндиси болмайманму!" - дәтти (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

У һәр тәрәптин камалиға йәткән бир үлгә, униң һәрбир иш-изидин әң камил мусулманлиқниң үлгилирини байқалаймиз. Шуңа Аллаһ тәала униң әхлақини махтиған: "Сән, һәқиқәтән, бүйүк әхлаққа егисән" ("Қәләм" сүриси, 4-айәт).

Шу сәвәптин униң пүтүн инсанийәткә үлгә екәнлигини елан қилған: "Силәргә – Аллаһни вә ахирәт күнини үмүт қилған вә Аллаһни көп яд әткәнләргә – рәсулуллаһ, әлвәттә, яхши үлгидур" ("Әһзаб" сүриси, 21-айәт).

3. Қайтмас ирадә

Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһ тәаланиң динини кишиләргә йәткүзүштики қәтъий ирадисидин һәргизму бошап қалмиди. У дәвәт йолида бир күнму тохтап қалмиди, үмүтсизләнмиди, бәлки барлиқ усулларни қолланди.

Динни тәшвиқ қилиш үчүн өзи беваситә һәрбир қәбилиниң йениға барди, гаһ уларни зияпәткә, гаһ жиғинға чақирди, уларға әлчилирини әвәтти. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә саһабилири әрәп капирлириниң түрлүк жисманий азаплашлириға учриди, мушриклар тәрипидин қоюлған үч жиллиқ ихтисадий җаза җәриянида мусулманлар ачарчилиқтин териләрни вә йопурмақларни йейишкә мәҗбур болди. Чарисизлиқтин рәсулуллаһ саһабилирини Һәбәшистанға һиҗрәт қилишқа буйруди, өзиму җәбир-зулумниң дәстидин Мәдинигә һиҗрәт қилди; ахирида Аллаһ тәаланиң буйруғи билән җиһат қилди. Мәккә мушриклири униң ислам динини тәшвиқ қилиштин ваз кечиши шәрти билән, униңға сориған нәрсисини бериш, һәтта өзлиригә падиша қиливелиш вә пүтүн байлиқлирини униңға жиғип бериш яки әгәр дин тәшвиқитини ташлимиса униңдин қаттиқ интиқам елиштин ибарәт икки ихтиярни униңға сунғанда, у һаятиниң немә болушиға қаримай Аллаһ тәаланиң динини йәткүзүшни таллиған еди. Муһәммәд әләйһиссаламниң өз қовмидики кишиләрниң түрлүк боһтанлири, дүшмәнликлири вә жисманий һуҗумлириға бәрдашлиқ бериши вә Аллаһ тәаланиң динини йәткүзүштики қәтъий ирадиси ислам дининиң ахирида чоқум инсанларниң бирдинбир турмуш йоли болуп көтирилидиғанлиғиға чоңқур ишәнгән еди.

Әһли бәйт вә уларға карита мәҗбурийитимиз

Әһли бәйт пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аилисини көрситиду. Һәрбир мусулманниң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аилә-тавабиатлириниң яхши гепини

қилиш, уларни пәйғәмбиримизни яхши көргәнлигимиз үчүн яхши көрүш вә дуалирида яд етиш мәжбурийити бар.

Әһли бәйт пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяллирини, пәрзәнтлирини вә нәврилирини өз ичигә алиду; әһли бәйт вә саһабаләр оттурисида йүз бәргән бәзи ихтилаплар һәққидә бирнәрсә дейиштин сақлинимиз.

Саһабилар вә уларниң пәзилити

Саһабә – пәйғәмбәр әләйһиссаламни көргән вә мусулманлиқ һалитидә өлгән киши дemәктур. Саһабиларни сөйүш, уларни үлгә қилиш һәрбир мусулман үчүн зөрүр.

Саһабилар ислам үммитиниң пешвалири вә инсанларниң сәрхиллири болуп, саһабиларниң мәртивисигә та қиямәткичә һечким йетәлмәйду. Чүнки улар пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам билән биллә яшиған, ислам дининиң күч тепиши вә риважлиниши йолида жанлирини вә маллирини пида қилған, қийинчилиқ вақитлирида пәйғәмбәр әләйһиссаламни ташливәтмигән, униң билән жиһатларда вә барлиқ қийинчилиқларда биллә болған затлардур. Аллаһ тәала уларни мәдһийиләп мундақ дәйду:

"Һәммидин илгири иман ейтқан пешқәдәм муһажирлар вә әнсарлардин, яхшилиқ йолида уларниң изини басқанлардин Аллаһ рази болди, уларму Аллаһтин мәмнун болди. Аллаһ уларға ичидә мәңгү қалидиған, астидин өстәңләр еқип туридиған жәннәтләрни тәйярлиди, бу чоң бәхиттур" ("Тәвбә" сүриси, 100-айәт).

Саһабиларниң әң әвзәллири һәзрити Әбу Бәкри, Өмәр, Осман вә Әли - (Аллаһ улардин рази болсун) - қатарлиқ төрт саһабидур. Улардин қалса, жәннәт билән хуш бешарәт берилгән он саһабидур. Жәннәт билән хуш бешарәт берилгәнләр жуқарқи төрт киши билән бирликтә: Тәлһә, Зубәйр, Абдураһман ибин Әъвф, Әбу Убәйдә ибни Жәрраһ,

Сәъд ибни Әбу Ваққас, Сәиъд ибин Зәйд қатарлиқлардур. Муһажирлар әнсарларға нисбәтән пәзиләттә артуқтур. Бәдри ғазитиға қатнашқанлар, бәйъәттә һазир болғанлар вә Мәккә пәтһи қилиништин бурун иман ейтқанлар Мәккә азат болғандин кейин иман ейтқанлардин пәзиләттә вә һөрмәттә артуқтур.

“Қуръан кәрим” айәтлири

“Қуръан кәрим” 114 сүрә, 6236 айәт, 77439 сөз вә 325743 һәриптин тәркип тапқан. “Қуръан кәрим” баравәр 30 париға бөлүниду. Униң һәрбир париси икки һизбиға, һәрбир һизбиси төрт рубъиға бөлүниду; нәтижидә Қуръан 30 парә, 60 һизб, вә 240 рубъидин тәркип тапқан болиду.

Қуръан айәтлиридики һәрбир сөз өзи ихчам, мәнаси чоңқур сөзләрдин болуп, кәлимилиридики өз ара бағлинишчанлиқ пәвқуладдә жуқуридур. Қуръанниң ибарилириму интайин силиқ, чаққан, мәнаға далаләт қилиши үстүн алаһидә жуқури, оқуш вә ядлаш үчүн шунчилик әплик һәм оңайдур.

“Қуръан кәрим”ниң тарихи

“Қуръан кәрим” Муһәммәд әләйһиссаламниң дайимлиқ мөжүзисидур. “Қуръан кәрим” Муһәммәд әләйһиссаламға миладийәниң 610-жили Мәккидики Һира ғарида тунжа кетим назил болушқа башлиған. Бу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам топ тоғра 40 яшта еди.

“Қуръан кәрим” вәзийәт вә шараитниң еһтияжиға асасән, аз-аздин назил болуп, 23 жилда толуқ тамамланди. “Қуръанни кишиләргә данә-данә оқуп беришиң үчүн уни бөлүп-бөлүп назил қилдуқ, уни тәдрижий назил қилдуқ” (“Исра” сүриси, 106-айәт). “Қуръан кәрим”ниң назил болуши билән бурунқи “Тәврат”, “Инжил”, “Зәбур” қатарлиқ китаплар әмәлдин қалдурулған.

Муһәммәд әләйһиссалам бирәр устазниң алдида илим тәһсил қилмиған, оқуш вә йезишни билмигән бир зат болғанлиқтин, һәр қетим Җибриил әләйһиссалам Муһәммәд әләйһиссаламға вәһий елип келип, Қуръан айәтлирини оқуп бәргәндә, Муһәммәд әләйһиссалам уни пишшиқ ядлавелип саһабилириға өзи ядлиғини бойичә ядқа алдуруш билән биллә вәһийләрни язғучи катипларға буйруп, уларни силиқ ташларға, териләргә вә хорминиң йопурмақлириға яздуруп өзиниң йенида сақлатти. Вәһий катиплири саһабиларниң әң билимлик вә иқтидарлиқ кишилиридин тәшкилләнгән болуп, вәһийләрни йезип хатириләш ишлири билән шуғуллинидиған 40қа йеқин мәхсус катип бар еди. Уларниң рәиси Зәйд ибни Сабит еди. Улар пәйғәмбәр әләйһиссалам оқуп бәргән айәтләр вә сүриләрни өз вақтида әйнән йезип туратти. Шундақ қилип, "Қуръан кәрим" Муһәммәд әләйһиссаламдин мусулманларға ядлаш вә йезип қалдуруш арқилиқ йетип кәлгән.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болуп, Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһу хәлипилик қиливатқан вақитта, Қуръанниң айәтлирини топлап, уни китап қилип өз йенида сақлайду; топлаш ишини пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәхсус кативи вә вәһий катиплириниң рәиси Зәйд ибни Сабит рәзийәллаһу әнһу ярдәмчилири билән бирликтә өз үстигә алған. Әбу Бәкри рәзийәллаһу әнһу вапат болғандин кейин, Қуръанни иккинчи хәлипә Өмәр рәзийәллаһу әнһу йенида сақлайду. Өмәр рәзийәллаһу әнһу вапат болғандин кейин, униң қизи (пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аяли) Һәфсә рәзийәллаһу әнһа өз өйидә сақлайду. Үчинчи хәлипә Осман рәзийәллаһу әнһуниң вақтиға кәлгәндә, Осман рәзийәллаһу әнһу Қуръанни Һәфсә рәзийәллаһу әнһадин қайтуруп елип Зәйд ибин Сабит вә Абдуллаһ ибин Зубәйрләр башчилиғидики вәһий катиплириға буйруп, "Қуръан кәрим"ни бир нусха яздуруп чиқиду, андин Осман рәзийәллаһу әнһу бу бир нусхини 7 нусхиға көпәйтип, бирини өз йенида сақлап

қалиду, қалған алтә нусхисини Мәккә, Шам, Йәмән, Куфә, Бәсрә вә Бәһрәйн қатарлиқ ислам шәһәрлиригә бир нусхидин әвәтип бериду. Һазир Мәдинә мунәввәрә шәһиридә, Стамбул топқапи сарийида вә Өзбәкистан диний идарисидә сақлиниватқан "Қуръан кәрим" нусхилири шу чағдики қол язмиларниң өзидур.

Сүннәтниң динимиздики орни

Ислам өлималири сүннәт билән һәдисни бир мәнада дәп қарайду. Сүннәткә әгишиш пәриздур; сүннәт ислам қануншунаслиғиниң иккинчи асаслиқ мәнбәсидур.

Аллаһ тәала мусулманларни сүннәткә әгишишкә чақирип мундақ дәйду: "...Пәйғәмбәр силәргә бәргәнни елиңлар, пәйғәмбәр чәклигән нәрсидин чәклиниңлар..." ("Һәшр" сүриси, 7-айәтниң бир қисми). Аллаһ тәала пәйғәмбәр әләйһиссаламға итаәт қилишниң Аллаһ тәалаға итаәт қилғанлиқ екәнлигни елан қилип мундақ дәйду: "Кимки пәйғәмбәргә итаәт қилидекән, у Аллаһқа итаәт қилған болиду..." ("Ниса" сүриси, 80-айәтниң бир қисми).

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүннәтлири "Қуръан кәрим"дә кәлгән әһкамларни очуқлаш, униң мәнасини чүшәндүрүш, шәрһиләш вә тәпсилий баян қилиштәк алаһидә муһим хусусийити билән "Қуръан кәрим"ниң һәқиқий тәржимани дейилиду. Аллаһ тәала Муһәммәд әләйһиссаламға "Қуръан кәрим"ни чүшүрүш билән биллә униңға "һекмәт" нами билән сүннәтниму эта қилған. "Өйүңларда оқулуватқан Аллаһниң айәтлирини вә һекмәтни (һәдисләрни) есиңларда чиң тутуңлар..." ("Әһзаб" сүриси, 34-айәтниң бир қисми).

"Қуръан кәрим"ниң мәхсәт-ғайилирини чүшинишниң бирдинбир йоли сүннәттур, чүнки Аллаһ тәала Муһәммәд әләйһиссаламға "Қуръан кәрим"ни назил қилип, уни "Қуръан кәрим"ниң көрсәтмилири бойичә кишиләрни тоғра йолға йетәкләшкә буйруған болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам

кишиләргә “Қуръан кәрим”ниң көрсәтмилирини, буйруғанлирини, тосиғанлирини вә барлиқ әһкамлирини гаһ (гайида) әмәлийити билән, гаһ сөзи билән, гаһ башқиларниң тоғра қилған ишлириға сүкүт қилиши, хата қилғанлириға агаһландуруш бериши билән йәткүзгән.

“Қуръан кәрим”ни чүшүниш үчүн сүннәткә муһтаҗмиз

Сүннәт “Қуръан кәрим”ниң һәқиқий тәрҗимани вә әмәлий тәтбиқатидур. “Қуръан кәрим”ни чүшиниш үчүн һәдискә еһтияҗимиз бар.

Аллаһ тәала “Қуръан кәрим”дә пәйғәмбәр әләйһиссаламға хитап қилип: “...Биз саңа бу Қуръанни инсанларға чүшүрүлгәнләрни баян қилип бәрсун, улар тәпәккүр қилсун дәп чүшәрдуқ” дегән (“Нәһл” сүриси, 44-айәтниң бир қисми). Ислам динининң шәриәт әһкамлири Қуръан вә сүннәт иккиси билән бәрпа болған болуп, “Қуръан кәрим”ниң сүннәткә болған еһтияҗи болмиса болмайдиған зөрүр еһтияҗлардин биридур. Ислам өлималири саһабиларниң заманидин башлап та һазирғичә бу икки мәнбәни ислам дининиң ядроси сүпитидә чиң тутуп кәлмәктә. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Мән силәргә икки нәрсини қоюп кәттим, бу иккисини чиң тутсаңлар һәргиз езип кәтмәйсиләр. Улар: Қуръан вә мениң сүннитимдур” дәп көрсәткән (Һаким ривайити).

Оқуш вә үгиниш

Динимизда оқуш вә үгиниш пәриздур. Чүнки илим оқуш вә үгиниш билән һасил болиду; илим улуқ Рәббимиз Аллаһ таәалани билиштин башлиниду. Шуңа Аллаһ тәалани билиш үчүн оқуш вә үгиниш шәрттур. Инсанийәткә мәнпәәтлик болған, Аллаһ тәаланиң диниға хизмәт қилидиған һәрқандақ илимни оқуш пәриздур.

Чүнки оқумастин билгили болмайду. “Қуръан кәрим”дә “Аллаһтин башқа һечқандақ илаһ йоқ екәнлигини билгин...” дәп кәлгән (“Муһәммәд” сүриси, 19-айәтниң бир қисми). Яритилишниң ғайисиму Аллаһ тәалаға итаәт қилип, у көрсәткән бойичә яшаштур. Буни ибадәт дәймиз. “Мән жинларни вә инсанларни пәқәт маңа ибадәт қилсун дәп яраттим” дегән айәт буни ипадиләйду (“Зарият” сүриси: 56-айәт). Бу айәттики ибадәттин мәхсәт: Аллаһ тәалаға итаәт қилип, у көрсәткән бойичә һаят кәчүрүштур. бу вәзипини вә бу ғайини орунлаш үчүн оқуш, үгиниш шәрттур.

Дунияლиқ үчүнму илим керәк, ахирәтлик үчүнму илим керәк, дунияლиқ вә ахирәтлик һәр иккиси үчүнму илим керәк. Демәк иккила аләмдә бәхит-саадәтлик һаятқа егә болуш үчүн илим керәк. Мустәмликидин қутулуш үчүнму, әлвәттә, илим керәк. Илим-пән билән қураллиниш арқилиқ күчлүк болғили болиду, күчлүк болғанда өз-өзимизгә ғожа болғили болиду. Шуңа оқуш, үгиниш биз үчүн таллаш әмәс, бәлки пәриз вә қәриздур.

Пәриз болған илим

Аллаһ тәалани, униң исим-сүпәтлирини үгиниш пәризләрниң әң муһимидур; шуниңдин кейин Қуръан, тәпсир, һәдис, фиқһи, мирас, тарих, тәрбийә қатарлиқ исламий илимләрни, шундақла медицина, математика, физика, биология, бенакарлиқ, ихтисат, сәясәт, әдәбият-сәнъәт қатарлиқ илимләрни үгиниш пәриздур; шундақла дин вә дунияლиқ үчүн керәк болған һәрқандақ илим-пән саһасида оқуп мутәхәссис болуш умумий мусулманларниң үстигә пәриз купайә болуп, бәзи мусулманлар бу саһаларда оқуса, оқумиғанлиридин бу пәриз сақит болиду. Әгәр бирәр район вә бирәр мәһәллидин бу пәнләрни оқуйдиған адәмләр чиқмиса, шу район вә шу мәһәллидики мусулманлардин бу илимләрни оқушниң пәризи сақит болмайду. Нәтижидә, уларниң һәммиси Аллаһ тәаланиң алдида гунакар болиду.

Фиқһи илми вә униң келип чиқиши

Фиқһи – “Қуръан кәрим” вә сәһиһ һәдисләрдин елинған шәриәт әһкамлирини билиш дегәнликтур; мәйли намазға охшаш қилишқа буйрулған иш болсун, мәйли ялған ейтишқа охшаш тәрк етиш тәләп қилинған иш болсун, мәйли йейиш-ичишкә охшаш ихтиярий иш болсун, ислам фиқһи бу ишларниң әһкамлирини системилиқ һалда, очуқ вә тәпсилий баян қилип бериду.

Фиқһи илми пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаят вақтидила тәдрижий һалда йилтиз тартишқа башлиған; кейинчә саһабиларниң дәвиридә фиқһи илми рәсмий түрдә қанат яйған. Андин Аббасийлар хәлипилиги дәвридә рәсмий түрдә рәтлинип топлинишқа башлиған. Бу дәвир фиқһи мәзһәплириниң көпләп мәйданға чиққан дәври еди.

Фиқһи илминиң келип чиқишиға түрткә болған асаслиқ сәвәп Қуръан яки һәдисләрдә һөкүми болмиған йеңидин мәйданға чиқип турған мәсилиләр һәққидә шәриәт әһкамлирини билишкә болған зор еһтияждур.

Мәзһәп һәққидики мәсилиләр

“Қуръан кәрим” айәтлирини вә һәдисләрни чүшиништә мужтәһит алимларниң муәййән усул вә қаидиләр бойичә чүшәнгәнлиридин һасил болған көзқарашлардур.

Мәзһәп пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин кейин, саһабиларниң заманидила пәйда болушқа башлиған. Мәзһәпләрниң оттуриға чиқишиға түрткә болған сәвәпләрниң бири әрәп тилидики сөзләрниң көп мәналарға далаләт қилиши, һәдисләрниң һәммила өлимаға тоғра шәкилдә йетип кәлмигәнлиги вә өлималарниң айәт вә һәдисләрни чүшиниш тәризиниң бирдәк болмиғанлиғидин еди.

Исламдики мәзһәпләр

Ислам дуниясида икки түрлүк мәзһәп болуп, бири етиқадий (йәни етиқатқа мунасивәтлик) мәзһәпләр, йәнә бири әмәлий (йәни әмәл-ибадәтләргә мунасивәтлик) мәзһәп-ләрдур.

Етиқадий мәзһәпләр: әһли сүннәт, шиә, муътәзилә, хавариж, рафизә, исмаилийә, баһаийә, абазийә, жибирийә, қәдәрийә қатарлиқ мәзһәпләрдур. Бизниң етиқадий мәзһипимиз әһли сүннәт мәзһипидур.

Әһли сүннәт мусулманлири арисида дәвир сүрүватқан фиқһи мәзһәпләрниң мәшһурлири

(1) Һәнәфий мәзһипи
(2) Маликий мәзһипи
(3) Шафиий мәзһипи
(4) Һәнбәлий мәзһипи

Һәнәфий мәзһипи

Һәнәфий мәзһипи – әһли сүннәт мәзһипигә мәнсүп болған, мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур мәзһәпләрниң биринчисидур. Һәнәфий мәзһипиниң пешваси вә қурғучиси имам Әъзәм болуп, униң толуқ исми - Сабит оғли Нуъмандур.

Имам Әъзәм һиҗрийиниң 80-жили (699-м) һазирқи Ирақниң Куфә шәһиридә дунияға кәлгән. У Умәвийләр билән Аббасийлардин ибарәт икки чоң хәлипилик заманида яшиған, катта муҗтәһит алим; имам Әъзәм тәқвалиғи вә һошиярлиғи билән даңқи чиқарған киши болуп, тиҗарәт ишлиридиму растчиллиғи вә тоғрилиғи билән тонулған зат еди.

Маликий мәзһипи

Маликий мәзһипи – әһли сүннәт мәзһипигә мәнсүп болған, мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип

қобул қилинған мәшһур мәзһәпләрнин иккинчисидур. Маликий мәзһипинин қурғучиси имам Малик болуп, толуқ исми Малик ибни Әнәс ибни Маликтур.

Шафиий Мәзһипи

Шафиий мәзһипи – әһли сүннәт мәзһипигә мәнсүп болған, мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур мәзһәпләрниң үчинчисидур. Шафиий мәзһипиниң қурғучиси имам Шафиий болуп, толуқ исми Әбу Абдуллаһ Муһәммәд ибни Идрис әл-Шафиийдур.

Һәнбәлий мәзһипи

Һәнбәлий мәзһипи – әһли сүннәт мәзһипигә мәнсүп болған, мусулманлар арисида бирдәк етирап қилинип қобул қилинған мәшһур мәзһәпләрниң төртинчисидур. Һәнбәлий мәзһипиниң қурғучиси имам Әһмәд ибни Һәнбәл болуп, толуқ исми Әһмәд ибни Муһәммәд ибни Һәнбәл әл-Шәйбанийдур.

Бизниң фиқһий мәсилилиридики мәзһипимиз һәнәфий мәзһипи болуп, имам Әъзәмниң мәзһипи дәпму атилиду. Мәзһәп имамимиз имам Әъзәм әбу Һәнифә дегән кишидур.

Әвлия дегән кимләр?

Әвлия – Аллаһниң достлири дегәнлик болуп, дин вә дунялиқ барлиқ ишлирида Аллаһ тәалаға итаәт қилидиған тәқвадар мөмүн кишиләрни көрситиду.

"Әвлия" аталғуси "вәли" дегән сөзниң көплүк шәкли болуп, "дост" дегән мәнани ипадиләйду. Шуңа Аллаһ тәалаға һәқиқий рәвиштә итаәт қилған мөмүн тәқвадар адәм униңға болған йеқинлиғидин гоя униң достиға айланған болиду. Бу "Қуръан кәрим"дә берилгән унвандур. Аллаһ тәала улар тоғрилиқ мундақ дегән: "Билиңларки, Аллаһниң йеқин бәндилиригә (ахирәттә) қорқунуч йоқтур, улар һәргиз

қайғурмайду. Улар иман ейтқан вә һемишәм тәқвадарлиқ қилғанлардур. Уларға дунийадики һаятида вә ахирәттә хуш хәвәр берилиду. Аллаһ вәдисигә хилаплиқ қилмайду, әйнә шу катта утуқтур" («Юнус» сүриси, 62-64-айәтләр).

Әвлияниң аламити

Әвлияниң аламити тәқвалиқ билән истиқамәттур. Тәқвалиқ – пүтүн ишларда Аллаһ тәалаға итаәт қилип, дурус иш қилиш арқилиқ дуния вә ахирәттә өзигә зиян елип келидиған ишлардин сақлиништур. Истиқамәт – Аллаһ тәала көрсәткән йолда мустәһкәм болуп изчил меңиш дегәнликтур.

Тәқвалиқ билән истиқамәттә мустәһкәм турған һәрқандақ мөмүн адәмни әвлия дейишкә болиду. Навада униңға илһам вә карамәт дегәндәк ишлар йүз бәрсә, бу униң башқа мөмүнләрдин әвзәл екәнлигидин дерәк бәрмәйду. Чүнки, бәзи илһам вә карамәт дегәндәк әһваллар адәттики кишиләргиму несип болиду. Амма өзиниң әвлия екәнлиги яки карамәт көргәнлигини дәва қилидиған кишиләр, әлвәттә, ялғанчи пасиқлардур. Чүнки, Аллаһ тәаланиң карамитигә наил болған адәм уни һечкимгә ейтмайду, һәтта бәзилири уни билмәйла қалиду.

Адәттин ташқири ишлар

Адәттин ташқири ишлар үч болуп, улар: мөжүзә, карамәт вә сеһирдур.

Мөжүзә

Мөжүзә – пәйғәмбәрләрниң инсанларға өзлириниң пәйғәмбәрлигини испатлап бериши үчүн, уларға Аллаһ әта қилған адәттин ташқири иш демәктур. Мәсилән: Муса әләйһиссаламниң һасисиниң иланға айланғанлиғи, Әйса әләйһиссаламниң туғма корни сақайтқанлиғи вә Муһәммәд әләйһиссаламниң бармақлириниң

арисидин онларчә киши таһарәт алғидәк микдарда су чиққанлиғиға охшаш.

Карамәт

Карамәт – тәқвадар, мөмүн кишиләрниң қолида оттуриға чиқидиған ишлар болуп, уни Аллаһ тәала өзи халиған бәндилириниң қолида мәйданға чиқириду. Мәсилән: Өмәр ибни Хәттаб рәзийәллаһу әнһуниң Мәдинидә минбәрдә туруп, Иракта илгириливатқан ислам қошунининң қомандани Сарийәни чақирип: “Сарийә! Таққа жүрүңлар, таққа жүрүңлар!” - дегәнлиги вә қоманданниң бу чақириқни аңлап әскәрләрни таққа башлаш арқилиқ дүшмәнниң суйиқәстидин аман қалғанлиғиға охшаш.

Сеһир

Сеһир – пасиқ вә гунакар адәмниң қолидин оттуриға чиқидиған бузғунчилиқтур. Мәсилән: сеһиргәрләрниң кишиләрни қәстлишигә вә бир-биригә өч яки амрақ қиливелишиға охшаш.

Бәзи өлималар карамәт тоғрилиқ мундақ икки қарашни оттуриға қойған:

1. Пәйғәмбәр үчүн мөжүзә саналған һәрқандақ иш әвлия үчүн карамәт санилиду. Бирла пәрқи шуки, пәйғәмбәрләр мөжүзиләрни өзлириниң Аллаһ тәаланиң әлчилири екәнлигини испатлаш үчүн көрситиду, амма әвлияларда көрүлидиған карамәтләр муддиасиздур; йәни улар өзлириниң әвлия екәнлигини дәлиллишкә тиришмайду вә өзлириниң әвлия екәнлигиниму билмәйду.

2. Әвлияларда бәзи карамәтләрниң көрүлидиғанлиғи һәқтур. Амма уларниң карамәтлири атисиз балини барлиққа кәлтүрүш яки жансиз нәрсиләрни жанлиқ һайванларға айландуруштәк ишларни қилалмайду. Бу сөз әһли сүннәт өлималириниң көп санлиғиға мәнсүп қилинған болуп,

имам Нәбәвий “Сәһиһ Муслим шәрһи”дә, имам Жувәйний “Иршад” намлиқ әсәридә баян қилған.

Дуа вә униң әһмийити

Дуа – Аллаһ тәалаға ялвуруп, униңдин һажәтлирини тиләш дегәнлик болуп, дуа әң сәмимий ибадәттур. Аллаһ тәала “Қуръан кәрим”дә: “...Маңа дуа қилиңлар, мән дуа-риңларни ижавәт қилимән...” **дәп буйруған** («Ғафир» сүриси, 60-айәтниң бир қисми).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Аллаһқа дуадин йеқимлиқ бирнәрсә йоқ” дәп көрсәткән (имам Әһмәд ривайити). Дуа шундақ пәзиләтлик вә пайдилиқ бир ибадәтки, мусулман киши Аллаһ тәаладин һажәтлирини сораш йүзисидин униңға дуа қилғинида үч тәрәптин пайдиға еришиду: биринчидин: Аллаһ тәалаға дуа қилип, уни сөйүндүргәнлиги үчүн Аллаһ тәаланиң муһәббитигә еришиду; иккинчидин: дуа ибадәт болғанлиғи йүзисидин ибадәтниң савабиға еришиду; үчинчидин: сориған һажәтлири рава дегәнлиги. Навада сориғанлири ижавәт болмиған тәғдирдиму униң әжрини чоқум көриду.

Дуа ижавәт болушиниң шәртлири

Дуа ижавәт болушиниң шәртлири: тил билән дилни бирләштүрүш, һалалдин йейиш, үмүтвар болуш, ижавәт болушиға ишиниш қатарлиқлардур.
Буларниң тәпсилати төвәндикичә:

1. Дуани ихлас билән қилиш. Чүнки дуа – ибадәттур. “Улар пәқәт ибадәтни Аллаһқа халис қилған һәқ динға етиқат қилған һалда ялғуз Аллаһқила ибадәт қилишқа буйрулди...” («Бәййинә» сүриси, 5-айәтниң бир қисми).

2. Дуа қилғучиниң йемәк-ичмиги вә кийим-кечиги һалалдин болуши. Пәйғәмбәр әләйһиссалам “Әй, инсанлар! Аллаһ, һәқиқәтән, пактур, у пәқәт пак болғаннила қобул қилиду” дегән (имам Муслим ривайити).

3. Дуани Аллаһтин үмүтварлиқ билән қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Силәр «Дуа қилсам дуарим ижавәт болмиди», дәп үмүтсизлинипла қалмисаңлар дуариңлар чоқум ижавәт болиду” (имам Бухарий ривайити).

4. Дуани жүрәктин қилиш. Йәни тил дуа билән, дил башқа нәрсиләр билән мәшғул болмастин, тилни дилниң тәржимани қилип туруп пүтүн вүжудини вә камалий ихласини Аллаһқа беғишлиған һалда униңға ялвуруш лазим. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Силәр Аллаһқа дуа қилғиниңларда, униң ижавәт болишиға чин ишәнгән һалда қилиңлар, билиңларки, Аллаһ тәала ғәпләттики пәрвасиз кишиниң дуасини ижавәт қилмайду” дәп көрсәткән (Тирмизи ривайити).

5. Дуани ижавәт болушиға чин ишәнч билән қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Силәрниң бириңлар дуа қилғинида «Әй, Аллаһ! Әгәр халисаң мени мәғпирәт қилғин, әгәр халисаң маңа рәһим қилғин» демисун, бәлки сориғанлирида қәтъий болсун, тилигиниң қобул болишиға ишәнч қилсун. Чүнки Аллаһқа һечнәрсә еғир кәлмәйду” дегән (имам Бухарий ривайити).

6. Урук-туққанлиқ риштисини үзүш яки гуна-мәсийәт ишләш үчүн дуа қилмаслиқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Мусулман кишиниң дуасида гуна ишләш яки силә-рәһимни үзүш болмисила, Аллаһ тәала униңға төвәндики үч яхшилиқниң бирини бериду: я униң дуасини тез ижавәт қилип, тилигинини бериду яки уни униң ахирәтлиги үчүн яхшилиқ қатарида сақлап қойиду, яки униң дуасиниң охшишида яманлиқни униңдин қайтуруветиду. Саһабилар: «Ундақта биз дуани көп қилайли» дейишкәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам «Аллаһниң беридиғини униңдинму көптур» дегән” дегән (имам Әһмәд ривайити).

Вәсилә

Вәсилә – дуаниң ижавәт болуши, ибадәтләрниң қобул болуши яки бирәр һажәтниң рава болуши үчүн, өзи билән

Аллаһ тәаланиң оттурисида бирәр нәрсини яки бирәр шәхсниваситә қилиш дегәнликтур.

Вәсилә қилиш усули

Дуада вәсилә қилиш усули: өзиниң иманини, Аллаһ үчүн қилған яхши әмәлини, Аллаһниң исим-сүпәтлирини шепи кәлтүрүп Аллаһқа ялвурушттур.

Буларниң тәпсилати төвәндикичә:

1. Өзиниң иманини вәсилә қилиш. "Рәббимиз! Биз, һәқиқәтән, чақирғучиниң «Рәббиңларға иман ейтиңлар» дәп иманға чақирғанлиғини аңлидуқ, иман ейттуқ. Рәббимиз! Бизниң гуналиримизни мәғпирәт қилғин, яманлиқлиримизни йоққа чиқарғин; бизни яхшиларниң қатарида вапат қилдурғин" («Әл Имран» сүриси, 193-айәт). Жуқарқи айәттин кейинла: "Рәбби уларниң дуасини ижавәт қилди..." дегән айәт кәлгән («Әл Имран» сүриси, 195-айәтниң бир қисми).

2. Аллаһ тәаланиң бирлиги вә нуқсанлардин пак екәнлигини вәсилә қилиш. Юнус әләйһиссалам белиқниң қарнида туруп: "...У, қараңғулуқта «Рәббим! Сәндин башқа илаһ йоқтур. Сән (барлиқ камчилиқлардин) паксән, мән, һәқиқәтән, (өзәмгә) зулум қилғучилардин болдум» дәп нида қилди" дәп дуа қилған («Әнбия» сүриси, 87-айәтниң бир қисми). Кейинки айәттә: "Униң дуасини ижавәт қилдуқ, уни ғәмдин халас қилдуқ, мөмүнләрни әйнә шундақ қутқузимиз" дәп кәлгән («Әнбия» сүриси, 88-айәт).

3. Аллаһ тәаланиң исимлирини вәсилә қилиш. "Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу (гөзәл исимлири) билән атаңлар..." («Әърaф» сүриси, 180-айәт).

4. Аллаһ тәаланиң сүпәтлирини вәсилә қилиш. "Я, һемишәм тирик турғучи вә һәммини идарә қилип турғучи Аллаһ! Сениң улуқлиғиңниң һөрмити билән сениңдин ярдәм сораймән" дегәнгә охшаш (Тирмизи ривайити).

5. Өзиниң яхши қилған әмәл-ибадәтлирини вәсилә қилиш. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң үч нәпәр адәм йолда

кетиватқинида уштумтут қаттиқ ямғур йеғип кетип, уларниң бир өңкүргә киривалғанлиғи, тағ үстидин бир йоған ташниң домилап чүшүп, өңкүрниң еғизини йепивалғанлиғи сәвәплик уларниң өңкүр ичигә солинип қелип, униңдин чиқип кетишкә һечқандақ чариси қалмиғанда, уларниң һәрбири өзиниң Аллаһ тәала үчүн қилған яхши әмәллирини вәсилә қилип, камалий ихласи билән Аллаһ тәалаға дуа қилғандин кейин, уларниң дуалири иҗавәт болуп, өңкүрниң еғизи ечилғанлиғи вә уларниң өңкүрдин саламәт чиқип кәткәнлиги һекайә қилинған (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Това (тәвбә) - истиғпар

Това - қилған гуналириға пушайман қилиш дегәнликтур. Истиғпар – Аллаһ тәаладин мәғпирәт тиләш дегәнликтур. Аллаһ тәала бизни това қилишқа буйруған, шуңа һәрқандақ бир гуна үчүн това қилиш пәризур.

Това-истиғпар адәмни гуналардин паклап, хаталиқлардин жирақ қилип туридиған нәрсә. Хаталиқни оңшап, гунани това билән өчүрүп маңмиғанда, бир гуна йәнә бир гунани, бир хаталиқ йәнә бир яки бирқанчә хаталиқларни туғдуруп маңиверидү; ахири адәм өзини чиқмас тар кочиларға киргүзүп қойиду. Бу худди көйнигиниң биринчи түгмисини хата етиш билән униң пүтүн түгмилири хата етилип маңғиниға охшаш. Көйнигиниң дәсләп әткән түгмисини қайтидин тоғра әткәндин кейинла, башқа түгмиләрму тоғра вә жайида етилип маңиду. Өз хаталиғини билгән һаман униңдин дәрһал қол үзгән, бир гунани ишлигән һаман униңға пушайман қилип това қилған адәм қайта хаталиқ садир қилиш вә йеңи гуна ишләштин өзини жирақ туталайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Мән һәр күни Аллаһқа 70 қетимдин көпирәк това-истиғпар ейтимән” дегән (имам Бухарий ривайити). Чүнки, това-истиғпар инсанниң тоғра йолдин езип кәтмәслиги үчүн униң қәдимини мустәһкәм

қилип туридиған, хаталиқларниң вақтида жуюлуп, гуналарниң өчүрүлүп туруши арқилиқ уни мурәккәп хаталиқлар вә еғир гуналардин сақлап туридиған қалқандур.

Товиниң қобул болуш шәртлири

1. Бурун қилған гуна – яман ишлириға пушайман қилиш.
2. Гуна – яман ишлардин қәтъий қол өзүш.
3. Гуна – яман ишларни қайта қилмаслиққа чин ирадә бағлаш.
4. Инсанларға қилған яманлиқлири үчүн улардин кәчүрүм сораш, һәққини еливалған болса қайтуруп берип, һәқ егисини рази қилиш.

Буларниң тәпсилати төвәндикичә:

Инсанлардин садир болидиған гуна-мәсийәтләр вә қилмишлар Аллаһ тәаланиң һәққигә қарши ишләнгән гуна-мәсийәтләр вә мәхлуқатқа қарши ишләнгән қилмишлар дәп иккигә бөлүниду: Аллаһ тәаланиң “қил” вә “қилма” дегән әмир-пәрманлириға хилаплиқ қилиш униң һәққигә қарши гуна садир қилғанлиқ дегәнлиштур. Чүнки Аллаһ тәала инсанни шунчә гөзәл шәкилдә яритип, униңға йәр йүзиниң ғожайинлиғини бәргәнниң сиртида, уни һөрмәтләп мәхлуқатниң улуғираға қилип бәлгүлиди, түрлүк есил немәтләр билән ризқландурди. Бу сәвәптинму, Аллаһ тәаланиң инсанлар үстидики һәққи, әлвәттә, чоңдур. Инсанларниң Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлирини орунлаш арқилиқ униңға ибадәт қилиши, уларниң Аллаһ тәалаға өтәшкә тегишлик борчи вә Аллаһ тәаланиң улар үстидики һәққидур. Амма мәхлуқатни, хусусән инсанларни зиян-зәхмәтләргә учритиш, уларға зулум қилиш, уларниң һәқлирини йәвелиш вә уларниң абройлирини төкүш қатарлиқ қилмишлар, уларниң зиян-зәхмәткә учритилмастин беһөзүр яшаштин ибарәт тәбиий һәққигә тәҗавуз қилғанлиқ дегәнлиқтур.

Аллаһ тәаланиң һәққигә қарши ишләнгән гуна - мәсийәтләрниң товиси жуқуридики үч шәрт билән қобул қилиниду.

Амма инсанларниң һәқ-һоқуқлириға қарши ишләнгән зулум, һәқсизлиқ, дүшмәнлик, һарамхорлуқ вә башқа яманлиқларниң тобиси, жуқарқи үч шәрт билән бирликтә, 4-шәрт (һәқсизлиқ қилинғучи яки тәҗавуз қилинғучидин кәчүрүм сораш, һәққи болса, уни қайтуруп берип, һәқ егисини рази қилиш) биләнла қобул қилиниду.

Мусулман әмәс милләтләрни дораш хатадур

Мусулман әмәс милләтләрниң миллий яки диний қилиқлирини дораш өзини уларға охшитивалғанлиқтур. Мәсилән: мусулман аялларниң йерим-ялиңач кийиниши, әрләрниң қолиға алтун үзүк тақивелиши, бәдинигә рәсим сиздуруш, ата-анисини бақмаслиқ, әркинлик дәваси билән балилириға диний тәрбийә бәрмәслик, аялини һәқлиқ рәвиштә күнли-мәслик қатарлиқларға охшаш. Буларниң һәммиси мусулман әмәсләрниң қилиғидур.

Мусулман әмәс милләтләргә охшавелиш хатадур

Мусулман әмәс милләтләрниң мусулманниң әқидисигә, мусулманчә өрп-адәтләргә уйғун кәлмәйдиған адәтлирини дораш чәкләнгән ишларниң җүмлисидин санилиду; пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ қилиштин тосап вә униң яман ақивәтлиридин агаһландуруп мундақ дегән: “Кимки башқа бир қовумға охшавалидекән, у әшу қовумдин болуп кетиду” (Әбу Давутривайити).

Заманимизда өзини мусулман әмәс қовумларға охшитивелиш еқими вә униң түрлири наһайити тез тәрәққий қилмақта, улардин бәзилири төвәндикичә:

Қәбир қатурушниң һөкми

Қәбирләрни қатуруштин қәбирләрни хиш вә цемент билән қатуруп, худди башқа диндикиләрниң қәбирлиригә охшитип куруп чиқиш көздә тутулиду. Мундақ қилиш пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йолиға хилап келидиған яман

иштур; динимизниң көрсәтмиси бойичә, қәбир йәрдин пәқәт бир ғерич егизликтә көтирилиду. Бу кишиләрниң униң қәбир екәнлигини билиши вә тонуп дуа қилиши үчүндур. Чүнки “Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбриси бир ғерич миқдарида көтирилгән” (Дарқутни ривайити).

Туғулған күнни хатириләшниң һөкми

Туғулған күнни хатириләш адити христиан әқидисидин кәлгән болуп, улар Әйса әләйһиссаламниң туғулған күнини әң мөтивәр ибадәт қатаридин санап хатириләйду. Туғулған күнниң келиши өзидин һесап елип, өткән бир жилда инсанлиқ, тоғриси мусулманлиқ намимға лайиқ немә ишларни қилдим? Қандақ яхшилиқларни әмәлгә ашурдум? Инсанийәткә немә мәнпәәт йәткүзәлидим дәп һесаплишиш вақти.

Әгәр туғулған күнниң кәлгәнлиги билән хошаллинишқа тегишлик иш болса, дәл у Аллаһ тәаланиң бизгә мошу күнләрни яшатқанлиғи вә бүгүнгичә өмүр һәм тән-сақлиғи бәргәнлигидур. Бу сәвәптин туғулған күнни Аллаһ тәалаға шүкүр қилидиған күн десәк әң тоғра болиду.

Ашиқ-мәшиқлар байримини хатириләшниң һөкми

Ашиқ-мәшиқләр байрими миладийәниң 270-жили 14-февраль күнидә христиан чирколири тәрипидин өлүм жазасиға йолуққан христиан поп Дай Валентинни (Day Valentine) хатирилиш йүзисидин христианлар пәйда қилған, әслидә Римлиқларға аит жаһилийәт қалдуқлиридин болуп, һазирқи заман христианлири бу адәтни байрам шәклидә давамлаштурмақта.

Йеңи жил (рождества) байримини қутлашниң һөкми

Йеңи жил байрими Әйса әләйһиссалам туғулған жилини қутлаш үчүн христианлар йолға қойған байрам болуп, униң паалийити христианларниң бир-биригә соғиларни тәғдим

қилиши, йешил дәрәқләрни тиклиши, аилә бойичә хошаллиқ тәнтәниси қилиш, Новел папаниң тәхлидини ясаш билән өтиду. Бу байрам кресмас дәп атилиду. (Чүнки xmas) сөзи грекчидики христос (xriotoς) сөзиниң қисқартилмисидур.

Мусулман әмәсләрдин үгинишкә тегишлик ишлар

Биз мусулман әмәс милләтләрниң пән-техникисини, илим-мәрипитини, оқуш вә үгинишкә болған қизғинлиғини, шундақла уларниң вақитқа риайә қилиш, сөзидә туруш, муамилидә сәмимий болушқа охшиған бәзи инсаний әхлақини үгинишимиз лазим.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Һекмәт мусулманниң жүтү-рүп қойған нәрсисидур. Уни нәдин тапса, елишқа әң һәқлиқтур” дегән (имам Ибни Мажәниң “Һәдис топлими”, “Заһитлиқ китави” 2-том, 1395-бәт; имам Тирмизиниң “Һәдис топлими” “илим китави” 4-том, 348-бәт, 2687-һәдис). Һекмәт – тоғра иш, тоғра сөз вә пайдилиқ илим дегән мәналарни билдүриду. Мусулманлар инсанийәткә пайдилиқ болған һәрқандақ илим-мәрипәтни, һүнәр-кәсипни вә тоғра ишларни нәдә болса тепип үгинишкә вә қилишқа буйрулған.

Мусулманларға қарши ирқий айримичилиқ қилмаслиқ

Мусулманлар қайси милләттин, қайси дөләттин вә қандақ рәңлик болушидин қәтъийнәзәр өз ара диний қериндашлардур. “Мөмүнләр, һәқиқәтән, қериндашлардур...” **дәп елан қилған («Һужурат» сүриси, 10-айәтниң бир қисми). Ислам һәрбир мусулманниң әң үстүн кимлигидур. Бу кимликниң астиға миллий кимлик, қәбилә кимлиги вә башқа кимликләр тизилиду.**

Өз миллитигә мәнсүп болуш гуна әмәс

Һәрқандақ адәм үчүн өз миллити сөйүмлүк вә қиммәтликтур. Амма бир мусулман үчүн исламий кимлик миллий кимликтин үстүн туриду. Шуңа мусулман адәм өз

миллитини дәп башқа мусулманларни йәклимәйду, яман көрмәйду вә сөкмәйду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дәвридә әрәп вә әҗәмдин (әрәп әмәс милләтләр) тәшкил тапқан мусулманлардин бир үммәт һасил болған болуп, улардин һәрбири өз қовмиға вә өз миллитигә мәнсүп болуштин мәнъий қилинмиған. Шуңа улар Билал һәбәший, Сәлман фарсий, Әбу зәр Ғәфарий дегәндәк өз миллитигә вә өз қәбилисигә мәнсүп қилинған.

Мусулманларниң өз ара қериндашлиқ мунасивити адәттики шәхсий мунасивәттин алқиған, тәқвалиқ, әхлақ-пәзиләт, өз ара һәмкарлиқ вә чекигә йәткән меһрибанлиқни асас қилған әң мустәһкәм бир мунасивәт болуп, уларниң бир пүтүн гәвдә екәнлигини намайән қилиду.

Мусулманларни пикир яки мәзһәп, айримичилиғи сәвәплик чәткә қақмаслиқ

Мусулманларниң бирлиги қоғдаш пәриз. Чүнки бирлик, инақлиқ күч-қувәтниң мәнбәсидур; чүнки, динимиз бизни өз ара бирлишишкә буйруйду.

Мусулманлар һазирқи заманда күч-қувәткә башқа һәммә әсирләрдикидин бәкирәк муһтаждур; мусулманлардин бәзи кишиләрниң пикир яки мәзһәп, жут, мәһәллә айримичилиғи сәвәплик уларни чәткә қеқишқа, башқичә муамилә қилишқа болмайду. Һәтта бидъәт (динда болмиған ишлар)ни садир қилидиған, гуна-мәсийәт ишләйдиған, амма етиқади дурус бир адәм намазға имам болсиму, униң арқисида туруп намаз оқуш керәк. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Һәрқандақ яхши вә гунакар адәмниң арқисида намаз оқувериңлар” (Әбу Давуд ривайити) дейиш арқилиқ мусулманларниң бирлиги, инақлиғини қоғдашниң зөрүрлигини баян қилған.

Мусулман болмисиму течлиқпәрвәр кишиләргә дүшмәнлик қилмаслиқ

Мусулманлар мусулман әмәс кишиләргиму яхши, адаләтлик вә тоғра муамилә қилишқа буйрулған. Шуңа баш-қа диндики кишиләрни яки уларниң диний етиқадини кам-ситишқа болмайду.

Барлиқ муамилә түрлиридә уларға айримичилиқ қил-мастин, һәқсизлиқ қилмастин, тоғра вә адаләтлик муа-милә қилиш, маддий вә мәнивий җәһәтләрдин қолдин келишичә уларға инсаний ярдәм қилиш лазим. Аллаһ тәала бу һәқтә бизгә тәвсийә қилип мундақ дегән: “Башқа диндикиләрдин силәр билән уруш қилмиған вә силәрни жутуңлардин һайдап чиқармиғанларға кәлсәк, Аллаһ уларға яхшилиқ қилишиңлардин, уларға адаләтлик болушуңлардин силәр-ни тосимайду. Шүбһисизки, Аллаһ адаләт билән иш қилғу-чиларни яқтуриду” («Мумтәһинә» сүриси, 8-айәт).

Мусулманлар шуни айривелиши керәкки, мусулман әмәс қовумларниң һәммиси мусулманларниң дүшмини санал-майду. Әһвал мундақ екән, кишиләргә уларниң диний етиқади сәвәплик дүшмәнлик қилиш яки айрим муамилидә болуш тоғра әмәс.

Мусулман әмәсләргә ярдәм қилиш

Динимиз һәрқандақ жан егисигә ярдәм қилишқа буй-руйду. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Жени барла нәрси-гә яхшилиқ қилған адәм совап тапиду” **дәп көрсәткән** (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Бу һәдис мусулман әмәс кишиләргиму яхшилиқ қилса совап болидиғанлиғини ипадиләйду. Уларға яхшилиқ қилишниң бирла шәрти бар, у болсиму уларниң мусул-манларға зулум қилидиған, уларға яки ислам диниға дүшмәнлик қилидиған явуз дүшмәнләрдин болмаслиғидур.

Мусулманлар яман көрүшкә тегишлик кишиләр

Мусулманлар өзлиригә яки диний етиқадиға зиянкәшлик қилғучиларни, өзлиригә уруш ачқанларни, исламни, “Қуръан кәрим”ни, Муһәммәд әләйһиссаламни мәсхирә қилғучиларни яхши көрмәслиги, уларға қарши туруши вә уларни Аллаһниң дүшмәнлири дәп билиши лазим.

“Аллаһ дин үчүн силәр билән урушқан, силәрни жутуңлардин һайдап чиқарған вә силәрни һайдап чиқиришта ярдәмләшкәнләрни яхши көрүшүңлардин силәрни тосайду; кимки уларни дост тутидекән, улар залимлардур” («Мумтәһинә» сүриси, 9-айәт).

Бизниң қаидә-йосунлиримиз

Қаидә-йосун вә униң әһмийити

Қаидә-йосун бир милләтниң маддий вә мәнивий турмушида тарихтин бу ян өлүксиз бейип, тәкамиллишип (ри-важлинип) келиватқан, шу милләтниң турмуш әндазиси (нәмуниси), дуния қариши, қиммәт қариши, диний етиқади, мәдәнийәт-сәнъити, сәясий, ихтисадий вә ижтимаий тәрәқ-кияти тәрипидин бәлгүләнгән, шу милләт әзалири бирдәк етирап қилған, бир пүтүн миллий мәдәнийәтниң айрилмас бир қисмиға айланған үлгилик һәрикәт йосунлириниң умумий жиғиндисини көрситиду. Һәрбир адәм туғулғандин тартип таки өлгичә әйнә шу қаидә-йосун ичидә яшайду (Ярмуһәммәт Таһирниң "Қаидә-йосунлиримиз" намлиқ әсири 5-6-бәтләр).

Уйғурларда қаидә-йосун

Уйғурлардики қаидә-йосунлар ислам тәлимати билән миллий өрп-адәтниң бирләшмиси болуп, хәлқимиз нәччә миң жиллиқ тарихида бу иккисини бир-биригә жипсилаштуруп кәлгән.

Қаидә-йосунлар әмәл қилиш үчүндур

Қаидә-йосунларға әмәл қилиш тәләп қилиниду, хилаплиқ қилиш әйиплиниду; чүнки, қаидә-йосунлар тәрбийилиниш-ниң йоли болуп, түрлүк хаталиқлардин вә әйиплинишләрдин қоғдайдиған қалқандур.

Хәлқимиз қаидә-йосунни тәлим-тәрбийиниң муһим мәзмуни дәп қарайду. Шуңа улар қаидә-йосунлуқ адәмни тәрбийә көргән, оқумушлуқ адәм дәп қариса, қаидә-йосун билмәйдиған адәмни тәрбийә көрмигән, қара қосақ адәм дәп қарайду. Қаидә-йосун йезиқта хатириләнмигән қанундур, шуңа униңға әмәл қилиш зөрүр.

Балдур йетип, сәһәр туруш

Ахшими балдур йетип, әтигән, сәһәр туруш динимизниң әмри вә хәлқимиздики миллий әнъәнә болуп, тән сақлиғини сақлаш вә ишләпчиқиришни илгири сүрүш үчүн наһайити пайдилиқтур.

Ахшими бурун йетип, сәһәр туруш Аллаһ тәала бәкиткән тәбиий қанунийәт болуп, "Аллаһ силәргә кечини йепинча, уйқуни раһәт, күндүзни (тирикчилик үчүн) тарқилидиған вақит қилған заттур" дегән айәт буниңға ишарәт қилиду («Фурқан» сүриси, 47-айәт). Бу қанунийәткә әмәл қилғанлар тән сақлиғини сақлаш, ишләпчиқиришни илгири сүрүш, бәрикәт тепиш қатарлиқ нурғун тәрәпләрдин пайда тапиду, хилаплиқ қилғучилар һәрхил кесәлликләргә гириптар болуш, тәрәққиятта арқида қелиш, бәрикәттин мәһрум қелиш қатарлиқ җәһәтләрдә зиян тартиду.

2002-жили Америкиниң Аризона университети тәрипидин (Sciense) журналида елан қилинған бир илмий тәтқиқатта мундақ дейилгән: "Қараңғуда ухлаш адәм тән сақлиғи үчүн наһайити пайдилиқтур. Тәтқиқатчиларниң билдүрүшичә, бәдән қараңғуда «милатонин» дәп атилидиған гармонни чиқиридекән, бу гармон көкрәк вә мәзи бези раклиридин сақлаш ролини ойнайдекән; тәтқиқатлар йәнә милатонин дегән гармонниң рак һүҗәйрилириниң өсүшиниң алдини елиш хизмитини ишләйдиғанлиғини, амма йоруқта бу хизмәтни ишләлмәйдиғанлиғини испатлап чиқти".

Ханум-қизларниң кийиниши

Мусулман ханум-қизларниң бешини, чечини, бойнини, қулақлирини вә бу җайлардики зенәтлирини йөгәп, узун вә азадә кийинип җүрүши исламийәтниң шиари, тәқвалиқниң кийими, алийҗанаплиқниң бәлгүси, һөрмәт-иззәтниңниша-ниси вә гөзәл әхлақниң дәлилидур. Мана бу "һиҗап" дәп атилиду.

Ислам динида буйрулған һиҗап мусулман аяллирини һәр түрлүк зиян-зәхмәтләрдин вә гуналардин қоғдиғандәк, мусулман қизлиринин һая, номус вә иппәт ичидә техиму қәдир-қиммәтлик болушини тәмин етиш билән бир вақитта, уларни яман ақивәтләрдин сақлап қалиду.

Уйғурларниң кийим-кечәк мәдәнийити ислам мәдәнийити билән җипсилишип кәткән болуп, ханим-қизларниң кийиниш қаидиси диний вә миллий принципларға асасән әң мукәммәл шәкилдә бәлгүләнгән. Әндила балағәткә йәткән қизларниң кийиниши, өйлүк-очақлиқ болған чоканлар-ниң кийиниши, оттура яш аялларниң кийиниши вә яшанған-ларниң кийиниши дегәндәк һәрхил шәкилдики кийинишләр умумлашқан. Буларниң һәммиси Қуръан вә сүннәткә һәм миллий әнъәнимизгә тамамән уйғун кийинишләрдур.

Һиҗапниң өлчими

Һиҗапниң өлчими – чачни, икки қулақ билән боюнни зенәтлири билән қошуп йөгәш вә бәдәнни сүпәтләп бәр-мәйдиған шәкилдә узун вә азадә кийиништур.

Ханум-қизларниң сиртқа чиқиштики әдәп-қаидилири

Ханум-қизларниң сиртқа чиққанда башлирини, көкрәк-лирини, боюнлирини йепип, узун вә азадә кийимләрни кийип чиқиши, ят әрләргә тикилип қаримаслиғи тәләп қилиниду.

Аллаһ тәала аялларниң сиртқа чиққанлирида болсун яки өй ичидә болсун, намәһрәм әрләргә тикилип қаримаслиғини вә зенәтлирини уларға ашкарә қилмаслиғини тәвсийә қилип мундақ дәйду: “Мөмүн аялларға ейтқинки, намәһрәмләргә тикилип қаримисун, җинсий әзалирини (һарамдин) сақлисун, көрүнүп туридиған қисимдин башқа зенәтлирини ашкарә қилмисун, яғлиқлирини яқилири билән қошуп таңсун (йәни башлириға салған яғлиқ билән башлирини,

чачлирини, қулақлирини вә көкрәклирини орап, ятлардин йошурсун)...” («Нур» сүриси, 31- айәтниң бир қисми).

Туққандарчилик

Уруқ-туққанларға маддий вә мәнивий җәһәтләрдин ярдәм қилиш, уларниң һал-әһваллирини сораш, уларни зиярәт қилип йоқлап туруш, чақирса, қәдәм тәшрип қилиш, мәслиһәт сориса, йол көрситиш тәләп қилиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Чоңлириңлардин уруқ-туққанларға яхшилиқ қилишни үгиниңлар” дәп көрсәткән (Тирмизи ривайити).

Туққанларға яхшилиқ қилиш қош саваплиқ әмәлдур

Уруқ-туққанларға яхшилиқ қилишта икки һәссә совап бар дейилгән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Пекир-ларға қилған хәйир-сахавәт сәдиқидур, амма уруқ-туққан-ларға қилған хәйир-сахавәт һәм сәдиқә, һәм туққандар-чилиқтур” (имам Тирмизи ривайити).

Бу һәдистин шуни биливалалаймизки, уруқ-туққанларға қилған яхшилиқниң совави ят кишиләргә қилған яхшилиқниң совавидин көптур; закатниму авал пул-малға еһтияҗлиқ болған уруқ-туққанларға, андин башқа мусулманларға бериш әвзәлдур.

Хошнидарчилик

Хошниларни һөрмәтләш вә уларға яхшилиқ қилиш иманниң әң көрүнәрлик ипадилиридин биридур. Чүнки, хош-нидарчилиқниң һәқлири бәкму чоңдур. Һәтта пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Хошнисиниң ач қалғанлиғини билип туруп өзи тоқ ятқан адәм мөмүн әмәс” **дегән** (Тәбараний “Сәһиһ” баһалиған һәдис).

Ислам тарихидики үлгилик затлар бирәр кишиниң вә аилисиниң яхши яки яман екәнлиги униң хошнидарчилиғиға қарап баһалатти. Улар авал хошнилиридин у киши һәққидә соратти, хошнилири уни яхши аилә дәп тәриплисә, униңға

диянәтлик, яхши аилә дәп баһа берәтти. Әгәр хошнилири униңдин зарланса, униң әхлақидин шикайәт қилса, униң билән қуда болуш, хошна болуш вә муамилә қилиш қатарлиқ ишлардин ваз кечәтти. Бизниң миллитимиздиму бу адәт бар. Шуңа әждатлиримиз "Хошнисиға қарап өй ал" дегән һекмәтни бекарға ейтмиған.

Айшә рәзийәллаһу әнһа пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мону сөзини ривайәт қилиду: "Җибриил маңа хошнилар тоғрилиқ бәк көп тәвсийә қиливатиду, һәтта хошниларни мирасхор қиливаламдиғанду, дәп қалдим" (имам Бухарий ривайити). Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәп көрсәткән: "Хошнилириға азар беридиған адәм һәқиқий мөмүн болалмайду" (имам Бухарий ривайити). Йәнә бир һәдистә: "Кимки Аллаһқа вә ахирәт күнигә иман кәлтүридекән, хошнисини һөрмәтлисун!" дәп көрсәткән (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

Хошнидарчилиқниң һәқлири

Хошнилар билән чиқишип өтүш, һәр учрашқанда иллиқ салам бериш, уларниң өйидә той-төкүн, өлүм-житим ишлири болуп қалса, йеқиндин ярдәмлишиш, өйдә уруш-жедәл, вараң-чуруң қилип хошниларниң арамини бузмаслиқ, уларниң арамини бузидиған ишлардин жирақ туруш лазим.

Хошнидарчилиқниң һәқлири төвәндикичә:

Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң капир хошнисииға өтәшкә тегишлик бирла һәққи болуп, у болсиму, хошнидарчилиқ һәққи. Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң мусулман хошнисиға өтәшкә тегишлик икки һәққи болуп: униң бири, хошнидарчилиқ һәққи; йәнә бири, мусулманлиқ һәққидур. Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң мусулман, уруқ-туққан хошнисииға өтәшкә тегишлик үч һәққи болуп: уларниң бири, хошнидарлиқ һәққи; иккинчиси, мусулманлиқ һәққи;

үчинчиси, уруқ-туққанлиқ һәққидур. Мусулман кишиниң үстидә, өзиниң мусулман, уруқ-туққан, йеқин (йәни өйи униң өйигә әң йеқин болған) хошнисииға өтәшкә тегишлик төрт һәққи болуп: уларниң бири, мусулманлиқ һәққи; иккинчиси, туққанлиқ һәққи; үчинчиси, хошнидарчилиқ һәққи; төртинчиси йеқин хошнилиқ һәққидур; йеқин хошна жирақ туққинидин, әлвәттә, әвзәлдур.

Дәрһал ярдимиңизгә үлгүридиған, башқиларғиму яхши тәрипиңизни қилип беридиған вә сизни ялғуз қоймайдиған киши, әлвәттә, сизниң йеқин хошниңиздур. Шуңа, хошнидарлиқниң сиртида, йеқин хошна болғанлиғиниң һәққи алаһидә айрим бир һәқ болуп бәкитилгән. Әждатлиримизму "Жирақтики туққиниңдин йеқиндики хошнаң яхши" дәп бекар ейтмиған.

Қол астидикиләргә яхши муамилә қилиш

Аилә әзалириниң қол астидикилиригә силиқ, юмшақ муамилә қилиши, зулум вә чоңчилиқ қилмаслиғи, уларниң һал-әһваллиридин яхши хәвәр тепип туруши тәләп қилиниду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: "Қол астиңларда болғанлар силәрниң диний қериндишиңлардур. Аллаһ тәала уларни силәрниң қол астиңларда хизмәткар қилди; силәр немә йесәңлар уларғиму шуниңдин йегүзүңлар, немә кийсәңлар уларғиму шундақ кийгүзүңлар, уларни күчи йәтмәйдиған ишларға зорлимаңлар" (Әбу Давут ривайити).

Кишиләрниң өйлиригә кириштики әдәп-қаидиләр

Кишиләрниң өйлиригә кириштә ишикни қеқип, рухсәт сорап кириш вә үч қетимдин артуқ ишикни чәкмәслик исламий вә миллий әнъәнидур.

Бир қетим ишикни чекиштә чиқмиса, үч қетим чекиш керәк. Чүнки, биринчи қетимлиқ чекиштә аңлимай қалған болса, иккинчи қетимлиқ чекиштә аңлайду, ишикни ечишни

халиған киши үчинчи қетимлиқ чекиштә ачиду; үчинчи қетимлиқ чекиштиму ачмиса, өй егиси өйидә йоқ яки ечишни халимиған болуши еһтимал. Шуңа үч қетим чекиштә ишикни ачмиса қайтип кетиш лазим.

Аллаһ тәала «Қуръан кәрим»дә: “Әй, иман ейтқанлар! Башқиларниң өйлиригә (киришкә) иҗазәт соримиғичә вә өй егисигә салам бәрмигичә кирмәңлар. Бу силәр үчүн толиму яхшидур; вәз-нәсиһәт елишиңлар үчүн (бу тәвсийә қилинди)” («Нур» сүриси, 27-айәт).

Аилә олтурақлашқан районниң қаидә-йосунлири

Бенаниң вә қораниң тазилиғиға, муһитниң саплиғиға көңүл бөлүш, аилидики су, ток, газ қатарлиқларниң бехәтәрлигигә диққәт қилиш, әхләт вә әски-түски нәрсиләрни көргәнлә йәргә ташлимай, әхләт сандуғиға ташлаш, ишик алдиға әхләт топлимаслиқ, хошниларни беарам қилмаслиқ лазим.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Пакизлиқ иманниң йеримидур” дәп көрсәткән (имам Әһмәд ривайити). Ислам дини мусулманларни пакизлиққа буйруп, уларға тазилиқни, пакизлиқни пәриз қилған вә көплигән ибадәтләр үчүн пакизлиқни шәрт қилған; ислам дининиң тазилиққа вә пакизлиққа буйрушида, инсанниң тән сақлиғиға вә роһиға интайин пайдилиқ болған нурғунлиған алий мәхсәтләр ғайә қилинған.

Лифтқа чиқишниң қаидиси

Қораниң лифти болсун яки магазинларниң вә идарә-җәмийәтләрниң лифти болсун, чиқиш-чүшүштә әдәплик болуш тәләп қилиниду; лифтқа чиққанда башқиларға, бо-лупму чоңларға йол берип, “Қени мәрһәмәт, авал сиз чиқиң” дегәндәк йосунлуқ сөзләрни қилиш, лифттин чүшкәндиму шундақ қилиш лазим (Ярмуһәммәт Таһирниң “Қаидә-йосун-лиримиз” намлиқ әсәри, 264-бәт).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Кичикләрни айимиған вә чоңларни һөрмәтлимигәнләр биздин әмәс” дәп көрсәткән (Әбу Давут ривайити). Чоңларни һөрмәтләш бизниң диний вә миллий әхлақимиздур, бу түрдики әдәп-қаидиләр һәрбир мусулманниң гөзәл бирлиги вә өзи мәнсүп болған динниң әвзәл бирлигини көрситиду. Һазирқи заманда динимизниң әвзәл бирлиги әмәлийитимиз билән намайән қилишқа бәкирәк муһтаҗмиз.

Мәктәп вә иш орнидики әдәп-қаидиләр

Савақдашларға, хизмәтдашларға вә учришидиған һәрбир кишигә әдәплик, сәмимий вә мулайим болушимиз, устаз-ларға, яшанғанларға һөрмәт қилишимиз тәләп қилиниду.

Әтигәндә өйдин чиқип, хошаллиқ билән қайтиш оңай әмәс. Чүнки, биз мәктәптә, иш орнимизда, йолда түрлүк көңүлсизликләргә учрап туримиз, мундақ вақитта биз пәқәт гөзәл әхлақимиз вә биз бағланған қаидә-йосунларниң қорғини ичидә һәрикәт қилиш арқилиқла өзимизни вә башқиларни зиян-зәхмәттин сақлап қалалаймиз.

Қатнаш васитилириға олтуруш қаидиси

Автобусқа чиққанда болсун, метроға чиққанда болсун, поездға чиққанда болсун, аэропланға чиққанда болсун, но-витимиз билән чиқиш, алдирап кәтмәслик, чоңларға, аяллар-ға вә кичикләргә йол бериш, қолида еғир нәрсилири бар киши-ләргә ярдәмлишиш тәләп қилиниду. Аммивий қатнаш васитилириға чиқиш, олтуруш вә чүшүш һәрбир инсанниң пәзилитини, әдәп-әхлақтин болған несивисини синайдиған сәһнидур .

Автомобильларда жүрүш әхлақи

Қатнаш қаидисигә риайә қилиш, төвән сүръәтлик йолларда, мәһәллиләрдә тез сүръәттә маңмаслиқ,

автомобиль һайда-ветип телефонда сөзләшмәслик, яндикиләр билән өзини унтуп параңлашмаслиқ, автомобильни қалаймиқан жайға, башқа автомобильлар өтидиған йолларға тохтатмаслиқ вә автомобиль һайдашниң зоқ вә әдәп екәнлигини унтумаслиқ лазим.

Заманимиздики қатнаш қураллири Аллаһ тәала әта қилған катта немәттур. Аллаһ тәала бу һәқтә мундақ дегән: “Аллаһ атни, хечирни вә ешәкни минишиңлар үчүн вә зенәт үчүн яратти, у йәнә силәр билмәйдиған нәрсиләрниму яритиду” («Нәһл» сүриси, 8-айәт).

Мечитлардики әдәп-қаидиләр

Мечитлар Аллаһ тәаланиң өйлири болуп, у жайларға чирайлиқ кийинип бериш, кириштин бурун аяқларни селип рәтлик тизип қоюп, салмақ қәдәм билән кириш, жамаәт болсун яки болмисун салам бериш вә олтармастин икки рәкәт «тәһиййәтул мечит» намизини оқуш яхши әмәлгә ятиду.

Мечитлар мусулманларниң ибадәт қилиш орни, тәлим-тәрбиийә мәркизи. Шуңа, мечитларға таһарәтсиз кирилмәйду; мечитқа киргәндә, намаз башланғичилик қиб-лигә қарап олтуруп, Аллаһ тәаланиң зикри билән мәшғул болуш, һәрқандақ чоң-кичик гуналар үчүн товини йеңилаш керәк.

Аллаһ тәала: “Әй, адәм балилири! Һәр намаз вақтида чирайлиқ кийимиңларни кийиңлар” дәп көрсәткән («Әърaф» сүриси, 31-айәт).

Риайә қилиш зөрүр болған әдәп-қаидиләр
Саламлишиш

Учрашқанда бир-биригә салам бериш исламий гөзәл әхлақ вә миллий әнъәнидур; бир мусулманға салам бериш исламий қериндашлиқниң мәҗбурийәтлиридин биридур. Саламлишиш кишиләр оттурисидики меһир-муһәббәтни вә достлуқни күчәйтиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: “Бир мусулманниң йәнә бир мусулманға өтәшкә тегишлик һәқлири алтә болуп, улар: учрашқанда салам бериш; чақирса, бериш; нәсиһәт сориса, нәсиһәт қилиш; чүшкүрсә, “әлһәмду лилләһ” дейиш; кесәл болуп қалса, йоқлаш; өлүп кәтсә, намизиға бериш” (имам Муслим ривайити).

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дегән: “Силәр мөмүн болмиғичә җәннәткә кирәлмәйсиләр, бир-бириңларни сөймигичә мөмүн болалмайсиләр, силәргә бир-бириңларни сөйидиған ишни көрситип берәйму? Ундақта, араңларда саламлишишни умумлаштуруңлар” (имам Тирмизи ривайити). Саламлишиш пүтүн инсанийәтниң нәзәридә әң есил әнъәнә санилидиған, һечқандақ чиқим тәләп қилмайдиған, өзи асан, пайдиси интайин мол бир иштур.

Уйғурларда саламлишишниң өзгичилиги

Биз уйғурларда саламлишиш бәзидә қол елишип, бәзидә қучақлишип көрүшүш йоли билән болиду; дайим көрүшүп туридиғанлар арисида қол елишип көрүшүш қисқартилиду, қучақлишиш техиму қисқартилиду. Бәзиләр бир тәрәптин саламлишип, бир тәрәптин оң қолини көкрәккә қойиду, бу саламниң чин жүрәктин чиққанлиғини, чин дилидин аманлиқ тилигәнлигини ипадиләйду. Бәзиләр оң қолини берип көрүшүп, сол қолини қарши тәрәпниң оң билигигә қойиду, бу бәдәнниң бир пүтүн бирлиги вә саламлашқучиларниң худди бир аилә кишилиригә охшаш йеқин екәнлигини ипадилийду.

Саламлишишниң қаидиси

Саламни қайтурмаслиқ диний вә миллий қаидә-йосунға хилаплиқ қилғанлиқтур.

Аллаһ тәала “Қуръан кәрим”дә мундақ дегән: “Силәргә бирси салам бәрсә, униңға техиму яхши салам билән жавап бериңлар яки униң салимини әйнән қайтуруңлар...” («Ниса» сүриси, 86-айәтниң бир қисми). Айәттики, техиму яхши салам билән жавап бериш **“Әссаламу әләйкум”** йәни **(Аллаһниң аманлиғи силәргә болсун)”** дәп салам бәргән кишигә: **“Вәәләйкум әссалам вәрәһмәтуллаһи вә бәрәкәтуһу”** йәни **(Аллаһниң аманлиғи, рәһмити вә бәрикити силәргә болсун)** дәп жавап қайтуруш, саламни әйнән қайтуруш дегәнлик: **“Вә әләйкум әссалам”** йәни **(силәргиму Аллаһниң аманлиғи болсун)** дәп жавап қайтурушьтур. Салам бәргүчи гәрчә ялғуз бирла киши болсиму, униң салимини қайту-рушта **“әләйкум”** йәни (силәргә...) дәп қайтурулиду. Чүнки қарши тәрәп “көпчилик”ниң вәкили дәп қарилиду. Буниңда мусулманлар оттурисидики баравәрлик вә бирлик әкс әт-түрүлгән.

Салам бериш тәртиви

Салам берищтә кичикләр чоңларға, өтүп кетиватқанлар олтарғанларға, аз кишиләр көп кишиләргә вә қатнаш үстидикиләр пиядикиләргә салам бериду. Шундақла әрләр аялларға, меһман саһибханға салам бериду.

Ижтимаий таратқулардики қаидә-йосунлар

Дунияда һәрқандақ бирнәрсиниң өзигә хас қаидә-йосуни болғандәк, ижтимаий таратқуниңму қаидә-йосунлири бар. Торни (интернетни) жайида вә тоғра ишлитиш, намазни, дәрисни вә күндилик ишларни кечиктүрүп қоймаслиқ, тор-ни яхши ишларға ишлитип, яман ишларға ишләтмәслик ижтимаий таратқулардики қаидә-йосунлардин санилиду.

Тор әхлақи

Тор Аллаһ тәала əта қилған катта немәтләрниң бири болуп, уни тоғра ишлитиш тәләп қилиниду. Ижтимаий таратқуларда динимизға, әхлақимизға вә миллий мәнпәәтимизгә пайдилиқ язмиларни вә синларни тарқитиш, қоллап “жүрәк” **бериш, ялған, учурларни, ғевәт-хусумәтләрни вә питнә-пасатларни тарқатмаслиқ, тор арқилиқ башқиларға зәрбә бәрмәслик, яман гәп-сөзләрни қилмаслиқ һәрбир мусулманниң тор әхлақидур.**

Қурамиға йәтмигән балиларниң тордики өзигә мунасип болмиған нәрсиләрни көрүп, мәнивий җәһәттин зәһәрлинип келишиниң алдини елиш вә уларни тордики сахта оюнларниң дамиға (алдам халтиға) чүшүп кетиштин қоғдаш лазим.

Қол телефон ишлитишкә чәк қоюш

Җайнамазға барғанда, китап оқуғанда, үгиниш қилғанда, тамақ үстилигә олтарғанда, ухлайдиған вақитта қол теле-фонни өзимиздин жирақ қилиш, әтигәндә орнимиздин турупла телефонға қаримаслиқ, һәтта униңдин жирақлишиш мәшиғини елип бериш наһайити муһимдур.

Телефондин жирақлишиш мәшиғи

20 яки 21 күн бойичә, һәр күни 24 саат телефондин тамамән жирақлишиш тәҗрибисини елип беришқа киришиш дегәнлик, бу сизниң ирадиңизниң қанчилик күчләнгәнлигини вә униңдин жирақ турушта қанчилик ғәлибә қилғанлиғиңизни синаш үчүндур. Бу мәшиқтин мәхсәт талантниң өзини испатлишиға йол қоюш вә тәбиий һаятқа қайтиштур. Сизниң күнлүк 24 саатиңиз күндилик ибадәтлириңизни орунлаш, тирикчилик қилиш яки оқуш, арам елиш, таамлиниш, китап яки гезит оқуш, тән сақлиғини сақлаш үчүн меңиш, чениқиш, һәрикәт қилиш үчүн берилгән вақиттур. Йәнә буниңдин башқа сиз қилишқа тегишлик

нурғун ишлар бар. Әгәр сиз шу ишларни қилалисиңиз телефонға қарап олтуруп вақитни зайә қилғандин миң мәртивә əвзəл иш қилған болисиз. Чүнки, сиз ижтимаий таратқулар билән яки пәрвасиз һалда телефонға қарап олтуруш билән зайә қилинған вақит пайдилиқ бирәр нәрсини үгинивелишқа, яки бирәр йеңиликни байқашқа йетидиған вақиттур. Һечболмиғанда, телефонға исрап қилған әшу вақитта узун мусапигә маңғили, бирәр достин яки туққандин һал сориғили, өзимиз яқтуридиған китапни оқуп мәнпәәт алғили, бирәр группиға қатнишип яхши паалийәт елип барғили, достлар яки аилә әзалири билән көңүллүк вақит өткүзгили болиду. Бу ишларниң һәммиси тән саламәтлигимиз үчүн пайдилиқ, өзимизгә вә башқиларға мәнпәәтлик ишлар болуп, бизни һәммидин бәк бәхитлик қилишқа, тенимизни сақ, роһимизни сағлам тутушимизға йетәрликтур.

Телефон алақисидики қаидә-йосунлар

Телефон бериш вә телефон қобул қилишта “әссаламу әләйкум” дегән салам билән гәп башлаш, телефон бәргүчи қарши тәрәп билән саламлишип болғандин кейин, авал өзиниң ким екәнлиги вә исмини мәлум қилип болуп, андин мәхсәтни ейтиш, телефонда вақирап гәп қилмай, силиқ вә әдәплик сөзләш тәрбийә көргән кишиләрниң хислитидур.

Мечитқа киргәндә, жиғин залида, кесәлханиларда вә меһманға барғанда телефонниң авазини өчүрүп қоюш, тамақ йәйдиған чағда телефонни тамақ үстилидин жирақ қилиш телефон алақисидики әдәп-қаидиләрниң җүмлисидиндур.

Кесәлләрни йоқлаштики әдәп-қаидиләр

Кесәлләрни йоқлаш кишилик мунасивәтни қоюқлаш-турушқа, инақлиқни илгири сүрүшкә вә өз

ара дostлуқни күчәйтишкә түрткә болидиған вә Аллаһ тәалани рази қилидиған соваплиқ әмәлдур.

Кесәлләрни йоқлашниң пәзилити ач қалғанларға тамақ бериш, житимларниң башлирини силаштәк соваплиқ вә яхши иштур. Чүнки, пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Ач қалғанларға тамақ бериңлар, кесәлләрни йоқлаңлар, әсирләрни қутқузуңлар” дегән (имам Бухарий ривайити).

Инсан һәрхил кесәлликләргә дучар болуп туриду; бәзи кесәлләр азғина сәвәпләрни қилиш билән шипасини тапиду, бәзи кесәлләр у йәр, бу йәрләргә елип берип көп миқдарда ихтисат сәрип қилип давалитиш биләнму шипа тапалмай бу аләмдин айрилиду. Шуңа инсан кесәлләрни йоқлап барғанда, у кесәл болған кишиниң наһайити ажиз һалитини өзиниң сақ-саламәт һалитигә селиштуруш арқилиқ тән-сақлиқниң, һәқиқәтән, чоң немәт екәнлигини тонуп, униң қәдригә йетип, тени сақ вақтида хәлқигә вә вәтинигә пайдилиқ болған яхши ишларни көпирәк қиливелишқа алдириши лазим.

Кесәлләрни йоқлашқа соға елип беришни шәрт қиливелиш яки кесәл болғучи адәм бирнәрсә алмай кәлгән адәмдин рәнжип келиши яхши иш әмәс. Чүнки, әқиллиқ адәм кериндиши билән очуқ чирай учрашқанниң өзини катта немәт дәп билиду.

Кесәл йоқлашта сақлинишқа тегишлик ишлар

Кесәлни йоқлап барғанда униң йенида узун олтуруштин, тола гәп қилип кесәлни безар қилиштин һәзәр әйләш (сақ-линиш) вә униң көңли тәсәлли тапидиған яхши сөзләрни қилиш лазим.

Кесәлләрни йоқлап киргән адәм кесәл кишиниң қандақ кесәлгә гириптар болғанлиғини сorimaслиғи лазим. Чүнки мундақ қилиш кесәл кишиниң роһини техиму чүшүрүшкә сәвәп болидиғанлиғи мәлум. Бәзи кишиләр наданлиқтин кесәл болғучиниң қандақ кесәлгә гириптар болуп қалғанлиғини сорайду. Кесәл болғучи кесилини ейтип бәрсә, улар:

"Палани адәм мошундақ кесәл билән узун йетип келип, ахири сақиялмай өлүп кәткән" дегәндәк азаплиқ сөзләрни кесәлниң үзигә селип, униңға роһий азап болидиған ишларға сәвәп болиду. Шундақла, кесәл адәмниң йенида мусибәтлик хәвәрләрни вә ечинишлиқ пажиәләрниң хәвәрлирини ейтмаслиқ лазим. Чүнки мундақ қилиш кесәл кишиниң көңлини азаплайду.

Мусулман әмәс кесәлләрниму йоқлаш соваплиқтур

Мусулман әмәс урук-туққан, холум-хошна, хизмәтдаш вә яр-бурадәрләрдин кесәл болуп йетип қалғанларни башқа динда дәп ташливәтмәй йоқлаш яхши әмәлгә кириду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кесәл болуп қалған йәһудий балини йоқлап барғанлиғи ривайәт қилиниду. Кесәл болуп йетип қалған хошнини гәрчә у башқа динда болсиму йоқлаш зөрүрдур. Чүнки бу мусулманниң үстидики хошнидарлиқ һәққидин санилиду.

Сорун вә сорундашлиқниң әдәп-қаидилири

Сорунға һөрмәт

Сорунға кәлгән кишиләр өз арисидики билими жуқури вә йеши чоң кишиләрни авал сорунға тәклип қилип, андин шу бойичә кириш исламий әхлақ вә миллий әнъәнидур.

Инсанлар һаятла болидекән, өз ара бир-бири билән учришип турушқа һәм топлишип яшашқа муһтаж дейилгән. "Қуръан кәрим" бизгә сорун вә сорундашлиқниң әдәп-қаидилирини үгитип мундақ дегән: "Әй, иман ейтқанлар! Әгәр сорунларда силәргә: «Орун чиқирип бериңлар» дейилсә, силәр дәрһал орун чиқирип бериңлар, Аллаһ силәргиму кәң орун бериду. Әгәр силәргә: «Орнуңлардин туруп бериңлар» дейилсә, орнуңлардин туруп бериңлар." («Мужадәлә» сүриси, 11-айәтниң бир қисми).

Сорунда жай талашмаслиқ

Сорунға кечикип кәлгән адәм ким болушидин қәтъийнәзәр сорундашларни қозғап қоймаслиқ үчүн, қәйәрдә орун тепил-са, шу йәрдә олтуруши лазим. Мәйли сорунға кәлгән болсун, мәйли мечитқа кәлгән болсун, кишиләрниң мүрилиридин атлап өтүш тоғра әмәс.

Шундақла сорунға кәлгән адәм сорундашларни қистап олтурмаслиғи вә кәң-кәңри олтуруп бир-биригә раһәт беғишлиши лазим. Амма сорунға бурун келип олтарған адәм бирәр өзрә сәвәви билән яки һажитини ада қилиш үчүн сорундин чиқип кәткән болса, қайтип киргәндин кейин өз орниға берип олтурушқа һоқуқлуқтур. Бир һәдистә: “Қачанки, бириңлар орнидин туруп кетип, андин йәнә орниға қайтип кәлсә, у шу орнида олтурушқа һәқлиқтур” дәп кәлгән (Имам Муслим ривайити).

Чақирилмиған сорунға бармаслиқ

Чақирилмиған сорунға бармаслиқ; чақирилған адәмгә башқа бир адәм әгишип билләә бармақчи болғанда, уни сорунға башлап бериш яки бармаслиқ тоғрисида саһиб-ханниң рухситини елиш лазим.

Чүнки чақирилмиған меһман рухсәтсиз сорунға киргәндә, саһибхан яки шу киши үчүн қолайсизлиқ туғулиши яки сорунниң кәйпини бузидиған әһваллар йүз берип қелиши еһтимал. Шуңа чақирилмиған адәм мутләқ саһибханниң рухситини алмастин сорунға кирмәслиги керәк. Бу һәр икки тәрәп үчүн яхши иш. Әждатлиримиз “Чақирған йәрдин қалмаң, чақирмиған йәргә бармаң” дегән һекмәтни қалдурған.

Сорунниң әдәплири

Үч адәм бар йәрдә иккисиниң айрим пичирлишиши яки үчинчи киши билмәйдиған тилда сөзлишиши тоғра әмәс; әхлақлиқ кишиләр мундақ қилмайду.

Шундақла сорунда олтарған адәм башқиларниң ғевитини қилмаслиғи, ғевәт қилғанларға нәсиһәт қилиши лазим; сорундин туруп кәтмәкчи болған адәмниң сорундашларға **“әссаламу әләйкум”** дәп уларға саламәтчилик тиләп қайтиши муһим әдәп-әхлақлардин санилиду. Сорундин чиққан меһманни саһибханниң ишик алдиғичә билләчиқип узитип қоюши айрим бир әхлақий қаидидур.

Дәстихандики әдәп-қаидиләр

Дәстиханда чоңлардин бурун мәзәгә (дәстихан үстигә қоюлған йемәк-ичмәкликләр) қол узатмаслиқ, йейиштин бурун “бисмилләһ” дейиш, оң қол билән алди тәрәптин башлап йейиш пәйғәмбиримиз үгәткән әдәп-әхлақтур.

Әдәп-әхлақ инсан балиси зенәтлинидиған әң есил кийим болуп, у инсанниң олтуруш-қопуш, йейиш-ичиш, гәп-сөз қатарлиқ пүтүн иш-һәрикәтлиридә тәләп қилиниду. Динимиз инсанниң күндилик турмушида кам болса болмайдиған йейиш вә ичишигә мунасивәтлик қаидә-йосунларни үгәткән. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң саһабилиридин Өмәр ибни Әбу Сәләмә рәзийәллаһу әнһу мундақ дәйду: “Мән кичик бала едим, дәстиханда олтарсам қолум тавақниң һәммә тәрәплиридә чепип жүрәтти. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам билән бир дәстиханда олтуруп қалдим, у маңа «Әй, бала! Тамақ йейиштин бурун “бисмилләһ” дегин, андин оң қолуң билән алди тәрипиңдин башлап йегин» дәп нәсиһәт қилған еди. Шуниңдин башлап мениң тамақ йейишим һемишәм шундақ болуп кәлди” (имам Бухарий вә Муслим ривайити). Бу һәдис дәстихандики әдәп-қаидиләр үчүн бирдинбир дәстүрдур.

Аилә һаятидики бир жүрүш қаидә-йосунлар

Ислам дини жәмийәтниң һул теми болған аилигә зор әһмийәт бәргән; аилә һаятиға мунасивәтлик қаидә-йосунларниң бәзиси төвәндикичә:

1. Өйиңизгә киргәндә вә чиққанда, ишикни қолиңиз билән силиқ йепиң, һәргиз уни қаттиқ япмаң яки уни өзлигидин қаттиқ йепилишиға қоюп бәрмәң. Чүнки мундақ қилиш сиз мәнсүп болған ислам дининиң әхлақиға уйғун кәлмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: "Юмшақлиқ қайси нәрсигә кирсә, уни чирайлиқлаштуриду, у қайси нәрсидин жулуп елинса, шу нәрсини сәтләштүрүветиду" дәп көрсәткән (имам Муслим ривайити).

2. Өйиңизгә киргәндә яки чиққанда, өйдикиләргә – мәйли улар чоң яки кичик болсун, мәйли әр яки аял болсун – салам беришни унтумаң. Мусулманниң салими **"әссаламу әләйкум"**дин ибарәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулманларға исламий салам беришни үгәткән. У хизмәтчиси Әнәс рәзийәллаһу әнһуға тәлим берип: "Әй, оғлум! Өйүңгә киргиниңдә, өйдикиләргә салам бәргин; мундақ қилиш сән вә өйүңдикилириң үчүн бәрикәтлик иштур" дәп көрсәткән (Тирмизи ривайити).

3. Өйиңизгә киргиниңиздә, өй ичидикиләрни чөчүтивәтмәслик үчүн аяқ тивишиңиз билән яки гелиңизни қириш билән уларға сизниң киргиниңизни билдүрүп кириң. Жабир рәзийәллаһу әнһудин ривайәт қилинидуки: "Пәйғәмбәр әләйһиссалам бизни кечидә өйимизниң ишигини қаттиқ қеқиштин вә әһлимизгә (өйимизгә) туюқсиз кириштин тосиған" (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

4. Өйиңиздикиләрдин бирәрси өзиниң һоҗрисида бар вақитта униң йениға кирмәкчи болсиңиз ишикни чекип, рухсәт сорап кириң, һәргиз үссүп кирмәң. Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин: "Анамниң йениға кириш үчүнму рухсәт сорамдимән?" - дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: "Һә-ә, әлвәттә, рухсәт сорайсән" дәп җавап бәргән. У адәм: "Әй, Аллаһниң пәйғәмбири! Мән анам билән бир өйдә туруватимәнғу" дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам: "Шундақ болсаңму рухсәт сорушуң керәк" дәйду. Бу адәм йәнә: "Әй, Аллаһниң пәйғәмбири! Мән һемишәм анам билән биллиғу"

дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: “Анаңни ялиңач һалитидә көрүп келишни яктурамсән?!” – дәйду. У адәм: “Як” дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам униңға: “Ундакта, анаңниң һожрисиға кириш үчүн һәр вақит рухсәт сориғин” дәйду (имам Малик ривайити).

5. Бирсиниң ишигини қаққиниңизда, сиртта ишикни қеқиватқан бириниң барлиғини билдүргичилик дәрижидә юмшақ вә силиқ қеқиң. Һәргиз ишикни қаттиқ қеқип, өй егисини чөчүтиветидиған қопалліқни қилмаң. Бир күни бир аял имам Әһмәд ибни Һәнбәлниң ишигини қаттиқ қеқип, әдәпсизлик қилғанда, имам Әһмәд униңға: “Бу сақчиларниң ишик қеқиши болди” дегән екән. Саһабилар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишигини наһайити юмшақлиқ билән тирнақлирини ишлитип қақатти.

Бирсиниң ишигини қаққанда, һәрбир қеқиш арилиғида, өй егисигә намазда болса, униңдин бекар болғичилик; таам үстидә болса, ағзидики лоқмисини алдиримастин жутувалғучилик пурсәт бериш керәк. Ишикни қеқиш үч қетимдин артуқ болмайду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Рухсәт сораш үч қетим болиду. Үчинчи қетимдиму ишик ечилмиса қайтип кетиш керәк” дәп көрсәткән (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

6. Бирсиниң ишигини қаққанда, ишикниң удулида турувалмастин, ишикниң ян тәрипидә туруш гөзәл әхлақтин санилиду. “Пәйғәмбәр әләйһиссалам бирсиниң ишигиниң алдиға кәлгинидә, ишикниң оң яки сол тәрипидә туратти, ишиккә үзини қилип турматти” (Әбу Давут ривайити). Ишиктин киргәндә, авал өй егисигә салам бериш, ишиктин киргичә аяқларни қеқип, сүртүп, тазилап кириш, өйниң ичи паяндаз-гиләм селинған болса униңға аяқни селип кириш лазим.

7. Бирсиниң ишигини қаққанда, өй егисиниң “ким?” дегән соалиға, “мән” дәп жавап бәрмәстин, бәлки өзиниң исмини ениқ ейтиш лазим. Жабир рәзийәллаһу әнһудин ривайәт

қилинидуки: “Мән бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишигини қаққинимда, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң : “Ким?” - дәп сориған соалиға “Мән” дәп җавап беривидим, пәйғәмбәр әләйһиссалам буни яқтурмиған қияпәттә: “Мән, мән?!” - дәп ишикни ачти” (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

8. Бирсини алдин хәвәр бәрмәстин зиярәт қилғиниңизда, қайсибир өзриси сәвәплик сизни қобул қилалмайдиғанлиғини ейтип сиздин өзүр сориса, өзрисини қобул қилишиңиз вә униңдин рәнжип қалмастин қайтип кетишиңиз лазим. Әгәр зиярәтиңизни қобул қилғинида, алдин хәвәр қилалмиғанлиғиңиз үчүн униңдин өзрә соришиңиз лазим. Аллаһ тәала “Қуръан кәрим”дә: “...Әгәр силәргә қайтиңлар дейилсә, қайтип кетиңлар, бу силәр үчүн әң яхшидур...” дәйду («Нур» сүриси, 28-айәтниң бир қисми).

9. Бирси сизни өйигә башлиғанда, өйниң һәр тәрипигә синчилап бақиштин, өйдикиләргә тикилип қараштин, шундақла өйгә тәклип қилиштин бурун өй ичигә қараштин һәзәр қилиң. Мундақ қилиш ислам әхлақиға уйғун кәлмәйдиған әйип иштур. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссалам өйидә чечини тараватқатти, бир адәмниң униңға сирттин қараватқанлиғини көрүп қелип, у адәмгә: “Сениң мундақ қараватқанлиғиңни билгән болсам, икки көзүңни ойиветкән болаттим, өйгә киришкә рухсәт сораштин мәхсәт пәқәт өй әһлини тәйярлиқсиз һалитидә көрүп қалмаслиқ үчүндур” дегән (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

10. Бирсини зиярәт қилғиниңизда, өйгә силиқ кириң, аяқлириңизни селип, мәхсус җайда рәтлик қоюң, аяқларни селиш вә кийиш тәртиплиригә әһмийәт бериң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Силәр аяқлириңларни киймәкчи болғиниңларда ишни оң тәрәптин башлаңлар, аяқларни селишта ишни авал сол тәрәптин башлаңлар” дәп көрсәткән (Муслим ривайити).

11. Саһибхан билән олтуридиған орниңиз тоғрисида тартишмаң, саһибхан қәйәргә тәклип қилса, шу йәрдә олтуруң, көп

тәкәллүп қилмаң. “Меһман қойдин жугач” дегән сөз бар. Бәлки саһибханниң уни олтурушқа тәклип қилған жай сиз вә саһибхан үчүн әң яхши вә мунасип жай болуши мүмкин. Саһибханниң өйидә туруватқиниңизда, худди тәкшүрүшкә кәлгән кишидәк өй ичигә синчилап қарап жүрмәң, йепиқ нәрсини ачмаң, сизни башлимиған һожрилириға кирмәң.

12. Бирсини зиярәт қилиш үчүн мунасип күн вә мунасип вақитни таллаш керәк; зиярәт қилғанда, бәк узун олтуруп саһибханни зериктүридиған ишни қилмаң. Бирсини тамақ вақтида, ухлайдиған вақтида вә дәм алидиған саатида зиярәт қилиштин сақлиниң.

13. Қандақла бир жайға киргиниңиздә олтарған вә тамақ үстилидә олтарғанларниң һәммисигә салам қилип кириң; қол елишип көрүшмәкчи болғиниңизда, ишни сорунниң чоңидин башлаң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мавзуда: “Авал чоңдин башлаңлар” дәп көрсәткән (имам Муслим ривайити). Тамақ йәватқанлар билән қол елишип көрүшмәң.

14. Бирәр сорунға кәлгиниңиздә икки кишиниң оттурисиға кирип олтурувалмаң, бәлки уларниң оң яки сол тәрипидин орун елиң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Икки адәмниң оттурисида олтурувалмаңлар” дәп көрсәткән (Әбу Давут ривайити).

15. Үч киши бир йәрдә олтуруватқан болсаңлар, уларниң бирини қайрип қоюп, йәнә бири билән пичирлашмаң. Бу әдәпсизликтур; пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Үч киши бар йәр-дә, иккиси бир-бири билән пичирлашмисун” дәп көр-сәткән “Әгәр улар төрт киши болсичу?” - дәп соралғинида, “У ва-китта һеч вақиәси йоқ” дәп жавап бәргән (имам Малик вә Әбу Давут ривайити). Бу йәрдики мәнъий кишиләрниң көңлини рәнжитмәслик үчүндур. Чүнки икки кишиниң үчинчи кишини қаритип қоюп пичирлишиши үчинчи кишиниң көңлини беарам қилмай қалмайду.

16. Бир йәргә кириш яки чиқишта яшта яки илимдә чоңларға йол бериң. Әгәр қайсисиниң чоң екәнлигини билəлмисиңиз,

оң тәрәптикиләргә йол қоюң. Бирнәрсә тәғдим қилиштиму авал чоңларға бериң. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң: “Чоңниң һәққини бәргин” дегән сөзи бу мәнани билдүриду (имам Бухарий вә Муслим ривайити).

17. Ата-аниңизниң алдида һемишәм әдәплик болуң. Чүнки улар әң әдәплик вә әң яхши, силиқ муамилигә һәқлиқтур. Бир адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламдин “Яхшилиқ қилишим үчүн әң һәқлиқ кишим ким?” - дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам униң һәр қетимлиқ соалиға “Анаң” дәп жавап берип, төртинчи қетимида: “Атаң” дәп жавап бәргән (имам Бухарий вә Муслим ривайити). Йол жүргәндә һәргиз уларниң алдида маңмаң, таамға улардин бурун қол узатмаң, улар олтуруштин авал сиз олтармаң, улар сөзләштин авал сиз сөз қилмаң.

18. Мечитқа яки қандақла бир сорунға барғанда яки бирәр меһманни күтүвелишқа чиққанда, чирайлиқ кийинип, чач-сақилиңизни тарап, хушпурақлиқ әтирләрни чечип чиқиң; йеқимсиз һидиңиз билән башқиларни беарам қилиштин сақлиниң. Пәйғәмбәр әләйһиссалам “Силәр башқиларниң алдиға чиқмақчи болғиниңларда, өзәңларни түзәп чиқиңлар. Чүнки Аллаһ гөзәлдур, у гөзәлликни яқтуриду” дегән (имам Муслим ривайити).

19. Сиз бирсиниң өйигә меһман болуп барғиниңизда, униң шараитиға риайә қилишни билиң, униң вақтини исрап қилмаң, униңға еғирлиқ салмаң, уни асрашни билиң. Атилиримиз: “Өзини сориған шәһәр сорапту” дәйдиған һекмәтләрни қалдурған. Шуниңдәк, сизгә бири меһман болуп кәлгәндә, униң һөрмитини яхши қилиң. Бу йемәк-ичмәктә һәддидин ашуриветип исрап қилиң дегәнлик әмәс, бунинда нормаллиқни сақлаң, амма һөрмәт-икрамда қанчилик ашуралисиңиз шунчилик ашуруп қилиң. Чүнки бу сиздин очуқ көңүл вә тәбәссүмдин башқа һечнәрсә тәләп қилмайдиған иш.

20. Туққанлириңиздин яки достлириңиздин, яки хошнилириңиздин, яки хизмәтдашлириңиздин бирәрси кесәл болуп қалса, уни зиярәт қилған тунжа киши сиз болушқа тиришиң. Билиңки, бу чоң соваплиқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: “Кимки бир кесәлни йоқлайдекән, у Аллаһниң рәһмити ичидә дегәнлиги, у кесәлниң йенида олтарғинида бу рәһмәт уни техиму толуқ қоршайду” дегән (имам Әһмдә, ибин Һиббан ривайити). Кесәл йоқлашта униң әдәп-әхлақлириға риайә қилишниму унутмаң. Кесәлниң йенида узун олтурувалмаң, көп сөзгә салмаң, көңли бузулидиған сөз вә хәвәрләрни униңға ейтмаң. Униңға ейтишқа тегишлик болған шум хәвәрни ейтмақчи болғанда, уни муқәддимисиз һалда, тосаттин ейтмаң.

21. Меһмандарчилиқларда яки қайсибир сорунда йеқинлириңиз билән сөһбәтлишип олтарғиниңизда, авазиңизни оттураһал қилиң; авазиңизни еһтияжға қарап чиқириң, қаттиқ сөзләп башқиларни раһәтсиз қилмаң. “Қуръан кәрим” Лоқман һәкимниң оғлиға қилған вәсийитини баян қилип мундақ дегән: “...Авазиңни жуқури қилмиғин...” («Лоқман» сүриси, 19-айәтниң бир қисми).

22. Кишиләр билән сөһбәтлишкиниңиздә, қарши тәрәпниң көңлини асришиңиз лазим. Бирси сизгә сөзләватқанда, сөзлигүчиниң көзигә қарап жим олтуруп тиңшаң, у яқ бу яққа қараштин вә көзиңизни униң көзидин қачуруштин қаттиқ һәзәр қилиң. Чүнки мундақ қилиш сөзлигүчини беарам қилип қойиду. Лоқман һәким оғлиға: “Оғлум! Сән чирайлиқ сөзләшни үгәнгиниңдәк чирайлиқ аңлашниму үгәнгин” дегән екән. Сөзлигүчигә пүтүн диққитини беғишлаш вә униң көзигә қарап туруп аңлаш чирайлиқ аңлашқа кириду. Һәтта у сиз билидиған бир мәсилини сизгә чүшәндүрмәкчи болғинида, сиз бу мәсилини билидиғанлиғиңизни униңға чандурмастин, сөзигә қулақ селишиңиз лазим; мана бу, ислам әхлақидур. Амма муназирә қилишиш, үгиниш қилиш

униңға охшимайду, униңда бәс-муназирә болиду.
23. Сөһбәтниң әхлақлиридин бири шуки, сөзлигүчиниң сөзлиридин сиз чүшинәлмигән мәсилиләр һәққидә соал қилишни у киши сөзини түгитип болғичә қоюп туруп, униңға сөзини давамлаштуруш пурситини бериң; шуниңдәк, сөһбәттә яки қайси бир сорунда башқилар билән олтарғанда, улардин бири қайсибир мәсилидин соралса, сиз униңға җавап беришкә алдириманң. Әгәр сизниң райиңизни сориса яки соални сиздин сориған болса, бу вақитта җавап бәрсиңиз болиду.

Һәрхил мунасивәтләрдә ейтилидиған сөзләр

Бисмилләһир рәһманир рәһим: қандақла бир ишни башлаш алдида ейтилиду. мәнаси: “Аллаһниң исми билән башлаймән” дегәнлик.

Әссаламу әләйкум: бирәр мусулман билән учрашқанда дейилиду; мәнаси: “Силәргә аманлиқ болсун” дегәнлик.

Вәәләйкум әссалам вәрәһмәтуллаһи вә бәрәкатуһу: салам қилған кишигә ейтилиду; мәнаси: “Силәргиму Аллаһниң аманлиғи, рәһмити вә бәрикити болсун” дегәнлик.

Ма ша Аллаһ: хошаллинарлиқ яки һәйран қаларлиқ бир ишни көргәндә ейтилиду; мәнаси: “Аллаһниң халиғини болиду” дегәнлик.

Ин ша Аллаһ: келәчәктә қилмақчи болған қандақла бир иш үчүн дейилиду; мәнаси: ”Аллаһ халиса....” дегәнлик.

Субһанәллаһ: бир иштин тәәҗҗүп қилғанда ейтилиду; мәнаси: “Аллаһ нуқсандин пактур” дегәнлик.

Әлһәмду лилләһ: Аллаһ тәалаға миннәтдарлиқни билдүрүш үчүн ейтилиду; мәнаси: “Аллаһқа шүкүр” дегәнлик.

Аллаһқа аманәт: бирсини узатқанда ейтилиду; мәнаси: “Аллаһқа тапшурдум” дегәнлик.

Рәхмәт, Аллаһ рази болсун: бирсидин бирәр яхшилиқ көргәндә ейтилиду.

Һәммимиздин Аллаһ рази болсун: алдинқи тиләкни ейткучиға дейилиду.

Җәллә җәлалуһу: Аллаһ тәаланиң нами тилға елинғанда дейилиду; мәнаси: “Аллаһниң шәни улуқдур” дегәнлик.

Сәлләллаһу әләйһи вәсәлләм: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нами тилға елинғанда дейилиду; мәнаси: “Аллаһ тәала у затқа рәһмәт қилсун” дегәнлик.

Аллаһ ятқан йерини җәннәт қилсун! Бирсиниң вапат хәвирини аңлиғанда ейтилиду.

Аллаһ шипалиқ бәрсун! Кесәл йоқлиғанда ейтилиду.

Мубарәк болсун! Бирәр утуқ қазанған яки йеңи кийим

кийгән бири үчун ейтилиду.

Иҗазәт сораш: Кирсәм боламду? Бирсиниң өйигә кирмәкчи болғанда, ишикни силиқ қеқип, өй егисидин иҗазәт сорап кириш.

Кәчүрүң: бирси хаталиқ өткүзуп қойған адәмдин чирайлиқчә әпу сорап ейтилиду.

Һеч вақиәси йоқ: бирси кәчүрүм сориса, тәбәссүм билән чирайлиқчә дейилиду.

Хош, ләббәй: ата-ана яки устаз чақирғанда дейилиду.

Әлһәмду лилләһ: чүшкүргәндә дейилиду.

Йәрһәмукәллаһ: чүшкүрүп, "әлһәмду лилләһ" дегән адәмгә дейилиду; мәнаси: "Аллаһ тәала сизгә рәһмәт қилсун" дегәнлик.

Аллаһ қолиңизға дәрт бәрмисун: тамақ йегәндә, тамақ әткән киши үчүн ейтилиду.

Аллаһ асанлиқ бәрсун: қийинчилиқта қалған бирини көргәндә дейилиду.

Бир жүрүш қаидә-йосунлар

1. Өйгә яки ишханиға яки қандақла адәм бар йәргә киргәндә яки чиққанда, уларға салам бериш.
2. Өйдикиләрдин бирәрси өзиниң һожрисида бар вақитта униң йениға кирмәкчи болғанда, ишикни чекип, ижазәт сорап кириш.
3. Сорунға кәлгәндә икки кишиниң оттурисиға кирип олтурувалмаслиқ, бәлки уларниң оң яки сол тәрипидин орун елиш.
4. Үч киши бир йәрдә олтуруватқанда, уларниң бирини қай-рип қоюп, йәнә бири билән пичирлашмаслиқ.
5. Бир йәргә кириш яки чиқишта яшта яки илимдә чоңларға йол бериш.
6. Йол жүргәндә ата-анининиң алдида маңмаслиқ, тамаққа улардин бурун қол узатмаслиқ.
7. Мечитқа яки қандақла бир сорунға барғанда, яки бирәр меһманни күтивелишқа чиққанда, чирайлиқ кийинип чи-қиш.
8. Мечитқа киргәндә оң пути билән кириш, чиққанда сол пути билән чиқиш.
9. Өйгә киргәндә өйдә киши болсун яки болмисун салам қилип кириш.
10. Тамақ йейишкә башлиғанда вә тамақтин кейин қолини жуюш.
11. Тамақ йегәндә «Бисмилләһир рәһманир рәһим» дәп йейиш.
12. Тамақни оң қоли билән йейиш.
13. Тамақни өзиниң алдидин йейиш, башқиларниң алдидики нәрсигә қол узатмаслиқ.
14. Башқилар билән биллә тамақ йегәндә тойған болсиму, дәстихандин туруп кәтмәслик, башқиларниң йәвилишини күтүш.
15. Ағзида тамақ бар туруп сөзлимәслик.

16. Тамақ йегәндин кейин бу ләззәтлик тамақларни әта қилған Аллаһ тәалаға шүкүр қилип дуа қилиш.
17. Қачисидики тамақни ашуруп қоймаслиқ.
18. Ата-аниға үнлүк аваз билән вақиримаслиқ, уларға һөрмәт билән силиқ муамилә қилиш.
19. Ата-аниға итаәт қилиш, уларниң буйруғиға бой сунуш.
20. Һажәтханиға киргәндә сол пути билән кириш вә иштанни түрүп кириш.
21. Һажәтханини пакиз тазилаветип, андин чиқиш вә оң пути билән чиқиш.
22. Һажәтханидин чиққандин кейин қолни совундап пакиз жуюш.
23. Бирси билән учрашқанда, уни тонусун яки тонимисун униңға салам бериш.
24. Вақитни бекарға өткүзмәслик, бекар қалса пайдилиқ ки-тапларни оқуш.
25. Автобусларда йеши чоңларға, һамилдар яки қучиғида балиси бар аялларға орун бошутуп бериш.
26. Ишини қилалмай қалған бирини көрсә ярдәм қилиш.

Әтигән - ахшамда оқулидиған зикир вә дуалар

«أَعُوذُ بِاللهِ السَّمِيعُ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

Оқулуши:

«Әузу биллаһис сәмиуъл әлими минәш шәйтонир рожиим».

Тәржимиси:

“Һәммини аңлап турғучи вә һәммини билип турғучи Аллаһқа сиғинип қоғланди шәйтанниң яманлиғидин пана тиләймән”.

«بِسْمِ اللَّـهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ»

Оқулуши:

«Бисмилләһир рәһманир рәһиим».

Тәржимиси:

«Наһайити шәпқәтлик, бәкму меһрибан Аллаһниң исми билән башлаймән».

1.«Фатиһә» сүриси

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ (1) ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ (2) ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ (3)
مَٰلِكِ يَوْمِ ٱلدِّينِ (4) إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (5) ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ (6)
صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ (7)

Оқулуши:

Бисмилләһир рәһманир рәһиим (1) Әлһәмду лилләһи роббил аъләмин (2) Әррәһманир рәһиим (3) Малики йәвмиддиин (4) Иййаакә нәъбуду вә иййаакә нәстәиин (5) Иһдинәс сыротәл мустәқиим (6) Сыротоллләзинә әньәмтә әъләйһим, ғойрил мәғзуби әъләйһим вәләззаааллиин (7) (Амин). (Бир кетим оқулиду).

Тәржимиси:

Наһайити шәпқәтлик, бәкму меһрибан Аллаһниң исми билән башлаймән (1) Барлиқ һәмду сана аләмләрниң Рәбби Аллаһқа хастур (2) У Аллаһ наһайити шәпқәтлик, бәкму меһрибандур (3) У қиямәт күнининң егисидур (4) (Я, Рәббимиз!) Саңила

ибадәт қилимиз вә сәндинла ярдәм сораймиз (5) Бизни тоғра йолға башлиғин (6) Ғәзивиңгә учриған вә азғанларниң йолиға әмәс, сән инъам қилғанларниң йолиға (башлиғин).

1.«Айәтул курси»

«ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ»

Оқулуши:

«Аллаһу лә илаһә илла һувәл һәйюл қәййуум, лә тә`хузуһу синәтув вәла нәвм, ләһуу маа фиссәмавати вәмаа фил әрзи, мәңзәлләзи йәшфәуъ ъиндәһу илла биизниһи, йәъләму ма бәйнә әйдииһим вәма хәлфәһум, вәлә юһиитуунә бишәйьим мин ъилмиһии иллә бима ша`ә, вәсиъә курсийюһус сәмавати вәл`әрзи вәла йәуудуһу һифзуһума вәһувәл әлийюл азыым». (Бир қетим оқулиду).

Тәрҗимиси:

«Бир Аллаһтин башқа һечқандақ илаһ йоқтур; Аллаһ һемишәм тириктур. Һәммини идарә қилип турғучидур; у мүгдәп қалмайду, уни уйқу басмайду; асманлардики вә зиминдики һәммә нәрсә униңдур; Аллаһниң рухситисиз кимму Аллаһниң алдида шапаәт қилалисун; Аллаһ уларниң алдидики вә кәйнидики (дуния вә ахирәттики) ишларниң һәммисини билип туриду; улар Аллаһниң илимидин Аллаһ билдүрүшни халиған нәрсиләрдин башқа һеч нәрсини билмәйду. Аллаһниң курси (курси – “орундуқ” дегән мәнада болуп, униң қандақ екәнлигини Алла тәаладин башқа һечким билмәйду) асманларни вә зиминни өз ичигә алиду, асман-зиминни сақлаш униңға еғир кәлмәйду. У һәммидин үстүндур, һәммидин улуқдур». («Бәқәрә» сүриси, 255-айәт).

3. «Ихлас» сүриси

قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ (1) ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌ (4)

Оқулуши:

Қул hувəллаhу əhəд (1) Аллаhус сомəд (2) Ләм йəлид вəлəм йуулəд (3) Вəлəм йəкулләhуу куфувəн əhəд (4). (Үч қетим оқулиду).

Тəржимиси:

(Әй, пəйғəмбəр!) Ейтқинки, у Аллаh йеганидур (1) Һəммə Аллаhқа муhтаждур (2) У балилиқ болғанму əмəс, туғулғанму əмəс (3) Һечким униңға тəңдаш əмəс (4)

4. «Фəлəқ» сүриси

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ (1) مِن شَرِّ مَا خَلَقَ (2) وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ (3)

وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِي ٱلْعُقَدِ (4) وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (5)

Оқулуши:

Қул əуъзу бироббил фəлəқ (1) Миң шəрри ма холəқ (2) Вəмиң шəрри ғасиқин иза вəқəб (3) Вəмиң шəррин нəффасати фил ъуқод (4) Вəмиң шəрри hасидин иза həсəд (5). (Үч қетим оқулиду).

Тəржимиси:

(Әй. пəйғəмбəр! Сəн) “Мəхлуқатниң яманлиғидин, қараңғулуққа толған кечиниң яманлиғидин, чегиклəргə дəм салидиғанларниң яманлиғидин, həсəтхорниң həсəт қилған чағдики яманлиғидин, сүбhиниң Рəббигə сиғинип пана тилəймəн” дегин (1-5-айəтлəр).

5. «Нас» сүриси

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ (1) مَلِكِ ٱلنَّاسِ (2) إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ (3) مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ (4)

ٱلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ ٱلنَّاسِ (5) مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ (6)

Оқулуши:

Қул әъузу бироббиннас (1) Мәликиннас (2) Илаһиннас (3)Миң шәррил вәсвасил хоннас (4) Әлләзи ювәсвису фии судуриннас (5) Минәл жиннәти вәннас (6). (Үч қетим оқу-лиду).

Тәржимиси:

(Әй, пәйғәмбәр! Сән) “Инсанларниң Рәбби, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһи (болған Аллаһ)қа сиғинип, кишиләр (ғәплəттə қалса, улар)ниң диллирида вәсвәсә қили-диған, (Аллаһни яд әтсә) чекинидиған жин шәйтанниң вә адимий шәйтанниң яманлиғидин пана тиләймән” дегин (1-6-айәтләр).

6. «أَصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ (أَوْ أَمْسَيْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ) وَعَلَى كَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ، وَعَلَى دِينِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَعَلَى مِلَّةِ أَبِينَا إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا مُسْلِمًا، وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»

Оқулуши:

«Әсбәһна (ахшими оқуғанда “әмсәйна” дәп оқулиду) ъәла фитрәтил ислам, вә ъәла кәлимәтил ихлас, вә ъәла дини нәбиййина Муһәммәдин, солләллаһу ъәләйһи вәсәлләмә, вә ъәла милләти әбина Ибраһиимә һәниифән муслимән, вәма канә минәл мушрикиин». (Үч қетим оқулиду).

Тәржимиси:

«Исламий яритилишқа, ихлас кәлимиси (кәлимә тәййибә) гә, Муһәммәд әләйһиссаламниң диниға вә атимиз Ибраһим әләйһиссаламниң миллитигә мустәһкәм болған, тоғра дин-ға әгәшкән һалда этигән турдуқ (кәч қилдуқ), Ибраһим әләйһиссалам мушриклардин әмәс еди» (Муслим ривайити).

7 «اَللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وبِكَ نَمُوتُ وَإِلَيْكَ النُّشُورُ» (ахшими «وإِلَيْكَ الْمَصِيرُ»)»

Оқулуши:

“Аллаһуммә бикә әсбәһна, вәбикә әмсәйна, вәбикә нәһя, вәбикә нәмуту, вәиләйкән нушур”. (Үч қетим оқулиду). (Ахшими оқуғанда **“вә иләйкәл мәсиир”** дәп оқулиду).

Тәрҗимиси:

“Я, Аллаһ! Маңа яки бәндилириңдин бирәрсигә әтигәндә (ахшамда) әта қилинған қандақла бир немәт болмисун, у чоқум сениңдиндур. Сениң һеч шеригиң йоқ, һәмду сана вә шүкүр пәқәт саңила хастур. Я, Рәббим! Сениң падишалиғиңниң каттилиғи вә мәртивәңниң улуқлиғиға лайиқ келидиған һәмду сана саңа хастур”

(Әбу Давут ривайити).

8. «اَللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَاصَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي، فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَايَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ».

Оқулуши:

«Аллаһуммә әнтә робби лә илаһә илла әнтә, холәқтәни вәәнә ъәбдукә вәәнә ъәла әһдикә вәвәъдикә мәстәтоъту, әуъзу бикә миншәрри ма сонәъту, әбу-у ләкә биниъмәтикә ъәләййә, вәәбу-у бизәнби, фәғфирли, фәиннәһу ла йәғфируз зунуубә илла әнтә». (Бир қетим оқулиду).

Тәрҗимиси:

“Я, Аллаһ! Сән мениң Рәббимсән, сәндин башқа илаһ йоқ, сән мени яраттиң, мән сениң бәндәң, мән әһдәңни вә вәдәңни күчүмниң йетишичә әмәлгә ашурушқа тиришимән. Саңа сиғинип ишлиримниң яманлиғидин пана тиләймән. Маңа әта қилған немәтлириңни тонуймән вә гуналиримни етирап қилимән. Я, Аллаһ! Гуналиримни мәғпирәт қилғин, һәқиқәтән, гуналарни сәндин бөләк мәғпирәт қилғучи йоқтур” (имам Бухарий ривайити).

9. «اَللَّهُمَّ ما أَصْبَحَ بِي («ما اَمسَى بِي») مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ، فَمِنْكَ وَحْدَكَ لا شَرِيكَ لَكَ، فَلَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ، يا رَبِّ لَكَ الْحَمْدُ كَما يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَعَظِيمِ سُلْطَانِكَ».

Оқулуши:

«Аллаһуммә ма әсбәһә би (ахшими “ма әмса би” дәп оқулиду) мин ниъмәтин әв биәһәдин мин оәлқикә, фәминкә вәһдәкә лә шәриикә ләкә, фәләкәл һәмду вәләкәш шукру, я робби ләкәл һәмду кәма йәнбәғи лиҗәлали вәҗһикә вә ъәзыыми султаник».

Тәрҗимиси:

«Я, Аллаһ! Маңа яки бәндилириңдин бирәрсигә этигәндә (ахшамда) эта қилинған қандақла бир немәт болмисун, у чоқум сениңдиндур. Сениң һеч шеригиң йоқ, һәмду сана вә шүкүр пәқәт саңила хастур. Пәрвәрдигарим! Сениң падишалиғиңниң каттилиғи вә мәртивәңниң улуқлиғиға лайиқ келидиған һәмду-сана саңа хастур» (Әбу Давут ривайити). (Бир қетим оқулиду).

10. «اَللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي، اَللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اَللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ، وَالْفَقْرِ. اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ».

Оқулуши:

«Аллаһуммә ъафини фи бәдәни, вә ъафини фи сәмъи, вә ъафини фи бәсори, лә илаһә илла әнтә. Аллаһуммә инни әуъзу бикә минәл куфри вәлфәқри. Аллаһуммә инни әуъзу бикә мин ъәзабил қәбри, лә илаһә илла әнтә». (Бир қетим оқулиду).

Тәрҗимиси:

«Я, Аллаһ! Бәдинимни сақ қилғин. Я, Аллаһ! Көзүмни сақ қилғин. Я, Аллаһ! Қулиғимни сақ қилғин. Һәқиқәтән, сәндин башқа илаһий мәбуд йоқтур. Я, Аллаһ! Саңа сиғинип купурлуқтин вә пекирлиқтин пана тиләймән, қәбир азавидин пана тиләймән. Һәқиқәтән, сәндин башқа илаһий

мәбуд йоқтур» (Әбу Давут ривайити).
11. "حَسْبِيَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ"
Оқулуши:
"Һәсбийәллаһу лә илаһә иллә һувә ъәләйһи тәвәккәлту вәһувә роббул ъәршил ъәзыым". (Йәттә кетим оқулиду).
Тәрҗимиси:
"Аллаһ маңа купайидур, униңдин башқа һеч илаһ йоқтур, униңға йөләндим, у бүйүк Әршниң Рәббидур" ("Тәвбә" сүриси, 129-айәтниң бир қисми).

12. "بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اِسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ العَلِيمُ".
Оқулуши:
«Бисмилләһил ләзи лә йәдурру мәәъ исмиһи шәйун фил әрди вәла фиссәмааи вәһувәс сәмииъул ъәлиим». (Үч кетим оқулиду).
Тәрҗимиси:
«Намини атиған кишигә асман вә зиминда һечнәрсә зиян йәткүзәлмәйдиған Аллаһниң нами билән башлаймән. Аллаһ һәммини аңлап вә көрүп турғучидур».
13. "رَضِيتُ بِاللهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَ بِنَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا وَرَسُولًا".
Оқулуши:
«Родиту билләһи роббән, вәбил ислами динән, вәбинәбий-йина Муһәммәдин солләллаһу ъәләйһи вәсәлләмә нәбиййән вә рәсулән».
Тәрҗимиси:
«Егәм Аллаһ, диним ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләй-һиссалам екәнлигини қобул қилдим» (имам Әһмәд ривайити). (Үч кетим оқулиду).
14. " سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ ".
Оқулуши:
«Субһанәллаһи вәбиһәмдиһи, ъәдәдә холқиһи, вәрида нәф-сиһи, вәзинәтә ъәршиһи, вәмидадә кәлиматиһий». (Үч кетим оқулиду).

Тәржимиси:

«Аллаһ пактур, у мәхлуқатлиринин һесавичә, Әршнин зенәтлиричә, униң сөзлирини йезишқа йетәрлик сияларғичә вә өзи мәмнун болғичә һәмду санаға лайиқтур» (Муслим ривайити).

15. "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَاشَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"

Оқулуши:

"Лә илаһә илләллаһу вәһдәһу лә шәриикә ләһу, ләһул мулку вәләһул һәмду вәһувә ъәла кулли шәй`ин қодыыр". (Он қе-тим оқулиду).

Тәржимиси:

"Бир Аллаһтин башқа илаһ йоқтур. Униң һечбир шериги йоқтур, һәммә униңдур, у һәмду-санаға лайиқтур. У һәммигә күчи йетидиған заттур".

16. "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ"

Оқулуши:

"Әуъзу бикәлимәтилләһит таммаати мин шәрри ма холәқ". (Үч қетим оқулиду).

Тәржимиси:

"Аллаһниң улуқ сөзлиригә сиғинип мәхлуқатниң яманлиғидин пана тиләймән" (Әһмәд ривайити).

17. "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَقَهْرِ الرِّجَالِ".

Оқулуши:

«Аллаһуммә инни әуъзу бикә минәл һәмми вәлһәзәни, вә әуъзу бикә минәл ъәжзи вәлкәсәли, вә әуъзу бикә минәл жубни вәлбухли, вә әуъзу бикә мин ғоләбәтид дәйни вә қәһрир рижал».

Тәржимиси:

«Я, Аллаһ! Саңа сиғинип ғәм-әндишидин, қайғу-һәсрәттин пана тиләймән. Саңа сиғинип ажизлиқтин вә һорунлуқтин пана тиләймән. Саңа сиғинип қорқунчақлиқтин вә бехиллиқтин пана тиләймән. Саңа сиғинип қәризгә боғулуп келиштин вә әрләрниң мени мәғлуп қилишидин пана тиләймән» (Әбу

Давут ривайити).

18. «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

Оқулуши:

«Аллаhуммә солли ъәла муhәммәдин вә ъәла аали муhәммәд, кәма солләйтә ъәла ибраhиимә вә ъәла аали ибраhиим, иннәкә hәмидум мәжиид. Аллаhуммә барик ъәла муhәммәдин вә ъәла аали муhәммәд, кәма барәктә ъәла ибраhиимә вә ъәла аали ибраhиимә иннәкә hәмидум мәжиид».

Тәржимиси:

«Я, Аллаh! Ибраhим әләйhиссаламға вә униң аилә тавабиатлириға рәhмәт қилғандәк, Муhәммәд әләйhиссаламға вә униң аилә тавабиатлириға рәhмәт қилғин; сән, hәқиқәтән, махташқа лайиқ вә улуқ мәртивилик затсән. Я, Аллаh! Ибраhим әләйhиссалам вә униң аилә тавабиатлириниң нам-нишанисини мәңгү қилғандәк, Муhәммәд әләйhиссаламниң вә униң аилә тавабиатлириниң нам-нишанисини мәңгү қилғин. Сән, hәқиқәтән, махташқа лайиқ вә улуқ мәртивилик затсән» (имам Бухарий ривайити).

Һәрхил мунасивәтләрдә оқулидиған зикир вә дуалар

1. Ухлаштин бурун:

.«بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أَمُوتُ وَأَحْيَا»

«Бисмикәллаһуммә әмуту вә әһ`я».

“Я, Аллаһ! Сениң намиң билән өлимән вә намиң билән тирилимән” (имам Бухарий ривайити).

2. Уйқудин турғанда:

.«اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»

«Әлһәмду лилләһил ләзи әһ`яна бәъдә ма әматәна вә иләйһин нушур».

“Бизни уйқу билән өлтүргәндин кейин, қайта һаят беғишлиған Аллаһ тәалаға шүкүр ейтимән. Ахири қайтиш униң тәрипигидур” (имам Бухарий ривайити).

3. Кийингәндә:

.«اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ»

«Әлһәмду лилләһил ләзи кәсани һаза вә розәқониһи мин ғәйри һәвлин минни вәла қуввәтин».

“Маңа бу кийимни кийгүзгән вә буни меһнитимсиз маңа әта қилған Аллаһқа шүкүр ейтимән”(Имам Бухарий ривайити).

4. Һаҗәтханиға киририштә:

.«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ»

«Аллаһуммә инни әуъзу бикә минәл хубси вәл хәбаис».

“Я, Аллаһ! Саңа сиғинип әркәк-чиши шәйтанларниң зиянкәшлигидин пана тиләймән” (имам Бухарий ривайити).

5. Һаҗәтханидин чиқишта:

.«غُفْرَانَكَ، اَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي»

«Ғуфранәкә, әлһәмду лилләһил ләзи әзһәбә ъәннил әза вә ъафанийә».

“Я, Аллаһ! Гуналиримни кәчүргәйсән, мәндин зиян-зәхмәтни йоқ қилған вә мени саламәт қилған Аллаһқа һәмду сана ейтимән” (имам Бухарий ривайити).

6. Таһарәт елишта:

.«بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

«Бисмилләһир рәһманир рәһиим».

“Həhайити шəпқəтлик, толиму меһрибан Аллаһнинң исми билəн (башлаймəн)” (Əбу Давут ривайити).

7. Таһарəттин кейин:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».

«Əшһəду əн лə илаһə илләллаһу вəһдəһу лə шəриикə ләһу, вə əшһəду əннə муһəммəдəн əъбдуһу вə рəсулуһу.

“Ялғуз бир Аллаһтин башқа һəқиқий илаһ йоқлиғиға, униң шериги йоқлиғиға вə Муһəммəд əлəйһиссаламниң Аллаһниң бəндиси вə бəрһəқ пəйғəмбири екəнлигигə гувалиқ беримəн” (имам Муслим ривайити).

8. Тамақтин бурун:

«اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيمَا رَزَقْتَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، بِسْمِ اللهِ».

“Аллаһуммə барик ләна фима розəқтəна вəқина əзабəннар, бисмилләһ”.

“Я, Аллаһ! Бизгə əта қилған ризқиңға бəрикəт бəргəйсəн вə бизни дозақ азавидин сақлиғайсəн, Аллаһниң нами билəн башлаймəн” (Ибнус Сиунний ривайити).

9. Тамақтин кейин:

“اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هٰذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ”.

“Əлһəмду лилләһил ләзи əт-ъəмəни һаза, вə розəқониһи мин ғойри һəвлин минни вəла қуввəтин”.

“Барлиқ һəмду сана мəн һечқандақ күч сəрип қилмастин, мени бу тамақ билəн ғизаландурған вə уни маңа ризқ қилип əта қилған Аллаһқа хастур, униңға шүкүр қилимəн” (Имам Бухарий ривайити).

10. Өйдин чиқишта:

“بِسْمِ اللهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ”.

“Бисмилләһи тəвəккəлту ъəлəллаһи, лə һəвлə вəла қуввəтə илла биллаһи”.

“Аллаһниң исми билəн башлаймəн, униңға тəвəккəл қилдим. Аллаһниң ярдими болмиса, қолимиздин һеч иш кəлмəйду” (Əбу Давут ривайити).

11. Өйгə киришта:

"بِسْمِ اللهِ وَلَجْنَا، وَبِسْمِ اللهِ خَرَجْنَا، وَعَلَى اللهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا".

"Бисмилләһи вәләжна, вә бисмилләһи хорожна, вә ъәла роббина тәвәккәлна".

"Аллаһниң нами билән кирдук, униң нами билән чиқтуқ вә Рәббимиз Аллаһқа тәвәккәл қилдуқ" (Әбу Давут ривайити).

12. Қатнаш васитилириға олтарғанда:

"سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ، وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ".

"Субһанәлләзи сәххоро ләна һаза вәма кунна ләһу мукриниин, вә инна илә роббина ләмуң қәлибуун".

"Бизгә буни бойсундуруп бәргән зат пактур, биз буниңға (чиқишқа) қадир әмәс едуқ. Биз, һәқиқәтән, Рәббимизниң дәргаһиға қайтқучилармиз" ("Зухруф" сүриси, 13-айәтниң ахири вә 14-айәт).

13. Әзан оқулуп болғанда:

"اَللَّهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ".

"Аллаһуммә роббә һазиһид дәьвәтит тааммәти, вәссоләтил қоимәти, ати муһәммәдинил вәсииләтә вәлфәдыыләтә, вәбъәсһу мәқамән мәһмудәнил ләзи вәәъдтәһу".

"Я, мошу улуқ чақириқниң вә оқулидиған намазниң егиси Аллаһ! Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға шапаәт қилиш пәзлини бәргин вә уни сән вәдә қилған алий мақамға ериштүргин" (имам Бухарий ривайити).

14. Мечиткә киргәндә:

"اَللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ".

"Аллаһуммәфтәһ ли әбвабә роһмәтик".

"Я, Аллаһ! Улуқ пәзлиңдин рәһмәт әта қилишиңни тиләймән" (имам Муслим ривайити).

15. Мечиттин чиққанда:

"اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ".

"Аллаһуммәьсимни минәш шәйтонир рожиим.

“Я, Аллаһ! Мени қоғланди шәйтанниң яманлиқ қилишидин сақлиғин” (Ибни Мажә ривайити).

16. Әжәплиниш вә хошаллиқта:

.“مَاشَاءَ اللهُ. لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ”

“Ма ша Аллаһу. Лә қуввәтә иллә билләһ”.

“Аллаһниң халиғини бопту. Аллаһниң ярдимисиз қолимиздин һеч иш кәлмәйду”.

17. Келишмәсликкә учриғанда:

.“قَدَّرَ اللهُ مَاشَاءَ اللهُ، اَلْحَمْدُ لِلهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ”

“Қоддәраллаһу ма ша Аллаһу, әлһәмду лилләһи әъла кулли һал”.

“Аллаһниң тәғдири, у халиғинини қилиду, һәр һалда Аллаһқа шүкүр”.

18. Бирәр яхшилиқ қилған кишигә:

.“جَزَاكَ اللهُ خَيْرًا”

“Жәзакәллаһу хойрән”.

“Аллаһ сизни яхши мукапатлисун” (имам Әһмәд ривайити).

19. Қийинчилиққа учриғанда:

.“اَللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا، وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحَزْنَ سَهْلًا إِذَا شِئْتَ”

“Аллаһуммә лә сәһлә иллә ма жәәълтәһу сәһлән, вә әнтә тәжъәлул һузнә сәһлән иза шиьтә”.

“Я, Аллаһ! Сән асан қилмиғичә асанлиқ йоқ, сән халисаң қийинчиликни оңайлиққа өрүп берисән” (Ибни Һәббан ривайити).

20. Сәпәргә чиққанда:

.“اَللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هٰذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ”

“Аллаһуммә һәввин ъәләйна сәфрәна һаза, вәтви ъәнна буьдәһу”.

“Я, Аллаһ! Бизгә бу сәпиримизни оңайлаштуруп бәргин, униң жирақлиғини йеқинлаштуруп бәргин” (имам Муслим ривайити).

21. Кесәл йоқлиғанда:

.«اَسْأَلُ اللهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ»

“Әсъәлуллаһәл ъәзыым роббәл әършил ъәзыым әй йәшфиик”.

“Улуқ Әршниң егиси болған улуқ Аллаһтин сизгә шипалиқ тиләймән” (Тирмизиривайити).

22. Тәзийәдә ейтқанда:

.“عَظَّمَ اللهُ اَجْرَكَ”

“Ъәззәмәллаһу әжрәк”.

“Аллаһ әжриңизни зиядә қилсун!”.

23. Қаттиқ ғәзәпләнгәндә:

.“أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ”

“Әуъзу билләһи минәш шәйтонир рожиим”.

“Аллаһқа сиғинип қоғланди шәйтанниң яманлиғидин пана тиләймән” (имам Бухарийривайити).

24. Саһибханға дуа қилғанда:

.“اَللَّهُمَّ أَطْعِمْ مَنْ أَطْعَمَنِي وَأَسْقِ مَنْ سَقَانِي”

“Аллаһуммә әт`иъм мән әтьәмәни вәсқи мән сәқани”.

“Я, Аллаһ! Мени ғизаландурғанни ғизаландурғин вә мени суғарғанни суғарғин” (Имам Муслим ривайити).

Һөрмәтлик оқурмән!

Ушбу китапни мәрипәтлик устаз Муһәммәт Йүсүп қари-һаҗим узун жил издиниш арқилиқ уйғур хәлқимизниң, болупму яш-өсмүрлиримизниң муқәддәс ислам динимизниң иман, әқидә, әхлақ, ибадәт, кишилик мунасивәт, һәқ-һоқуқ, муамилә җәһәтләрдики принциплирини вә миллий қаидә-йосунлиримизни сағлам үгиниши үчүн, Аллаһ бәргән пүтүн илмий күчини сәрип қилип, йезип чиқипту. Меһрибан Аллаһ муәллипниң халис нийәт билән қилған бу хизмитигә һесапсиз әҗир-мукапат әта қилғай. Амин!

Мән ушбу китапни бесип тарқитиш үчүн маддий җәһәттин қоллашни нийәт қилдим. Меһрибан Аллаһниң мәндәк аҗиз қулиға шу пурсәтни бәргинигә чәксиз һәмдусана ейтимән. Кәрәмлик егәм Аллаһтин бу аддий хизмитимни сәдиқә җарийә қатарида қобул қилип, сававини пүтүн һаятини бизгә беғишлап, бизниң һечқандақ раһитимизни көрмәй дунийадин кәткән мәрһумә анам Буһәҗәр Әйюбқа несип қилишини тиләймән.

Мундәриҗә

Бисмиллаһир рәһманир рәһим 3
Наһайити шәпқәтлик, толиму меһрибан Аллаһниң исми билән башлаймән 3
Дин уқуми 4
Динниң түрлири 4
Ислам дини 5
Исламға кириш 6
Исламниң мәхсити 6
Ислам немигә буйруйду 7
Тоғра етиқат 7
Иман 7
Гөзәл әхлақ 7
Халис ибадәт 8
Дурус муамилә 8
Бизниң иманимиз 10
Иманниң асаслири 11
(1) Аллаһқа ишиниш 11
Аллаһқа иман кәлтүрүш немиләрни тәләп қилиду? 11
Аллаһ тәаланиң билишимиз зөрүр болған сүпәтлири 12
(2) Пәриштиләргә ишиниш 14
Пәриштиләрниң барлиғи 14
Пәриштиләргә ишиниш немиләрни тәләп қилиду? 14
(3) Аллаһ тәаланиң китаплириға ишиниш 15
“Қуръан кәрим”дә бизгә билдүрүлгән китаплар: 15
(1) Пәйғәмбәрләргә ишиниш 16
Пәйғәмбәрләрниң сүпәтлири 16
Пәйғәмбәрләрниң сани 17
Пәйғәмбәрләрниң дәлиллири 17
Мөҗүзә 17
Пәйғәмбәрләргә ишиниш өз ичигә алған ишлар 18
Пәйғәмбәрләргә ишиниш төвәндики төрт мәсилигә ишинишни өз ичигә алиду 18

Қаза вә қәдәргә ишиниш 18
Қаза вә қәдәр чүшәнчиси 19
Қаза вә қәдәргә ишиниш немиләрни тәләп қилиду? 20
Қиямәт күнигә ишиниш 20
Һәқиқий һаят ахирәт һаятидур...21
Қәбирдики раһәт вә азап...21
Бәрзәх аләми...22
Қиямәтниң вақти 22
Қиямәт йеқинлашқанлиғиниң аламәтлири..........................22
Қиямәтниң кичик аламәтлири 23
Қиямәтниң чоң аламәтлири 23
Қиямәтниң башлиниши..24
Қиямәт күнидә болидиған ишлар..24
Иманға зит келидиған ишлар...26
Купри..26
Куприниң түрлири 26
Етиқаттики куприлиқ 26
Әмәлдики куприлиқ...27
Нифақ 28
Шерик...29
Шерикниң түрлири 29
Дәм селиш усули...31
Тумар есиш 32
Қәбирләрни зиярәт қилиш..32
Қәбирләрни зиярәт қилиш усули..32
Муртәдлик 32
Муртәд болушқа елип баридиған ишлар 33
Муртәд болғанларға муамилә қилиш усули 33
Бидъәт 34
Бидъәтниң түрлири 34
Бизниң әхлақимиз...35
Гөзәл әхлақ динимизниң ғайисидур.....................................36
Әхлақ тәрбийисиниң муһимлиғи 36
Гөзәл әхлақни йетилдүрүш чарилири..................................36

Бизниң әхлақий борчимиз 37
Динимизға қарита борчимиз 37
Бизниң диний принципларға қарита борчимиз: 37
Бизниң Аллаһқа қарита борчимиз 37
Бизниң пәйғәмбиримизгә қарита борчимиз 37
“Қуръан кәрим”гә қарита борчимиз 38
Өзимизгә қарита борчимиз 38
Тенимизгә қарита борчимиз 38
Роһимизға қарита борчимиз 38
Аилә әзалиримизға қарита борчимиз 38
Вәтәнгә вә хәлқимизгә қарита борчимиз 39
Пүтүн инсанийәткә қарита борчимиз 39
Уйғур тилини үгинишниң зөрүрлиги 39
Тилимиз бизни вә динимизни қоғдайду 40
Тәбиәт дуниясиға қарита борчимиз 40
Гөзәл әхлақлиқ мусулманниң сүпити 41
Гөзәл әхлақлиқ мусулман қилмайдиған ишлар 42
Гөзәл әхлақтин бәзи нәмуниләр 44
Растчиллиқ 44
Растчиллиқ җәннәткә киришниң капалити 45
Адаләт 45
Ишләш 46
Әмгәк инсанниң шәрипидур 47
Ризқ ишлимәстин қолға кәлмәйду 48
Ата-анини қәдирләш 48
Атиниң әҗриму аниниңкидин қелишмайду 49
Шүкүр 50
Шүкүрниң түрлири 51
Шәрм-һая 51
Шәрм-һая вә номусчанлиқ гөзәл әхлақтур 52
Һаяниң йоқулуши пүтүн палакәтләрниң башлинишидур. 52
Һая – һаятлиқтур 53
Һая билән хиҗиллиқниң пәрқи 53
Һая билән иман қошгезәктур 54

Сәвирчанлиқ 54
Сәвирниң түрлири..54
1. Өзини тутувелиш мәнасидики сәвир 54
2. Чидам көрситиш мәнасидики сәвир...............................55
3. Қайтуруп елиш мүмкин болмайдиған қолдин
беришләрни унтуш мәнасидики сәвир.............................55
Сақлаш вә күтүшму сәвирдур...56
Аманәт...56
Аллаһқа хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә? 57
Пәйғәмбәргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси немә?.........57
Қоюлған аманәтләргә хиянәт қилиш дегәнниң мәнаси
немә?...57
Әпучанлиқ 58
1. Сөкүлидиған түрдики әпу қилиш.....................................58
2. Махтилидиған түрдики әпу қилиш 59
3. Рәһим-шәпкәт қилғанлиқтин әпу қилиш 60
Вақитни қәдирләш 60
Әқиллиқ кишиләр вақитни қәдирләйду...............................61
Вақит сақлап турмайду..61
Кәмтәрлик 62
Бизниң ибадәтлиримиз 64
Иман билән ибадәтниң мунасивити......................................65
Динимизниң асаслиқ ибадәтлири...65
Әмәл-ибадәт қилиштин мәхсәт немә?...................................65
Ибадәт қилишниң принципи немә?.......................................65
Ибадәтниң қобул болуш шәртлири 66
Ибадәтни қандақ қилиш ? 66
Нийәт дегән немә? 66
Ихлас дегән немә?...66
Еһсан дегән немә?...67
Ибадәт қатариға киридиған ишлар...67
Ибадәтниң түрлири..68
Муамиливий ибадәт..68
Символлуқ ибадәт..69

Ибадәт қилишниң йоллири 70
1. Тәпәккүр билән ибадәт қилиш 70
2. Дил билән ибадәт қилиш 70
3. Тил билән ибадәт қилиш 71
4. Тән билән ибадәт қилиш 71
5. Пул-мал билән ибадәт қилиш 71
6. Җанни пида қилиш билән ибадәт қилиш 71
7. Вәтәндин айрилиш билән ибадәт қилиш 72
Ибадәтләрни орунлашқа салаһийәт болуш 72
Балиларниң балағәткә йетиши вә униң аламәтлири 72
Бизниң әқидимиз 74
Бизниң "Қуръан кәрим" һәққидики әқидимиз 75
Бизниң һәдис һәққидики әқидимиз 75
Бизниң тәвһид һәққидики әқидимиз 75
Бизниң Аллаһ тәалани көрүш һәққидики әқидимиз 75
Бизниң ғайип һәққидики әқидимиз 75
Бизниң шәриәт һәққидики әқидимиз 76
Бизниң хәлипә яки имамлиқ һәққидики әқидимиз 76
Бизниң мәзһәп һәққидики әқидимиз 76
Бизниң фиқһий мәсилиләр һәққидики әқидимиз 76
Бизниң дост-дүшмән һәққидики әқидимиз 77
Бизниң мөмүнләр һәққидики әқидимиз 77
Муһәммәд әләйһиссалам 78
Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәр болуши 79
Муһәммәд әләйһиссаламниң шанлиқ һаяти 79
1. Растчиллиқ 79
2. Интизамчанлиқ 81
3. Қайтмас ирадә 81
Әһли бәйт вә уларға қарита мәҗбурийитимиз 82
Саһабилар вә уларниң пәзилити 83
"Қуръан кәрим" айәтлири 83
"Қуръан кәрим"ниң тарихи 84
Сүннәтниң динимиздики орни 85
"Қуръан кәрим"ни чүшүниш үчүн сүннәткә муһтаҗмиз.. 86

Оқуш вә үгиниш 87
Пәриз болған илим 88
Фиқһи илми вә униң келип чиқиши 88
Мәзһәп һәққидики мәсилиләр...................................... 89
Исламдики мәзһәпләр.. 89
Әһли сүннәт мусулманлири арисида дәвир сүрүватқан ... 90
фиқһи мәзһәпләрниң мәшһурлири 90
Һәнәфий мәзһипи 90
Маликий мәзһипи 90
Шафиий Мәзһипи 90
Һәнбәлий мәзһипи.. 91
Әвлия дегән кимләр? 91
Әвлияниң аламити 91
Адәттин ташқири ишлар 92
Мөҗүзә... 92
Карамәт 92
Сеһир... 93
Дуа вә униң әһмийити 93
Дуа иҗавәт болушиниң шәртлири.............................. 94
Вәсилә 95
Вәсилә қилиш усули 95
Това (тәвбә) - истиғпар 96
Товиниң қобул болуш шәртлири................................. 97
Мусулман әмәс милләтләрни дораш хатадур 98
Мусулман әмәс милләтләргә охшавелиш хатадур 99
Қәбир қатурушниң һөкми.. 99
Туғулған күнни хатириләшниң һөкми 99
Ашиқ-мәшиқлар байримини хатириләшниң һөкми 100
Йеңи жил (рождества) байримини қутлашниң һөкми..... 100
Мусулман әмәсләрдин үгинишкә тегишлик ишлар......... 100
Мусулманларға қарши ирқий айримичилиқ қилмаслиқ . 101
Өз миллитигә мәнсүп болуш гуна әмәс 101
Мусулманларни пикир яки мәзһәп, айримичилиғи сәвәплик чәткә қақмаслиқ 102

Мусулман болмисиму течлиқпәрвәр кишиләргә дүшмәнлик қилмаслиқ 102
Мусулман әмәсләргә ярдәм қилиш........ 103
Мусулманлар яман көрүшкә тегишлик кишиләр........ 103
Бизниң қаидә-йосунлиримиз 104
Қаидә-йосун вә униң әһмийити 105
Уйғурларда қаидә-йосун........ 105
Қаидә-йосунлар әмәл қилиш үчүндур 105
Балдур йетип, сәһәр туруш 106
Ханум-қизларниң кийиниши 106
Һиҗапниң өлчими........ 107
Ханум-қизларниң сиртқа чиқиштики әдәп-қаидилири ... 107
Туққандарчилиқ........ 108
Хошнидарчилиқ........ 108
Хошнидарчилиқниң һәқлири 109
Хошнидарчилиқниң һәқлири төвәндикичә: 109
Қол астидикиләргә яхши муамилә қилиш 110
Кишиләрниң өйлиригә кириштики әдәп-қаидиләр 110
Аилә олтурақлашқан районниң қаидә-йосунлири........ 111
Лифтқа чиқишниң қаидиси 111
Мәктәп вә иш орнидики әдәп-қаидиләр 112
Қатнаш васитилириға олтуруш қаидиси........ 112
Автомобильларда жүрүш әхлақи........ 112
Мечитлардики әдәп-қаидиләр........ 113
Риайә қилиш зөрүр болған әдәп-қаидиләр 114
Саламлишиш 114
Уйғурларда саламлишишниң өзгичилиги 114
Саламлишишниң қаидиси 115
Салам бериш тәртиви 115
Иҗтимаий таратқулардики қаидә-йосунлар........ 115
Тор әхлақи........ 116
Қол телефон ишлитишкә чәк қоюш 116
Телефондин жирақлишиш мәшиғи 116
Телефон алақисидики қаидә-йосунлар 117

Кесәлләрни йоқлаштики әдәп-қаидиләр 117
Кесәл йоқлашта сақлинишқа тегишлик ишлар 118
Мусулман әмәс кесәлләрниму йоқлаш соваплиқтур 119
Сорун вә сорундашлиқниң әдәп-қаидилири 119
Сорунға һөрмәт 119
Сорунда жай талашмаслиқ 120
Чақирилмиған сорунға бармаслиқ 120
Сорунниң әдәплири 120
Дәстихандики әдәп-қаидиләр 121
Аилә һаятидики бир жүрүш қаидә-йосунлар 121
Һәрхил мунасивәтләрдә ейтилидиған сөзләр 143
Бир жүрүш қаидә-йосунлар 132
Әтигән - ахшамда оқулидиған зикир вә дуалар 134
Һөрмәтлик оқурмән 148

Муһәммәт Йүсүп

Нижатлиқ юлтузи

(зөрүр диний оқушлуқ)

\

Муһәррир:
Муһәммәт Йүсүп

Нәширгә тәйярлиған вә компьютерда тәргән:
Садиқжан Юнусов

Қуръан айәтлирини орунлаштурған:
Ялқун Нурузов

Техникилиқ муһәррир вә дизайн:
....

Формат ***, бумага***
Шрифт Times New Roman, объем***
Тираж ***

Издательский дом «МИР»
г.Алматы, Жибек жолы 64, уг.ул. Валиханова
тел: +7(727) 273-39-89